

Wittgenstein och mening

Det meningsfulla språket i *Tractatus logico-philosophicus*
och *Filosofiska undersökningar*

Tobias Backman
Pro gradu-avhandling
Filosofi
Humanistiska fakulteten
Helsingfors universitet
April 2019

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistiska fakulteten		Laitos – Institution – Department Institutionen för filosofi, historia, kultur- och konsthistoria	
Tekijä – Författare – Author Tobias Backman			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Wittgenstein och mening: Det meningsfulla språket i <i>Tractatus logico-philosophicus</i> och <i>Filosofiska undersökningar</i>			
Oppiaine – Läroämne – Subject Filosofi			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu-avhandling		Aika – Datum – Month and year April 2019	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 86
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Till Wittgensteins huvudverk räknas i vanliga fall <i>Tractatus logico-philosophicus</i> och <i>Filosofiska undersökningar</i> som båda granskar språket och dess roll som aktivitet. Båda verken är revolutionerande på var sitt unika sätt. <i>Tractatus</i> presenterar en teori om förhållandet mellan språk och verklighet. I <i>Filosofiska undersökningar</i> ser Wittgenstein språket som primärt och inte som ett uttryck för något underliggande. I båda verken presenterar Wittgenstein idéer om hur det meningsfulla språket är möjligt, vad ord betyder och vilka regler som förvaltar språket, för att nämna några teman som anknyter till det meningsfulla språket.</p> <p>Syftet med min avhandling är att ge en överblick över det Wittgenstein presenterar angående det meningsfulla språket, med betoning på bildteori samt idén om det som kan sägas och det som måste visas i <i>Tractatus</i>. Bildteori är ett försök att förklara hur språket förenas med de objekt som orden i satsen står för. I <i>Filosofiska undersökningar</i> koncentrerar jag mig på språkspel, förståelse, förklaring, livsform, familjelikheter, grammatik och följandet av regler. Ett huvudsakligt tema i <i>Filosofiska undersökningar</i> är att språket inte står för något annat än den aktivitet som är användning av språket.</p> <p>I en tvådelad behandling ser jag först kort på <i>Tractatus</i> för att sedan granska <i>Filosofiska undersökningar</i> med viss jämförelse av de två verken. I min forskning förlitar jag mig på en handfull Wittgensteinexperter för tolkningen av dessa krävande filosofiska verk. Jag utgår huvudsakligen från Erik Stenius läsning av <i>Tractatus</i> och Gordon Bakers och Peter Hackers läsning av <i>Filosofiska undersökningar</i>, som jag jämför med vad andra Wittgensteinforskare sagt, som Hans-Johann Glock, Georg Henrik von Wright, Howard Mounce och David Stern. På så vis strävar jag efter att skapa en uppfattning om och en förståelse för en standardläsning av Wittgenstein. Det innebär att jag inte strävar efter att dra nya slutsatser om innehållet, snarare att lyfter jag fram meningsskiljaktigheter i tolkningar av Wittgenstein och presenterar vad de beror på.</p> <p>Det som närmast kunde ses som slutsatser är hur olika läsningar av Wittgenstein förhåller sig till varandra. De olikheter jag presenterar här bygger långt på skillnader i tolkning av Wittgensteins filosofiska ambitioner och av hans avvikande sätt att skriva. Dessa skillnader gäller i huvudsak <i>Filosofiska undersökningar</i>, då boken i jämförelse med <i>Tractatus</i> är oteknisk och lämnar mera utrymme för tolkning.</p> <p>I huvudsak presenterar jag <i>Tractatus</i> och <i>Filosofiska undersökningar</i> som kontrasterande verk, men jag för även fram vissa likheter mellan verken, som gäller likheter i satskonstruktion, grammatik och syntax, bestämmandet av sanningsvärde samt avgörandet av meningsfullhet. Den huvudsakliga skillnaden i tolkning som jag för fram gäller frågan om Wittgenstein ämnar skapa en bättre filosofisk metod, eller om Wittgenstein försökt visa att filosoferandet som aktivitet är dömt att misslyckas.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Wittgenstein, mening, att mena, bildteori, Tractatus logico-philosophicus, Filosofiska undersökningar, familjelikheter, logisk syntax, grammatik, regelföljande, livsform, språkspel, språk, förståelse, förklaring, form, definition, betydelse			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Campusbiblioteket i centrum, bibliotekets databas E-thesis			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
Inledning	2
Litteratur	5
Andra tekniska ärenden.....	8
I. Den tidiga Wittgensteins teori om mening	10
1. Bilderna och världen.....	13
1.1 Världen.....	13
1.2 Bilderna	17
2. Mening.....	22
3. Sammanfattning	25
II. Den senare Wittgenstein om mening.....	27
4. Efter <i>Tractatus</i>	28
5. Språkspel: Användning av språket.....	34
5.1 Teori om mening	34
5.2 Förståelse och förklaring	39
5.3 Språket som spel	45
5.4 Livsform och dess omständigheter.....	52
6. Familjelikheter	58
7. Regler.....	67
7.1 Att följa regler	72
Avslutning	81
Litteraturförteckning	85

Inledning

Missförstånd kunde beskrivas som förekomsten av oklarheter gällande vad någon menar. Detta till synes oproblematiska påstående är allt annat än oproblematiskt då filosofen tar tag i det och börjar dekonstruera innehållet. Vad skulle det innebära om missförstånd verkligen vore en *förekomst* som medförde *oklarheter* om vad någon *menar*? Det är otydligt hur man skall betrakta missförståndet som ett någonting som *inträffar*, som om det vore något som ägde rum eller hände vid missförstånd. Missförstånd kanske endast handlar om att tolka fel. Det uppstår en fråga om vad tolkning betyder och vad det är att förstå någonting. Hur förståndet är en förmåga och hur den tar sig uttryck. Man hittar kanske kopplingar till kunskap. Sokrates påstår att han inget vet, och Descartes menar att hans tänkande är det enda han kan vara säker på. Oklarheten kan bero på fel i språket, fel i tingens utsträckning, problem med människans immanenta förstånd eller något annat. Vad det klara är sveps i en allt större dimma av oklarhet. Det följs av en ändlös debatt rationalister och empirister emellan; en debatt som lyfter fram problem och icke-problem med hur något kan betraktas alls.

Samma rationalister och empirister, speciellt de engelska empiristerna så som Locke, Hobbes, Berkeley och Hume ägnade tid och tanke åt frågan vad det är att *mena* något. De hade en tanke om att det är ett slags föreställande. När vi talar om 'den röda blomman' är det att skapa en mental bild av 'den röda blomman'. Det är en utveckling av en inställning som kan härledas tillbaka till de Sokratiska dialogerna. Att begrepp som 'blomma' har en allmän struktur, en allmän form, som sedan kan ta sig olika uttryck, så som tulpaner, orkidéer, rosor, iris eller sippor. Som en naiv inställning till *mening* är detta inte så märkvärdigt: Det verkar som en alldeles trovärdig möjlighet för vad det är att mena något. Vi kan då fundera på saken från ett annat perspektiv: Kan du nu komma ihåg hurdan röd blomma du återkallade då du läste 'den röda blomman' några meningar tidigare? Inte föreställa dig en ny blomma, utan komma ihåg den som jag precis menade? Hurdan stjälk hade den och vilken färg var den? Hur många kronblad hade den etc.? Om det inte är ett problem kan man försöka föreställa sig 'imorgon', 'jag', 'tid', 'och', 'är', 'magenta', 'kärlek' eller 'regel' och märka att det inte är alldeles lätt att föreställa sig ordens betydelse. Sådana problem är inte nya, och svar har erbjudits genom seklerna. Fastän det inte är nya frågor det handlar om så är det ett bestående problem som det satts mycket filosofisk eftertanke på, även efter

Sokrates, vilket tyder på att det finns en orsak till ett sådant tankearbete. Det är något som inte är alldeles tillfredställande med Sokrates tanke om form.

Man kunde påstå att Wittgenstein vände upp och ner på den akademiska filosofin, två gånger dessutom, genom sina tankar om språket som hade följder för många av filosofins delområden: mening, språk, sanning, verklighet, logik, filosoferandet som aktivitet, definition, förståelse, förklaring, matematik, namn, upplevelse och psykologi för att nämna några sådana områden. Första gången han revolutionerade filosofin var med den knappt 80 sidor långa *Tractatus logico-philosophicus*. Namnet tar inspiration från Spinozas *Tractatus theologico-politicus*. Wittgenstein försökte i *Tractatus* (eller *TLP*) som den ofta förkortas, beskriva språkets allmänna form. Boken avslutas med det kända citatet *TLP* 7: "Vad man icke kan tala om, därom måste man tiga". Det man inte *kan* tala om är det lönlöst att tala om. Alla stora filosofiska frågor beror på språkets oklarhet, och svar på filosofiska frågor kräver en klarhet som inte är möjlig. Därför är det resultatlöst att diskutera etiska, metafysiska, ontologiska, estetiska eller liknande frågor.

Den andra gången Wittgenstein revolutionerar filosofin är vid sin retur till filosofin ett decennium efter att *Tractatus* getts ut. Hans inställning är nu dock en annan än i *Tractatus*. Språket har inte längre en allmän form som i *Tractatus*, utan det är användningen av språket som ger det sin innebörd. Det Wittgenstein skriver i sina senare verk är inte utan svårighet, med *Filosofiska undersökningar* i spetsen som en av de viktigaste texterna från Wittgensteins senare produktion. Boken ges ut och sammansätts av mer eller mindre färdiga manuskript efter Wittgensteins död 1951. Idén i *Filosofiska undersökningar* är mycket kortfattat att språket är uppbyggt som ett spel. Det finns vissa regler, eller riktlinjer, för vad som är korrekt användning av språket, men några egentliga villkor för vad som räknas som språk eller hurdana språk det kan finnas ges inte, inte i alla fall i den systematiska andan som i *Tractatus*. Det viktiga för *Filosofiska undersökningar* är att användningen av språk är en *primär* företeelse. Användningen är inte ett uttryck för något underliggande mentalt tillstånd eller liknande. Även om Wittgensteins tidigare systematik fattas så är det viktiga observationer han gör om språket.

Den ursprungliga idén med denna avhandling kunde beskrivas som ett omprövande av det Wittgenstein sagt angående mening i *Tractatus logico-philosophicus* och i sin

senare produktion, främst i detta fall *Filosofiska undersökningar*. Samtidigt som jag presenterar det som Wittgenstein påstår ser vi också om det tål dagsljus än idag — ett knappt sekel respektive ett drygt halvt sekel senare. En riktigare beskrivning av vad som sker i avhandlingen är att jag presenterar (och skapar på samma gång åt mig själv) en förståelse för Wittgensteins *Tractatus* och *Filosofiska undersökningar* som ligger så nära Wittgensteins texter som möjligt. I bästa fall erbjuder den likadan förståelse åt läsaren. Det jag i praktiken gör är att betrakta vad ett urval framstående Wittgensteinforskare sagt om vissa utvalda teman i Wittgensteins tidiga och senare produktion, teman som huvudsakligen är anknutna till begreppet mening. Jag presenterar denna forskning och jämför måttligt vad experter sagt om samma saker, för att närma mig en sorts standardsyn på Wittgenstein. Jag redogör även för vissa förhållanden mellan den tidiga och senare Wittgenstein i anknytning till dessa teman. Det huvudsakliga innehållet behandlar begreppen mening, betydelse, sats, syntax/regel och definition. Avgränsningen är i detta fall motiverad av den litteratur jag förlitat mig på, då det finns en så gott som oändlig mängd kommentarlitteratur gällande Wittgenstein, och speciellt den senare Wittgenstein. Forskningsfrågan är vad det meningsfulla språket innebär för Wittgenstein och vad vissa experter har att säga om det Wittgenstein skrivit om språket. Målet är att skapa en bättre förståelse för en standardläsning av Wittgenstein. Min avsikt är inte att åstadkomma en kompromiss av olika experters utlåtanden och presentera den som en standardläsning, utan min avsikt är snarare att presentera flera experters tolkningar för att upptäcka de svårigheter som det finns i det Wittgenstein presenterar.

Avgränsningen av mitt tema är svårare att motivera, och i slutändan är de teman jag valt till viss grad arbiträra. Huvudrubriken har varit *mening*, till vilket jag lagt till några närliggande teman för att berika huvudtemat, varvid urvalet av teman är motiverat av riktningen som jag förts i under undersökningens gång. Sättet Wittgenstein skriver på gör det svårt, om inte omöjligt, att skarpt avgränsa teman från varandra. Han skriver i förordet till *Filosofiska undersökningar*, som är skriven i korta paragrafer och indelad i två delar, att han själv misslyckats att knyta samman paragraferna och lämnar dem att flöda i en för honom naturlig ordning. Jag försöker ändå göra en tematisk indelning. Huvudsakligen har jag behandlat cirka §§1–350 ur *Filosofiska undersökningar*, vilket är ca. hälften av boken. Avhandlingens andra del lägger fokus på detta verk. I första delen koncentrerar jag mig på Wittgensteins teori om det meningsfulla språket som

den presenteras i *Tractatus*. Jag lämnar det etiska innehållet i *Tractatus* nästan helt och hållet obehandlat.

Resten av avhandlingen är organiserad på följande sätt: Efter en granskning av *Tractatus* betraktas förändringen från Wittgensteins tidiga till Wittgensteins senare filosofi. Sedan granskar jag huruvida Wittgenstein presenterar en teori, vad förståelse samt förklaring innebär, språket som ett spel och de motsvarande livsformer som gör språkspelet möjligt. Ett kort kapitel om definition och familjelikhet följer, och till sist en redogörelse av vad regler och grammatik innebär.

Litteratur

I första delen av avhandlingen ser vi på *Tractatus*, som till skillnad från den senare produktionen av Wittgenstein innehåller en ungdomlig frimodighet. Det är mycket 'klarare' och påträngande vad Wittgenstein säger i *Tractatus*, och han erbjuder dessutom en regelrätt teori om språk. Den klarhet Wittgenstein erbjuder innebär en sorts programförklaring, en teori som han vill föra fram, och inte nödvändigtvis en tydlighet i hur han presenterar den teorin. Wittgenstein jämför själv sina senare tankar mot de tidigare, och påstår i inledningen till *Filosofiska undersökningar* att de nya tankarna kan endast förstås mot bakgrunden av de gamla. Vad detta innebär råder det olika åsikt om, men det berättigar en undersökning av *Tractatus*, vare sig som bakgrund i kontrast till vilken vi kan jämföra Wittgensteins senare texter, eller som självständigt verk.

Min granskning av *Tractatus* och *Filosofiska undersökningar* sker till stor del på basen av den kommentarlitteratur om Wittgenstein som jag har valt. För *Tractatus* förlitar jag mig huvudsakligen på Erik Stenius, Georg Henrik von Wright och Howard O. Mounce och jämför det de säger både sinsemellan och med *Tractatus*. von Wright studerade under Wittgenstein, och utsågs till professor i filosofi vid Cambridge efter Wittgensteins avgång 1948. von Wright var även utsedd av Wittgenstein som tillställare av Wittgensteins litterära arv, Wittgensteins *Nachlass* som det ofta benämns. von Wright har även verkat som professor vid flera andra universitet och haft andra inflytelserika positioner.

Av von Wrights texter förlitar jag mig främst på *Logik, filosofi och språk* (2:a utgåva 1965). Boken kräver en kort motivering, då von Wright i förordet skriver att boken inte är ett vetenskapligt arbete, även om den inte heller är ett populärvetenskapligt arbete

(det vore "fördömligt"). Boken är (något i stil med denna avhandling) ett arbete avsett att presentera en klarare bild av samtida filosofi och dess viktigaste influenser. Två kapitel är ägnade enkom åt Wittgenstein; ett om *Tractatus* och ett om *Filosofiska undersökningar*. Även resten av boken erbjuder goda insikter i den kontext som Wittgenstein verkat i. Utöver *Logik, filosofi och språk* har von Wrights *Varieties of Goodness* (1963) lämnat stort intryck på mig och påverkat valet av ämne för avhandlingen. Boken behandlar något som kunde betraktas som familjelikhet, men von Wrights behandling är en diskussion som faller utanför denna text.

I inledningen till andra upplagan av *Logik, filosofi och språk* beskriver von Wright *Wittgenstein's Tractatus* (1960), skriven av Erik Stenius, som den bok som påverkat von Wrights syn på *Tractatus* mest. Boken är en detaljerad redogörelse av *Tractatus* knappa 80 sidor långa karaktär med en tydlig uppdelning av dess huvudsakliga teman. Min presentation av *Tractatus* bygger till stor del på Stenius, som jag sedan kommenterar med hjälp av von Wright och Mounce.

H. O. Mounces bok *Wittgenstein's Tractatus - An Introduction* (1981) vill ge en klar bild av innehållet i *Tractatus*. Han skriver i förordet att det är en bok avsedd för studenter, då all annan litteratur (på den tiden) var främst avsedd åt den rutinerade akademikern.

Filosofiska undersökningar är, till en del, mera tillgänglig än *Tractatus*. Den är inte lika teknisk, men man skall inte låta skenet bedra. von Wright beskriver boken som lätt, men samtidigt svårläst. Den aforistiska stilen Wittgenstein nyttjar i boken ger lätt upphov till missförstånd – sådana missförstånd behandlar jag i huvudsak i andra delen av avhandlingen.

Andra delen i denna avhandling bygger väldigt långt på Gordon Bakers och Peter Hackers väldigt sofistikerade analytiska kommentar på *Filosofiska undersökningar* i flera band. Jag har använt mig av band I i två delar: *Wittgenstein: Understanding and Meaning: Part I – Essays* och *Part II – Exegesis §§1–184* (1983) och band II *Wittgenstein: Grammar and Necessity* (1985). Specifikt har jag använt mig av den "avsevärt" reviderade andra upplagan (2005) av första bandet, även om jag hänvisar till den som (1983) för en ökad kronologisk klarhet. Det andra bandets andra upplaga har jag inte haft tillgång till. Baker & Hacker skrev dessa två band tillsammans, för att sedan på grund av delade åsikter gå skilda vägar efter andra volymen. Hacker skrev ytterligare två volymer på egen hand. Baker kom att tvivla på de metoder de tillskrev

Wittgenstein efter deras samarbete (Stern, 2004, s. 128). Efter att Wittgensteins *Nachlass* utgivits digitalt och då de i ljuset av annan forskning insåg sina misstag hade Baker & Hacker för avsikt att skriva om bokverket tillsammans, men Baker avled och Hacker gjorde arbetet själv.

Jag har även förlitat mig på Hans-Johann Glocks redigerade *Wittgenstein: A Critical Reader* (2001) med essäer av olika författare, och i större omfattning Glocks *A Wittgenstein Dictionary* (1996) som är ett uppslagsverk med tematisk indelning av för Wittgenstein viktiga behandlingspunkter, ämnad delvis som uppslagsverk för mindre insatta men också som facklitteratur åt mera insatta. På många ställen följer den mycket långt Baker & Hackers redogörelser som Glock ofta klargör ytterligare, samtidigt som han lägger till egna bidrag till diskussionen. Glocks behandling ligger förmodligen nära Hackers, då Hacker fungerat som Glocks handledare.

Sterns *Wittgenstein's Philosophical Investigations, An Introduction* (2004) är den litteratur som mest liknar en lärobok av de texter som jag förlitat mig på. Titeln ger intrycket av att detta är en bok på 'nybörjarnivå', men efter att jag bekantat mig med annan sekundärlitteratur vill jag påstå att Sterns text är den mest kontroversiella av de jag använt mig av. Utöver hård kritik av Baker & Hacker samt Glock, så erbjuder Stern många perspektiv som så gott som ingen annan nämner. Han gör en systematisk indelning av Wittgensteinforskare som genomsyrar texten, där en del forskare påstår att Wittgenstein ämnar upplösa filosofi medan de andra menar att Wittgenstein endast ämnar ge oss en bättre filosofisk metod. Jag undviker dessa ställningstaganden så gott det går, men det skapar ett slags program för Stern som är svårt att lämna helt obehandlat. Stern fungerar i många fall som motpol till Baker & Hacker.

I mindre utsträckning har jag använt mig av andra essäsamlingar och annan sekundärlitteratur. Bland annat Hans Slugas tillsammans med Stern redigerade *Cambridge companion to Wittgenstein* (1996), och Lars Hertzbergs redigerade *Essäer om Wittgenstein* (1992). Hertzbergs översättningar har fått fungera som översättningshjälp av viktig terminologi, likväl den svenska översättningen av *Filosofiska undersökningar* av Anders Wedberg 1978, korrigerad och genomsedd av Lars Hertzberg 1992. Wedberg har även översatt den utgåvan av *Tractatus* (1960) jag har använt mig av. Avner Bazs *When words are called for* (2012) har gett riktning i allmänna frågeställningar gällande *vardagsspråkfilosofi*.

Andra tekniska ärenden

Den viktiga terminologin presenteras då den behandlas. *Tractatus* är en mera teknisk text som innehåller en hel del sådan terminologi, medan *Filosofiska undersökningar* (antagligen avsiktligt och med eftertanke) undviker sådan terminologi, ett tecken på Wittgensteins inställning till filosofi och vetenskap som olyckligtvis inte behandlas här. Två begrepp som förekommer i avhandlingens andra del är värda att uppmärksamma redan nu. Den engelska litteraturen använder sig ofta av 'meaning-as-use' för att beskriva redogörelsen för mening som senare Wittgenstein presenterar. Detta är inte en term som Wittgenstein själv använder, utan något som efterföljare har kommit att nämna det 'system' om hur mening tillkommer det som yttras. Det andra värt att notera är dikotomin mellan engelskans 'sense' samt 'nonsense'. Ofta översätts 'sense' till 'mening', och 'nonsens' används som låneord. Det är ändå något ofullständigt med en sådan översättning. Då jag ställer 'mening' emot 'nonsens' är det dikotomin mellan 'sense' och 'nonsense' jag vill hänvisa till. Mening används också i flera andra bemärkelser, tidvis som översättning av tyskans 'Sinn' eller 'meinen', tidvis som översättning av engelskans 'meaning', som är närmare tyskans 'Bedeutung'. Jag har gjort mitt yttersta för att tillämpningen skall vara klart i sammanhanget.

Ofta, om inte alltid, förekommer det ett index över texter i början av sekundärlitteraturen med förkortningar för senare Wittgensteins texter, och ofta även Freges och Russells texter, även ibland texter av andra författare så som Waismann. Sekundärlitteraturen, även om den påstår sig behandla *Filosofiska undersökningar*, hänvisar flitigt till andra texter av Wittgenstein, och gör det därför lättare att använda förkortningar på verkens namn. Orsaken varför sekundärlitteratur om *Filosofiska undersökningar* ofta innehåller mycket analys utöver endast *Filosofiska undersökningar* vet jag inte med säkerhet, men jag vill göra en klargörande gissning.

Wittgenstein avled utan att ha gett ut ett verk för sin senare filosofi, även om flera manuskript avsedda för publikation fanns. Inga av dessa gavs ut då Wittgenstein aldrig varit nöjd med någon av dem, och som tidigare nämnts skriver han i inledningen till *Filosofiska undersökningar* att han upplevde sig ha misslyckats i att sammanknyta de anmärkningar han gjort. Därför finns det flera olika texter som långt har liknande innehåll: *Bruna boken*, *Blå boken*, *Philosophische Bemerkungen*, *Särskilda anmärkningar*, Friedrich Waismanns manuskript, *The Big Typescript* och *Zettel* för att

nämna några. Utöver dessa skrev Wittgenstein andra manuskript innan han avled, och före *Filosofiska undersökningar* utgavs. Då Wittgensteins litterära exekutörer Elisabeth Anscombe, Rush Rhees och G. H. von Wright sammansatt senare Wittgensteins texter för utgåva finns det antagligen bland forskare en skepticism om de förverkligat Wittgenstein, eller om de lämnar sin egen prägel på det som anses Wittgenstein. Därför hänvisar man ofta kors och tvärs genom alla Wittgensteins senare texter för att försöka skapa den bästa möjliga tolkningen av vad Wittgenstein verkligen menat.

Jag har försökt hålla mig till *Filosofiska undersökningar* och *Tractatus logico-philosophicus*. Dessa förkortar jag tidvis som FU och TLP eller *Tractatus*. Även hänvisningar till dessa är avvikande från vanlig teknik: *Tractatus* skriven i 7 huvudpunkter med numrerade kommentarer. *N.n* en kommentar på *N*, *N.nn* en kommentar på *N.n* och så vidare (Stenius, 1960). Endast den numrerade kommentaren nämns vid citat av *Tractatus*. FU är skriven i numrerade paragrafer, och där §*N* förekommer utan andra hänvisningar handlar det om FU (Wittgenstein använde sig av paragrafer i andra texter också). Där det förekommer citat med engelska i fotnoten handlar det om egen översättning.

I. Den tidiga Wittgensteins teori om mening

1921 publicerades *Tractatus logico-philosophicus*, som kom att bli den enda betydande publikationen av Ludwig Wittgenstein under hans livstid. Boken redogör för ett språkligt-logiskt sätt att betrakta språkets funktion i världen, och i boken granskas vad som kan sägas, hur det kan sägas och vad som inte kan sägas. Med andra ord strävar Wittgenstein att klargöra språkets roll som reflektion av verkligheten, och klarlägga vad som är begripligt i motsats till obegripligt. En av de centrala tankarna i *Tractatus* är precis detta: Det som går att uttrycka går att uttrycka klart. Allt annat faller utanför begriplighetens ramar. Från detta kunde man sluta sig till att det som går att uttrycka är meningsfullt, medan allt annat är trams. Då vi inte kan säga något klart om värdering så kan vi inte säga något meningsfullt om värde, etik, estetik eller besvara frågor om livets mening. I detta kapitel kommer *mening* att betraktas i dess språkliga bemärkelse, dvs. något som ligger närmare frågan 'vad *menar* du?' än frågor som 'vad är *meningen* med livet'.

Tractatus huvudsakliga innehåll angående mening kan sammanfattas som Wittgensteins *bildteori* (eller det mera beskrivande uttrycket: Picture theory of language /meaning). Stenius beskriver bildteorin delvis som ett påstående om likhet mellan satsen och vad den beskriver, men också ett påstående om likhet mellan satsens och verklighetens 'logiska struktur' (Stenius, 1960, s. 177). Det innebär att bildteorin handlar om att man bildar en uppfattning som är analog med verkligheten; en uppfattning som är eller inte är sann. Det föreställda, *bilden*, har eller har inte en motsvarighet i världen, och på så vis kan förhållandet mellan verklighet och det föreställda fastställas. Däremot finns det en uppdelning mellan det som går att säga och det som måste visas. Satsen kan uttrycka tanken, men kan inte säga något om satsen som den i sig själv gör uppenbar. Innebörden av 'det som går att säga, går att säga klart' är att meningsskiljaktigheter är orsakade av flertydighet i språket, och filosofiska problem ligger just i denna flertydighet (3.323-3.324).

Flera experter vill till olika grader beskriva *Tractatus* som en reaktion emot, eller utveckling av Freges och Russells axiomatiska logik. Frege och Russell vill utveckla möjligheten att analysera satsen i termer av de begreppsliga beståndsdelar som utgör satsen. Det vill inte Wittgenstein bestrida, men ifrågasätter beståndsdelarnas väsen. Vid denna punkt anser Wittgenstein att Frege och Russell inte lyckats skapa en fullkomlig teori om språket (von Wright, 1957, ss. 129-131; Mounce, 1981, ss. 14-15).

Ur detta växer den förkunnade tesen i *Tractatus* "Vad man icke kan tala om, därom måste man tiga" (7)¹ (Stenius, 1960, s. 5), vilket är en beskrivning av det begripliga som möjligt att beskriva, och den logiska formens manifestation i språket. *Tractatus* är skriven på ett svårtytt sätt: Samtidigt som det ökar möjligheterna för att citera Wittgenstein som man behagar, lämnar den känslan att det ligger mycket osagt bakom det Wittgenstein säger (Stenius, 1960, s. 1). För en avhandling om *mening* i Wittgensteins *Tractatus* är det viktiga innehållet bildteorin och teman som anknyter till den. Tanken om det som går att säga/visa är inte i sig del av bildteorin, men en följd viktig att uppmärksamma då 'mening' behandlas. Ett viktigt innehåll i *Tractatus* som jag lämnar obehandlat är Wittgensteins tanke om logiken som tautologisk och kontradiktorisk.

Wittgenstein skriver i inledningen till *Tractatus* att "Jag anser mig alltså i det väsentliga ha slutgiltigt löst problemen", med hänvisning till "de filosofiska problemen". Med facit i hand vet vi att Wittgenstein ändrade sig, då han återvände till filosofi ett decennium senare för att fundera vidare på så gott som samma problem. I inledningen till *Filosofiska undersökningar* skriver Wittgenstein på följande vis:

"För fyra år sedan fick jag emellertid anledning att läsa om min första bok (Tractatus logico-philosophicus) och förklara dess idéer. Då kom det plötsligt för mig att jag borde publicera de där gamla tankarna och de nya tillsammans: att dessa senare kunde få sin rätta belysning endast genom kontrasten till och mot bakgrunden av mitt äldre tankesätt."

De senare tankarna kan endast få sin rätta belysning då de jämförs med tankarna i *Tractatus*. Många anser att Wittgenstein menat något i stil med att de 'nya tankarna' ersatt idéerna i *Tractatus*, och att han kritiserar meningsteorier som den i *Tractatus* i sina senare texter. Därför läses *Tractatus* ofta (även i denna avhandling) som ett hjälpmedel att förstå de 'nya tankarna'. Stenius menar att ett sådant förhållande till

¹ Såvida det är direkta referenser till *Tractatus logico-philosophicus* använder jag mig av von Wrights sätt att hänvisa till dem. Siffrorna avser numrerade satser i *Tractatus*. (von Wright, 1957, p. 128)

texterna kan vara onödigt kritiskt, att Wittgenstein "skjuter över målet" med den kritik han presenterar (Stenius, 1960, s. 16). *Tractatus* är säkerligen en av de mest sofistikerade formuleringarna av den definitions- och meningstradition som kan spåras tillbaka till antiken. Stenius beskriver dessutom *Tractatus* som startskottet för en viktig strömning i det moderna intellektuella livet (Stenius, 1960, s. 16). von Wright ställer sig kritisk till bildteorin, och anser den orimlig ifall man "tänker tanken till slut" (von Wright, 1957, s. 134). Det innebär antagligen att ifall man letar efter de enkla objekten som ger namnen sin betydelse kommer man inte att finna dem. Mounce lyfter fram liknande kritik av Wittgensteins förvirring gällande bland annat de enkla objekten (Mounce, 1981, s. 20). De flesta verkar vara överens om det instrumentella värde *Tractatus* har för en förståelse av Wittgensteins filosofiska innehåll, men vilket egenvärde *Tractatus* har är sällan uttryckt.

Många begrepp centrala för Wittgenstein i *Tractatus*, som 'Sachverhalt' (sakförhållande) och 'Tatsache' (fakta), har inte *traditionell* betydelse, utan något stipulerade betydelser (Stenius, 1960, s. 6). Deras betydelser skall snart förtydligas. Andra liknande begrepp som är centrala: 'Sachlage' (sakläge), 'Satz' (sats²), 'Proposition' (proposition), 'Elementarsatz' (elementarsats), 'Satzzeichen' (sats-tecken), 'Substanz' (substans), 'dinge' (ting) och 'Name' (namn). Orden har för Wittgenstein en mera teknisk roll, och det är värt att förvarna om att betydelsen inte nödvändigtvis är sådan som förväntad. Närmare beskrivning finns där de kommer upp i behandlingen.

Den logiska formen för språket är i fokus för Wittgenstein i *Tractatus*. Det innebär att propositioner samtidigt som de har ett innehåll, även har något som inte kan uttryckas: Den logiska formen. Det innebär att Wittgenstein är medveten om att det han beskriver i *Tractatus* har en betydelse som inte går att uttrycka. Wittgenstein beskriver att

² Stenius problematiserar sin översättning av 'sats' till engelskans 'sentence', då den vanligare översättningen är 'proposition'. von Wright problematiserar ytterligare och lyfter fram Moores och Russells användning av 'sentence' (sats) kontra 'proposition', det första begreppet att beteckna språkinnehållet och det andra för satsinnehållet. (Stenius, 1960, p. 6; von Wright, 1957, p. 122) Jag anser inte att samma problematik är relevant för svenskan, då vi har begrepp som sats åtskilt den grammatiska meningen. Användning av ordet för grammatisk *mening* vid en analys av innehållslig *mening* är förvirrande. Jag lyfter fram saken då dessa begrepp förekommer i litteraturen.

begripandet av innehållet i *Tractatus* är som att kasta bort stegen efter man bestigit den. Att alla filosofiska satser, även Wittgensteins egna är nonsens (6.54) (Stenius, 1960, s. 209). Här berör vi ett annat slag av begreppslighet som har betydelse för avhandlingen: mening, meningslöshet, betydelse, beteckning, och nonsens.

Både Stenius och von Wright kommenterar ordvalen och terminologin i *Tractatus*. von Wright påstår att "[...]Wittgenstein letts vilse i sitt tänkande av en olyckligt vald terminologi." (von Wright, 1957, s. 129). Även om tidiga Wittgenstein kunde anses tillhöra en viss disciplin av filosofer så använder han sig av en något okonventionell terminologi, och uppfann nya metodologier som sanningstabeller. Det von Wright och Stenius förmodligen menar är att det Wittgenstein skriver antagligen kunde ha skrivits klarare. Jag skall försöka presentera en möjligast oproblematiserad redogörelse av en del av innehållet i *Tractatus*. En helt oproblematiserad redogörelse tror jag inte är möjlig på grund av att den 'olyckliga' terminologin och de oklarheter som det finns i *Tractatus*.

1. Bilden och världen

Bildteorin är av stort intresse för oss ifall vi vill förstå den tidiga Wittgensteins begrepp *mening*. Ytterst kortfattat är bildteorin tanken om propositionen, eller satsen, som kan eller inte kan motsvara världen. Den föreställda bilden, eller satsen, är inte föremål utan faktum (von Wright, 1957, ss. 132-133). Satsen, propositionen och bilden är liknande, om inte synonyma, som skall klargöras senare i texten. Det görs en viktig uppdelning: "Världen är inbegreppet av fakta, icke av ting" (1.1), vilket påvisar en viktig dikotomi mellan ting och fakta (Stenius, 1960, s. 22). För att förstå vad dessa begrepp innebär kan det vara förnuftigt att utgå från världssynen i *Tractatus*.

1.1 Världen

Wittgenstein använder sig av tekniska begrepp för att förklara andra tekniska begrepp i *Tractatus*. En beskrivning av *ting* förutsätts för en beskrivning av *sakförhållande* (2.01). Sakförhållande i sin tur förutsätts för att beskriva *fakta* (2.0). Fakta är de verkliga sakförhållanden; de sakförhållanden som verkligen existerar. Tingen träder in i världen som faktas element (Stenius, 1960, s. 27). Sakförhållandet är en konfiguration av tingen, och det bestämda sättet som tingen förhåller sig till varandra är sakförhållandets struktur. Dessutom är tingen bestående (2.024). (Stenius, 1960, s.

66; von Wright, 1957, ss. 131-132)³. Tingen är viktiga för den meningsfulla satsen; inget meningsfullt kan sägas utan de enkla tingen som ger orden sin betydelse. Tinget är i fokus för betydelse och bör granskas för att sedan klargöra vad de andra termerna innebär. 'Ting' är begreppet von Wright använt sig av som översättning av tyskans 'dinge'. En modernare översättning är förmodligen 'föremål' som här förekommer synonymt.

"Föremålet är enkelt" (2.02). Det innebär att det så kallade *enkla* föremålet inte behöver en förklaring. De flesta ting som finns i världen är komplexa, vilket innebär att de inte är enkla och består av mindre enheter som tillsammans utgör tinget. De ting som är enkla går per definition inte att analysera vidare som beståndsdelar (Stenius, 1960, s. 65). I *Tractatus* är de enkla tingen av största betydelse för att förhållandet mellan språket och verkligheten kan vara möjligt (Mounce, 1981, s. 23). Komplex innebär att objektet är ett *sammansatt* föremål. Bussen som ett ting består av motor, hjul, och stolar och så vidare. Stolen består av klädnad, metall, vaddering. Klädnaden består av olika färgade trådar, och så vidare. Mounce beskriver de ting Wittgenstein talar om som absolut enkla, men för dessa ger Wittgenstein inga exempel fastän han är övertygad om deras existens. De enkla tingen begrips inte som de beståndsdelar som det enkla tinget är sammansatt av, utan de enkla tingen är begripliga som de är. För *Tractatus* är det viktigt att dessa enkla ting existerar, då världens begriplighet utgår ifrån de enkla tingen. (Mounce, 1981, s. 20). Tanken är att då vi förklarar ett objekt, så beskriver vi det i dess beståndsdelar. Beståndsdelarna måste i sin tur förklaras i sina beståndsdelar och så vidare tills vi når det enkla föremålet som inte behöver en förklaring. Det enkla föremålets namn är uppenbart för oss (Mounce, 1981, s. 20). Alltså är de enkla objekten för tidiga Wittgenstein en *nödvändighet* för språket enligt Mounce (ibid.). Utan det enkla föremålet som inte behöver förklaring behöver varje

³ Här är en förvirring i von Wrights bok och andra översättningar. På sida 131 introducerar han 'Sakläge' som 'Sachverhalt' från (2.072). I Anders Wedbergs översättning av *Tractatus* talas det om 'Sakförhållande' i (2.072), vilket verkar vara en mer övertygande översättning. Därför talar jag om sakförhållanden, fastän von Wright nämner 'Saklägen'.

sats en underliggande förklaring, en kedja som fortsätter i all oändlighet och inte erbjuder något svar.

Sakförhållandets beståndsdelar (eller *atomiska delar* som man kunde benämna dem i Stenius anda) är *ting* och språkets motsvarighet till dessa ting är *namn*. Namn har även en specialanvändning som är teknisk då det jämförs med en vardaglig användning av ordet (von Wright, 1957, s. 129). Vi kan alltså beteckna ting med namn (men vi kan inte namnge satsens innehåll som vi kommer att se senare). För att det skall finnas ett begripligt förhållande mellan språket och verkligheten måste det finnas ting som går att beskriva i sin enkelhet. I *Tractatus* skriver Wittgenstein:

2.0211: Hade världen ingen substans, så skulle meningsfullheten av en sats bero på om en annan sats är sann.

2.0212: Det vore då omöjligt att ge en bild (sann eller falsk) av världen.

Stenius menar att vad substans innebär är inte alldeles klart, men en möjlig tolkning är att betrakta de enkla tingen som världens substans. Substans är det som är gemensamt med *alla möjliga världar*. I ett perfekt språk finns det ett motsvarande namn för varje element av världen; ett namn för varje ting. Satsen är sedan en sanningsfunktion av elementarsatsen som avbildar ett sakförhållande. (Stenius, 1960, ss. 66,155). Den möjliga världen är de olika sätt som fakta kan konfigureras, som att Eiffeltornet stod i Berlin istället för Paris ändrar inte på den möjlighet Eiffeltornet har att stå var som helst. I detta fall innebär det att satsen 'Eiffeltornet står i Paris' är sant, medan 'Eiffeltornet står i Berlin' inte är det. Sanningsvärdet, elementarsatsen och språkets funktion undersöks senare. Först granskas vad sakförhållandet innebär.

Tingen är beståndsdelar av sakförhållanden, och Stenius beskriver sakförhållandet som existerande eller icke-existerande (Stenius, 1960, s. 32). Sakförhållanden existerar inte av nödvändighet, vilket förstås är udda ifall man ser på sakförhållandet utgjort av de bestående tingen. Detta grundar sig på att "[sakförhållandet] är en konfiguration av ting" (von Wright, 1957, s. 131). Exempel på sakförhållanden är "månen är mindre än jorden" och "jorden är mindre än månen" (Stenius, 1960, s. 30). Också det tidigare exemplet: 'Eiffeltornet står i Berlin'. I dessa exempel presenteras vad som är *fallet*, olika sakförhållanden, men endast ett av dem existerar. Det vill säga att endast sakförhållandet 'månen är mindre än jorden' är sant. Konfigurationen av ting behöver således inte beskriva något existerande. Sakförhållandet är beskrivet av

elementarsatsen och elementarsatsen kan förstås då den består av namn på enkla ting (Stenius, 1960, ss. 12, 34, 65). Skillnaden mellan exemplen med månen och jorden är den att det ena exemplet verkligen beskriver vad som är fallet, vilket innebär dess sanning, och är ett *faktum* (Stenius, 1960, s. 30). Sakförhållandet är inte nödvändigtvis sant, utan kan beskriva ett innehåll oberoende om det är sant eller inte. Kentauren är ett sakförhållande som inte existerar, dess struktur påträffas inte i världen, men kentaurens form återspeglar verklighetens form (von Wright, 1957, s. 132). Tingen kan med andra ord arrangeras på ett sätt som möjliggör icke-existerande sakförhållanden. Här börjar vi redan tangera *bildens* roll. Bilden är på vilket sätt sakförhållanden ter sig för subjektet, dvs. hur det existerande eller icke-existerande sakförhållandets ordning går att *avbilda*.

På så vis har det visats att fakta är ett existerande sakförhållande. Då frågar man sig, på vilket sätt skiljer sig det nämnda *sakläget* från *sakförhållandet*? Stenius beskriver sakläget som icke atomära sakförhållanden. Sakförhållandet är 'enkelt' medan sakläget är en kombination av sådana sakförhållanden. Varje sakförhållande är också ett sakläge även om sakläget inte *behöver* vara ett sakförhållande. Sakläget är en konjunktion av sakförhållanden; sakläget "jorden är rund och större än månen" är sammansatt av sakförhållanden A: "jorden är rund" och B: "jorden är större än månen". (Stenius, 1960, s. 33). Ifall vi ändrar den konjunktionen till en disjunktion 'jorden är rund eller större än månen', så skapar det en logisk förutsättning att ifall A, så icke B. Ifall jorden är rund är den inte större än månen. Saklägen kan således innehålla *negativa* fakta på grund av konjunktioner eller disjunktioner av sakförhållanden (positivt: 'jorden är rund' betyder även negativt: 'jorden är inte större än månen') och ger oss en mängd *alternativ* (Stenius, 1960, s. 35). Sakförhållanden kan *endast* beskriva sanna eller falska fakta medan sakläget innehåller en tabell av olika möjligheter. Saklägens alternativ är nära kopplat med de logiska konstanternas sanningstabell som behandlas i följande kapitel.

Stenius vill mena att Wittgenstein endast avser redogöra för *positiva* fakta i *Tractatus*. Detta spelar inte större roll för oss i en granskning av bildteorin, som ämnar förena det föreställda med det existerande. Men negativa fakta måste förstås som möjliga sakförhållanden, och förståendet av möjliga sakförhållanden som meningsfulla oberoende av deras existens (eller sanning). Detta är i stora drag vad Mounce framför om negativa fakta (Mounce, 1981, ss. 36-37). Tanken om negativa fakta spelar dock

stor roll för senare Wittgenstein, och Baker & Hacker beskriver det som en viktig orsak till varför Wittgenstein senare överger bildteorin. Svårigheten är vilket sätt positiva fakta innehåller negativa fakta, och på vilket sätt de bör användas korrekt (se kapitel 4).

1.2 Bilden

Då vi har en grundläggande uppfattning om tingens position, eller närmare bestämt tingens ordning i fakta, kan vi börja begrunda vilken roll bilden spelar. I *Tractatus* 2.1-3.01 får vi den huvudsakliga beskrivningen av bilden som en representation av en modell av verkligheten (2.12). Bilden (så som namnet, tinget och världen) har en väldigt teknisk betydelse och 'bild' innebär inte här något som en tavla eller ett fotografi. Wittgenstein föreställer sig bilden som ett avbildande av något. Bilden föreställer en representation av en modell av verkligheten (2.12), och med detta menar Wittgenstein att bilden avbildar något verkligt (Stenius, 1960, s. 88). Mounce beskriver innehållet i propositionerna 2.1-2.15 som till synes enkelt. Sammanfattat syftar Mounce och Wittgenstein på bildens möjlighet att representera världen som en analogi mellan elementen i världen och elementen i bilden. Men detta blir problematiskt då man begrundar satsens förhållande till namnen (Mounce, 1981, s. 23). Bilden och satsen är ganska långt synonyma begrepp som vi snart kommer att se. Innan det är det befogat att se på bildens relation till världen.

Låt oss för enkelhetens skull föreställa oss samma sakförhållande som tidigare: 'månen är mindre än jorden'. Detta sakförhållande är en konfiguration av tre element: 'månen', 'jorden' och 'mindre än' förhållandet. En motsvarande sats kunde konstrueras av en korgboll och en tennisboll i en sats 'en tennisboll är mindre än en korgboll'. Ifall vi betraktar satsen 'månen är mindre än jorden' som vad som är fallet, och satsen 'en tennisboll är mindre än en korgboll' som en modell kan vi föreställa oss dessa som två jämförbara konfigurationer.

Ifall vi tillämpade Stenius sätt att beskriva denna jämförbarhet skulle vi döpa förhållandet 'en tennisboll är mindre än en korgboll' som *fält* F och förhållandet 'månen är mindre än jorden' som fält G. Ifall vi med hjälp av en tolkning kan sluta oss till en likadan *ytte* struktur mellan fält F som representation av elementen och fält G så kan vi härleda att förhållandet mellan fält F och G är en isomorf avbildning (Stenius, 1960, ss. 91-95). Denna tanke är endast delvis förenlig med tanken om bilden i *Tractatus*, då detta vore att representera en *sann* bild. Isomorfi blir en väsentlig del av att kunna

verifiera bildens sanning genom existensen av en möjlig tolkning⁴. (Stenius, 1960, ss. 96-97). Bilden (eller närmare sagt: den sanna bilden) är ett analogt avbildande av formen för en modell av verkligheten. Den sanna bilden är möjlig att jämföra med verkligheten som analog, eftersom bilden och verkligheten innehåller motsvarande element. Korgbollen med jorden, tennisbollen med månen och förhållandet 'mindre än'. Satsens avbildning motsvarar verkligheten, där satsen och verkligheten är var sitt fält.

Då man tänker på 'bild' kunde man föreställa sig ett fotografi, tavla eller något liknande. Bilden för Wittgenstein är ett faktum och inte ett ting (2.141). Vad det innebär är att bilden är här inte en tavla, utan vad som avses är avbildningens struktur (von Wright, 1957, s. 132). Bilden i *Tractatus* är avbildandet av ett möjligt sakförhållande (Mounce, 1981, s. 24). Vi kan illustrera påståendet om det möjliga sakförhållandet med exempel. Ifall vi namnger 'månen' till *a*, 'jorden' till *b* och 'mindre än' förhållandet som *R*, kan vi presentera 'månen är mindre än jorden' med ett motsvarande *satstecken* *aRb*. Lika väl kunde vi säga *bRa* som ett möjligt sakförhållande som lika lätt kunde avbildas. Satstecknet är propositionens representation; det som står skrivet på pappret (Stenius, 1960, s. 129). Tanken om isomorfi presenterad ovan gäller verifierandet av sanna bilder. Som tidigare nämnt är namnen språkets motsvarande enheter för ting. Det vill säga att namnen står för ting (Mounce, 1981, s. 23). Namnen är som lappar vi klistrar på tingen. Som det presenterades i förra kapitlet, så är tingen i vanliga fall bekanta för oss som komplex, inte som enkla ting. Svårigheten är att när vi talar om 'månen' är det bara en benämning (men inte ett namn) på komplexet 'himlakropp som mekaniskt cirkulerar jorden' som i sin tur pekar på dess underliggande komplex, och så vidare tills vi stöter på de enkla föremålen. Det är ändå mycket oklart vad ett sådant 'enkelt föremål' är, och Wittgenstein ger inga exempel på sådana ting. Stenius fastnar på 2.0201: "Varje utsaga om det sammansatta kan upplösas i en utsaga om dess beståndsdelar och i de satser de fullständigt beskriver det sammansatta". Satser uppdelas i namn som kan vidare analyseras tills vi kommer till elementarsatsen

⁴ Jag har valt att ändra Stenius begrepp "nyckel" till tolkning.

bestående av namn på enkla ting (Stenius, 1960, s. 65). Stenius uppmärksammar inte som Mounce och von Wright problemet med de enkla tingen, vilket är en av de mest avgörande bristerna i *Tractatus*. Mounce beskriver att Wittgenstein i *Tractatus* är övertygad om att dessa enkla ting finns, även om han inte kan peka ut några sådana (Mounce, 1981, s. 20).

Satsens relation till de enkla tingen avgör dess status som fakta. Satsen är endast meningsfull om komplexen kan ersättas med satser som endast innehåller elementarsatser (von Wright, 1957, s. 130). Sanning och mening tangeras i dessa stycken. Men om satsens meningsfullhet är beroende av elementarsatsen som består av namn på enkla ting, vad är de namn vi använder i vårt ordinära språk om de *inte* är namn på enkla ting? Som vi kommer att se är satser inte namn på komplexa funktioner, utan beskrivningar av bilder. Satser är beskrivningar av bilden som representation av möjliga sakförhållanden.

Namnen betecknar de ting de står för och som utgör satsen. Är satsen då ett komplext namn för ett sakförhållande? Namnets betydelse är något utanför namnet; namnet står för *något* (Mounce, 1981, s. 23), medan satsen inte står för något. Betydelsen av ett namn är dess *denominatum* (Stenius, 1960, s. 138), medan satsen är en beskrivning av ett sakläge. Bilden är sann då den överensstämmer med verkligheten och kan inte ha ett förbestämt sanningsvärde; bilder kan inte ha ett sanningsvärde *a priori* (Stenius, 1960, s. 104; von Wright, 1957, s. 135). Man kan inte avgöra bildens sanning innan den jämförs med verkligheten. Satsen har samma innebörd, samma mening, oberoende om den är sann eller falsk. Sanningen är en yttre likhet med världen, men en bild representerar ett möjligt sakförhållande. Om vi då funderar på en falsk bild (eller sats) så kan den inte ha en yttre likhet med något. Bildens (eller satsens) mening är alltså något inre till bilden (eller satsen) (Mounce, 1981, s. 23), inte som ett pekande på något yttre. Som tidigare nämnt är bilden ett ordnande av element i en möjlig ordning. Meningen består i om det finns en analog jämförbarhet med världen. Bilden är ett möjligt sakförhållande. Sanningsvärdet av denna representation kan inte verifieras utan en jämförelse med världen, och således kan man inte säga något om sanningsvärdet om en bild *a priori*.

Bild och sats används här synonymt vilket inte är ett besynnerligt problem i *Tractatus*. Stenius beskriver bilden och satsen som analoga: Satstecknet (i vårt exempel: *aRb*)

är analogt med fältet; namnen analogt med fältets element; namnens mening som tingens denominata analogt med tolkningen av fältet; det denominerade analogt med världens ting. Satstecknet är fältet projicerat, vilket innebär att tecknen (namnen) står för elementen i fältet. Elementen i fältet och i satsen står för ting som kan härledas ur en tolkning. Alltså kan vi sluta oss till att satsen är en bild. (Stenius, 1960, ss. 129-130). Mounce är inte fullständigt övertygad om att satsen och bilden är fullständigt analoga, men håller med om att en sådan uppfattning är mera förankrad i *Tractatus*. Mounce menar att det finns en skillnad fastän både bilden och satsen representerar möjliga sakförhållanden, satsen mera konventionellt relaterad till världen och bilden som ett slag av *liknelse*. Det medges ändå att Wittgenstein själv beskriver bilden och satsen som mera analoga än så. Mounce anser det egendomligt att Wittgenstein inte skulle inse skillnaden mellan orden i en beskrivande sats, och det sakförhållande de beskriver. (Mounce, 1981, s. 27). Satsen (jämförbart med proposition) är *bäraren* eller *behållaren* av det meningsfulla innehållet och beskrivs som *analogt* med bilden. Inte som en namnlapp på sakförhållandet det beskriver. Bilden och satsen är samma – bilden är det föreställda och satsen uttryckande av dess innehåll. I satsen är den sagd medan den i bilden visas.

Bilden är så som satsen strukturerad på ett visst sätt; satsen är inte en slumpmässig anhopning namn precis som bilden inte är ett godtyckligt kollage av färgklickar (von Wright, 1957, s. 132). Men i bildandet av satsen använder vi oss av *logiska* konstanter som man kunde förvänta sig problematiska för Wittgenstein. Logiska konstanter så som 'och', 'mindre än', 'alla' och 'några' betecknar ingenting reellt (von Wright, 1957, s. 130), det vill säga har inga ting de *står* för.

En naiv inställning kunde gott leda oss att tro att logiska konstanter betecknar förhållanden mellan objekt (i en låda har vi en röd boll 'och' en blå boll, där 'och' symbolisera något slags adderande). Det Wittgenstein vill betona är att om vi betraktar aRb , är det inbegripet att a :s förhållande till b är aRb , inte att a står i ett visst förhållande till b . (3.1432). Det tilläggs inte något i aRb genom att påstå att ' a förhåller sig R till b ' (Mounce, 1981, ss. 24-25). Det Mounce vill betona är att förhållandet är uppenbart i aRb , och att påstå: 'det är fallet att aRb ' ger oss ingen ytterligare information som inte redan visar sig i sakförhållandet. Sakförhållandet är således uppenbart, något som presenterar sig, och som inte kan beskrivas. Att beskriva förhållandet är endast att

upprepa vad som redan visar sig. Att beskriva 'på' i satsen 'bollen är på bordet' är endast något som kan visas.

Stenius menar att logiska konstanter får sin betydelse genom en sanningstabell (Stenius, 1960, s. 145). Då Wittgenstein skriver att varje sats är en sanningsfunktion av elementarsatser (5), så innebär det att logiska sammansättningar är sanningsfunktioner av dess beståndsdelar (Stenius, 1960, s. 146). Vad det betyder är att en logisk sammansättning (som aRb) är en sanningskalkyl av sina beståndsdelar (dvs. a , b och hur de förhåller sig till varandra). De logiska konstanterna kan med hjälp av en sanningskalkyl få betydelse ifall de framställer sakförhållandet som en möjlig sanning. 'Det regnar och det regnar inte' är inte en möjlig sanning och den logiska konstanten 'och' har alltså ingen betydelse i detta sammanhang. Det Mounce påstår är inte nödvändigtvis annorlunda än hur Stenius uttrycker saken, men Mounce vill betona att de logiska konstanterna är uppenbara som sakförhållandet. Satsens mening är inte en motsvarighet till något, då den meningsfulla satsen kan vara sann eller falsk, och de logiska konstanternas betydelse framkommer ur dess sanningskalkyl. Satsen och dess utgörande ting är den ena sidan av myntet, medan den andra sidan är de omständigheter som gör satsen sann. Representationen av aRb är inte något underliggande, utan representationen är ordningen av a och b i världen (Mounce, 1981, ss. 25-26).

Innan vi knyter ihop på vilket sätt detta berör mening infogar jag en kort sammanfattning. Jag hoppas också kunna klargöra vad som sagts hittills. Bilden är förnimmandet av satsens innehåll. Mera specifikt innebär detta att bilden är satsens innehåll uttryckt på ett för sinnena förnimbart sätt (3.1). Bilden är en avbild av verkligheten i form av möjliga sakförhållanden. Vi avbildar fakta och bilden är ett faktum (2.1; 2.141). Fakta är tingens ordning som kan förnimmas av bilden, vilket är analogt med bildens sätt att ordna elementen i sakförhållandet (2.12-2.1512). Sakförhållandet består av ting och namn beskriver tingen. Namnen beskriver enkla objekt som utgör elementarsatsen. Namnen har en yttre likhet med det de beskriver. Elementarsatsen har ingen beskrivning utan är uppenbar för oss. Satsen som sammansatt av namn kan härledas ur elementarsatsen. Varje sats är en sanningsfunktion av elementarsatsen, från vilket de logiska konstanternas roll uppenbarar sig.

Satsen är inte ett namn på ett sakförhållande eftersom namnet är ett betecknande av något. Satsen kan vara sann eller falsk vilket fastställs i förhållande till verkligheten, men satsens mening är opåverkad av det faktum. Därmed kan inte satsen *stå för* något, eftersom den även kan beskriva ett icke-existerande sakförhållande. Satsen är en beskrivning av sakförhållandet.

2. Mening

Namnens betydelse är tinget det benämner (Stenius, 1960, s. 122). Namnets betydelse är ett betecknande och fungerar i en beskrivning av möjliga sakförhållanden som kan vara sanna eller falska. Oberoende sanningsvärde är de möjliga sakförhållanden *meningsfulla*. Betydelse innebär här det Stenius kallar ett direkt betecknande av tingen (Stenius, 1960, s. 123). Som vi redan nämnt är inte satsen *betecknandet* av något, och har på så sätt inget det *pekar på* eller betecknar. Som kan märkas är här en viktig skillnad mellan *betydelse* och mening. Betydelse har redan klargjorts medan *mening* kräver närmare undersökning.

Här är terminologin svår, och skillnaden mellan betydelse ('Bedeutung') och mening ('Sinn') måste tydliggöras. Stenius skriver att förekomsten av 'Sinn' i 3.144 "[...] (Namen gleichen Punkten, Sätze Pfeilen, sie haben Sinn)" är en sorts ordlek. Svenska översättningen är 3.144 "[...] (Namn liknar punkter, satser pilar, de har en riktning.)". Av dessa att bedöma så innebär 'Sinn' en viss riktning. Problemet blir klarare då vi ser på 4.065 och 5.2341 där översättningen av 'Sinn' är 'mening'. Men från 3.144 att döma så är det endast satser som har 'Sinn', eller mening, medan namn har 'Bedeutung', betydelser (Stenius, 1960, s. 171). Wittgenstein skiljer åt betydelse från mening, och säger att namnen har betydelse medan satsen har mening. Vi har redan sett att satsen inte är ett namn, då den inte får sin betydelse från ett ting, utan från dess möjlighet att beskriva saker som de kan vara.

En sats visar ett sakförhållande, och säger att detta råder. Satsen är sann om den stämmer överens med verkligheten. Satsens sanning går att fastställa och beskriva. Satsens *mening* är någonting som endast *visas* (von Wright, 1957, s. 136). Mounce vill förtydliga att relationen mellan satsen och dess mening inte är som mellan tinget och dess betydelse. Satsens mening kan inte beskrivas med de tecken som utgör satsen, då samma tecken kan anordnas på olika sätt, och satsens mening inte kan härledas från den konfigurationen. Namnen i satsen står för ting, och att peka ut de

tingen ger oss inte sakförhållandet. Satsen kan snarare 'peka ut' ett faktum i världen som den är kopplad till genom tingen. Satsen står inte för ett ting. (Mounce, 1981, ss. 83,84).

För att satsen skall kunna avbilda något alls måste den redan ha något gemensamt med det som avbildas; bilden och det avbildade måste ha identiska *inre* strukturer (Stenius, 1960, s. 179). Tidigare har vi talat om analogi i *yttre* strukturer – att betydelsen för namn är tingen de står för. Stenius hävdar att strukturen för avbildning består i det yttre, därför måste en inre struktur ha en annan form då det inte kan avbildas. Slutsatsen är den att den inre strukturen är något som *visas*, och något som inte kan sägas. (Stenius, 1960, ss. 180-181). "Det som *kan* visas, *kan* icke sägas" (4.1212). Det som kan sägas om en sats är dess sanning, men det som icke kan sägas är dess mening (von Wright, 1957, ss. 136-137). Mening blir således något osagt i satsen; mening är hur satsens uppbyggnad (inre struktur) visar oss *något*. Vad är det som satsen visar, och varför går det inte att beskriva den mening som satsen visar? Om vi tänker på en falsk sats, 'jorden är platt', så har den en mening innan vi verifierar om den är sann eller inte. Strukturen för det *visade* finns innan avbildandet — någonting måste förstås innan avbildandet är möjligt (Stenius, 1960, s. 172; von Wright, 1957, s. 135). Vad satsen visar är dock obesvarat, eller mera bestämt uttryckt är det obesvarat vad en inre struktur innebär.

För Wittgenstein har varje sats endast en logisk analys (von Wright, 1957, s. 129). Det innebär att varje sats endast har en innebörd, och den satsen kan samtidigt visa något om den logiska formen. Det är viktigt att påpeka att fastän namnet betyder ett ting så får det endast en mening i satsen (TLP 3.3; Mounce, 1981, ss. 29-30; Stenius, 1960, s. 128). Logisk form och inre struktur ligger varandra väldigt nära. Den logiska formen vill Stenius till och med kalla för den inre strukturen (Stenius, 1960, ss. 71,179). Den inre strukturen är alltså en motpart till de yttre likheterna beskrivna tidigare. Att kunna säga något om det sagda är yttre jämförande. Att visa vad som bara kan visas är uppdagandet av en inre struktur (Stenius, 1960, s. 181). Förbindelsen mellan satsen och dess mening är en inre sådan (Mounce, 1981, s. 25). Vi kan se att Mounce ger samma egenskaper åt den logiska formen som vi gett den inre strukturen. Satsen har en logisk form då den reflekterar världens logiska form (Mounce, 1981, s. 28). Detta kunde omformuleras: Satsens inre struktur visar sig som analog med världens struktur. Om det fortfarande betyder samma sak, då får vi en direkt jämförbarhet med den

logiska formen Mounce talar och den inre strukturen Stenius talar om. Då vi förstår att i *Tractatus* kan satsens utsaga begränsas till ett visst slags innehåll. Mera precist kan satsen beskriva sådant som har en yttre likhet med satsens beskrivning.

En viktig poäng är att satsens möjlighet att ha meningsfullt innehåll är i *Tractatus* "underliggande", som Mounce beskriver det. Den logiska strukturen, 'regelverket', är redan placerad som underliggande språket och möjliggör begripligt språk. (Mounce, 1981, s. 30). Det innebär att den logiska strukturen som även finns i världen är en sorts förutsättning för språket. För att vi skall kunna säga meningsfulla saker om världen så är språket en *nödvändig* reflektion av världen. Wittgensteins tankar om vad som gör språket möjligt kommer att få ytterligare redogörelse då vi betraktar senare Wittgenstein (Kapitel 6). Mounce vill mena att temat om på vilket sätt regler förhåller sig till språket är den viktiga skillnaden mellan den tidiga och senare Wittgensteins filosofi (Mounce, 1981, s. 30). Stenius påpekar att en sats utöver ett innehåll även har en struktur (Stenius, 1960, s. 109). Denna verklighetens struktur är *samma* struktur som finns reflekterad i språket. Det finns belägg för att beskriva den inre strukturens *regelmässiga* egenskaper, men Stenius beskriver regelverket som väsentligt för logisk syntax (Stenius, 1960, s. 191). En motsvarande formulering vore att satsen måste vara uppbyggd på ett visst sätt för att kunna vara meningsfull. Bilden måste vara något annat än godtyckliga färgfläckar för att vara meningsfull.

Begripandet, eller förståelsen, av satsen spelar en roll för meningen. Mounce sammanfattar att en sats är ett avbildande av möjliga sakförhållanden. Att förstå ett möjligt sakförhållande är att förstå dess möjliga sanning som oberoende av hur det verkligen står till (Mounce, 1981, ss. 35-36). "En sats visar, hur det förhåller sig, *om* den är sann. Och den säger, *att* det förhåller sig så." (von Wright, 1957, s. 135). Att förstå satsens mening är något annat än att endast avgöra satsens sanning. Satsen kan ha ett innehåll utan att det är sant, men satsen kan ändå bara innehålla möjliga sanningar.

"Allt som överhuvudtaget kan tänkas kan tänkas klart. Allt som kan uttalas, kan uttalas klart" (4.116). Det följer att de meningsfulla satserna är deskriptiva och påståenden om verklighetens logiska form är nonsens (Stenius, 1960, s. 182). Wittgenstein vill betona att filosofiska utlåtanden om ontologi är påståenden om verklighetens logiska form, vilket gör sådana påståenden *meningslösa* (Stenius, 1960, s. 183). Filosofiska satser

är icke-deskriptiva i den bemärkelsen att de inte uttrycker något klart och är därför nonsens. Nonsens och det osagda har en viktig koppling som Stenius lyfter fram. Wittgenstein beskriver i 4.003 och 6.5 det osagda som nonsens och filosofiska satser tillhör vanligtvis detta. Wittgenstein utökar i 6.522 att "Det uteslagna finns visserligen. Detta visar sig, det är det mystiska". Alltså vill inte Wittgenstein nödvändigtvis förkasta allt som inte är sägbart, utan snarare stänga det utanför en transcendent ram. (Stenius, 1960, s. 222). Det viktiga att märka är Wittgensteins tanke att det som vi kan begripa kan vi säga, och allt annat faller utanför dessa ramar. De flesta filosofiska satser faller således utanför ramen.

3. Sammanfattning

Världen och bilden har betraktats åtskilt som konstituerande av det som ofta kallas *bildteorin*. Stenius skiljer bildteori om satsmening ifrån en ontologisk bildteori, men menar att Wittgenstein förespråkar en kombination av dessa (Stenius, 1960, s. 177), och detta kapitel följer långt Stenius tankespår. Genom att betrakta vad som utgör världen i *Tractatus* och granska de fakta som utgör världen, kan vi sluta oss till att satser är sanningsfunktioner av elementarsatser som består av namn på ting. Satsen är ett möjligt sakförhållande som kan vara sant eller falskt. Efter vi har begrundat vad satsen kan innehålla har även något sagts om det som inte kan sägas, det då som måste visas.

Det som går att säga är anknutet till världen. Satsen är deskriptiv i bemärkelsen att den beskriver något om världen. Det förankras i att ting går att benämna, och att komplex består av sammansättningar av elementära satser. Att förstå en sats är att förstå vad dess komponenter betecknar, vilket inte är ett ting utan ett möjligt sakförhållande. Sanningen av sakförhållandet måste bekräftas i världen, varpå det följer att satsens mening föregår dess sanning. Satser är meningsfulla *a priori*.

Det som inte kan sägas måste visas. Det visade uppenbarar sig som en inre egenskap, som en logisk form av språket. Satsen är som bilden arrangerad på ett bestämt sätt för att ha mening, och det nödvändiga arrangemanget för dess meningsfullhet är en reflektion av världens struktur. Inget kan sägas om världens struktur då den visar sig, och Wittgenstein vill i *Tractatus* klassa de flesta filosofiska påståenden som försök att säga sådant som inte går att säga. Wittgenstein påstår att filosofins syfte är att klargöra

vilken möjlighet vi har att säga något meningsfullt, för att se världen riktigt (6.54). "Vad man icke kan tala om, därom måste man tiga" (7).

Till följande skall vi undersöka innehållet i *Filosofiska undersökningar* och sträva efter att förstå på vilket sätt dessa tankar förändras från hur de presenteras i *Tractatus*. Centralt för den jämförelsen kommer att vara begreppen regel, definition, betydelse, negativa fakta och de enkla tingen som kommer att få 'ersättande' förslag eller bli förkastade helt och hållet. Även om Wittgenstein klassar *Tractatus* som bakgrunden för sina 'nya' tankar, finns det ändå mycket man kan säga om hur dessa texter förhåller sig till varandra, även om det inte råder någon entydig konsensus om vad det är som Wittgenstein *verkligen* påstår eller presenterar i *Filosofiska undersökningar*.

II. Den senare Wittgenstein om mening

Efter *Tractatus* utgivits drog Wittgenstein sig tillbaka från filosofi och sadlade om till folkskollärare i en liten by utanför Wien. *Tractatus* blev ändå ett högaktuellt samtalsämne på många universitet och inspirerade bland annat två av de mest framstående filosofiska rörelserna på 1900-talet. Utöver inflytande på Oxfords *vardagsspråkfilosofi* gjorde *Tractatus* stort intryck på Wienkretsens logiska positivisterna (Stern, 2004, s. 2). Deras tolkning av *Tractatus* var väldigt förenlig med den logiska positivismens tanke om *verifikationism*: Endast kunskap som kan verifieras med en empirisk motsvarighet kan godkännas som fakta. Huruvida Wittgenstein själv var alldeles så sympatisk till denna tanke är ett område för debatt⁵. De logiska positivisternas kan ändå inte anklagas för en alldeles lösryckt tolkning av *Tractatus*, om det inte varit Wittgensteins avsikt att presentera det som de logiska positivisterna anser att *Tractatus* gör. Som Ray Monk beskriver i sin biografi om Wittgenstein var det kanske i Wittgensteins möten med Wienkretsen som han tvingades fundera på nytt vad han förkunnat i *Tractatus*. Med andra ord *tvingas* Wittgenstein bemöta frågan om han verkligen 'löst' filosofin eller bara bidragit till dess oklarhet.

Orsakerna till varför *Tractatus* haft så stor inverkan kan bero på den kopernikanska revolution boken orsakat inom filosofin, att den verkligen gett ett konkret förslag på ett förhållande mellan språk och verklighet. En filosofisk revolution i stil med vad Kant gjort ett och ett halvt sekel tidigare⁶. Man kan även påstå att det skedde en motsvarande revolution åter i och med *Filosofiska undersökningar*. Men hur *Tractatus* förhåller sig till *Filosofiska undersökningar* är inte alldeles klart. Man kunde påstå att frågorna som behandlas i *Tractatus* och *Filosofiska undersökningar* är liknande: Frågor om vad vårt språk egentligen är och vad det är som händer när vi förstår varandra; vad ord betyder och vad sker när vi menar något. Tidiga Wittgenstein försökte formulera satsens allmänna form, medan senare Wittgenstein överger den tanken. Det finns många punkter där senare och tidigare Wittgenstein åtminstone nuddar vid varandra: ord-

⁵ Se Stern, s.40–41 eller Baker & Hacker 1983, s. 35

⁶ Joel Backström har kommenterat relationen mellan Kant och Wittgenstein så utgående från Stenius (1960)

betydelse, satsmening, regler (grammatik och syntax), och definition för att nämna några. Att ange exakt på vilket sätt verken skiljer sig från varandra är ingen lätt uppgift även ifall det vore möjligt att tala om någon standardläsning av senare Wittgenstein. Vid granskning av vad några av de mest framstående Wittgensteinforskarna sagt märker vi vissa meningsskiljaktigheter. Men vad de skillnaderna grundar sig på är inte heller klart. Sällan gäller dessa skillnader i åsikt vad Wittgenstein sagt, snarare går åsikterna isär om vad det Wittgenstein säger innebär. Denna andra del ämnar granska vad vissa framstående Wittgensteinforskare påstått om Wittgenstein, utan att jag gör bedömningar eller drar egentliga slutsatser.

I del II av min avhandling tänker jag försöka utgå ifrån språkspel och språkanvändning ('meaning-as-use') som utgångspunkter från vilka jag försöker förklara regelföljande och familjelikheter. Andra koncept som kommer att presenteras är förståelse, livsform, grammatik och Augustinska bilden av språk för att komplettera och berika avhandlingens huvudsakliga tema.

4. Efter *Tractatus*

Som Wittgenstein konstaterar i inledningen till *Filosofiska undersökningar* vill han presentera de nya tankarna i *kontrast* till de gamla. Vi ser att det finns en strävan, eller kanske till och med ett problem för Wittgenstein att skilja åt de 'nya' tankarna från de 'gamla'. Wittgenstein vill göra en skillnad på tidigare verk och senare, och medan tydliga skillnader finns kan man ändå hitta mycket bland den senare Wittgenstein som påminner om den tidigare. Wittgenstein överger bildteorin och presenterar en ersättande redogörelse för *mening*.

Filosofiska undersökningar är skriven på ett väldigt annorlunda sätt än *Tractatus*. von Wright skriver att den "litterära naturen" är annorlunda, där "formen närmar sig stundom dialogens [...], stundom förtätas den som i 'Tractatus' till aforismer" (von Wright, 1957, s. 203). Författaren till FU är enligt von Wright en av de mera tacksamma att citera just i och med detta, och frånvaron av teknisk terminologi så som i *Tractatus* gör den samtidigt lätt-, som svårläst (von Wright, 1957, s. 203). *Tractatus* är teknisk, formell och framför allt kort på sina knappa 80 sidor. *Filosofiska undersökningar* söker snarare att *veckla upp* problemen än att rama in dem i transcendentala termer så som i *Tractatus*. Det är som om språket för Wittgenstein i *Tractatus* varit ett papper man försökt vika på hälft allt för många gånger, och märker att det blir svårare för varje gång

pappret viks. Senare Wittgenstein menar att problemen med språket är precis att försöka göra sådana konster. Allt framstår klart om vi istället vecklar upp pappret och ser på det som det är.

I introduktionen på Hackers & Bakers kommentar i flera volymer på *Filosofiska undersökningar* skriver Hacker om Wittgensteins undersökningars väsen, som tvingar oss att åka kors och tvärs i ett brett tankefält. Problemen är förenade i ett nätverk av koncept, och kartläggning av koncepten kräver tidvis genomgång av saker redan presenterade (Baker & Hacker, 1983, s. xvii). Hacker använder detta som förklaring varför han i självständiga essäer blir tvungen att upprepa vissa redogörelser. Det innebär att de koncept, eller problem, som Wittgenstein tampas med är svåra (eller omöjliga) att avskilja från varandra. Att behandla koncepten åtskilt är minst sagt en utmaning. Det innebär med andra ord en svårighet att presentera den koherenta helheten som fristående komponenter, vilket jag ändå försöker göra, fastän jag blir tvungen att presentera vissa teman i förtid. Stern beskriver *Filosofiska undersökningar* som starkt sammankopplad och *hypertextuell*. Mycket av det som kunde kallas första delen av FU kunde påstås leda tillbaka till den andra paragrafen i boken (Stern, 2004, s. 15).

Stern lyfter fram den tidvis dialogiska stilen som finns i FU som en av orsakerna till varför det lätt uppstår meningsskiljaktigheter om innehållet. En sådan tanke förtydligar det von Wrights sagt om texten som lätt-, men samtidigt svårläst. Den lätta tolkningen är att se dialogen som en diskussion mellan Wittgenstein och vad Stern kallar Wittgensteins *interlokutör* — i stil med Sokratisk dialog i vilken motparten påstår sig ha kunskap och Sokrates är ute efter att påvisa motsatsen. Det Stern vill lyfta fram är att det uppstår flera tolkningar av Wittgenstein då man vilseleds av dialogens till synes enkla väsen. Stern vill lägga vikt på att de förespråkande rösterna ändrar genom texten, och inte är *statiska* så som i exempelvis en Sokratisk dialog. I §§39–142 är diskussionen mellan en pro-*Tractatisk* och en till den kritisk röst, medan i §§140–693 gäller diskussionen behavioristiska teman, för att lyfta fram ett skifte för vad Wittgenstein och hans *interlokutör* 'förespråkar'. Vad som är Wittgensteins egentliga budskap och slutsatser är svåra att avgöra utgående från dialogen, som alltså inte har nämnda karaktärer eller en klar ordning som i mera traditionella dialoger. Att avgöra vad Wittgensteins filosofiska övertygelser är inte lätt. (Stern, 2004, ss. 22-26). Det Stern vill belysa är möjligheten att det inte handlar om *endast* två motsatta hållningar i

Filosofiska undersökningar. På olika ställen i *Filosofiska undersökningar* finns ett flertal olika hållningar som växlar genom texten. Att sedan fastställa vilka hållningar som *egentligen* är Wittgensteins är svårt, vilket lätt leder till olika åsikter om vad Wittgenstein vill föra fram. Beroende på hur man ser på Wittgensteins ändamål med sin filosofi, så kunde man exempelvis dra slutsatsen att det Wittgenstein endast gör är visar problemen med språk, och inte tar ställning alls. En alternativ tolkning är att Wittgenstein vill upplösa filosofin, dvs. att visa att det är lönlöst att leta efter svar på filosofiska frågor då den sortens svar inte finns.

Frågorna i *Filosofiska undersökningar* är nära besläktade med frågorna i *Tractatus*. Men vad är det som är problematiskt med Wittgensteins slutsatser i *Tractatus*? Avner Baz problematiserar språk-kalkylen och antagandet att språket vore möjligt att representera som ett logisk-syntaktiskt system. Problem som att skapa en *korrekt* formulerad mening utan att mena någonting med den (Baz, 2012, s. 12) åskådliggör motsättningar för idén om språket som kalkyl, så som bildteorin i *Tractatus*. Ytterligare brister med en sådan uppfattning om språket finns klargjort i Baker & Hackers problematiserande av *kompositionella* meningsteorier. De menar att Wittgenstein mellan raderna erbjuder en sådan teori i *Tractatus*. Kompositionella meningsteorier innebär kortfattat meningsteorier som delar upp meningar i de enskilda ordens betydelser. De anger fyra områden speciellt problematiska för sådana teorier: analogier, figurativ mening, metaforer och kategoribegränsningar (Baker & Hacker, 1983, ss. 173, 177-179). Om vi betraktar satsen 'Solen springer förbi hunden', kunde det föreställas att satsen är *korrekt* formulerad i kompositionell bemärkelse. Vi vet vad 'sol', 'springer', 'förbi' och 'hund' betyder, och kan peka ut objekten de står för. Men på vilket sätt satsen betraktas som bild, eller som ett möjligt sakförhållande är otydligt. Satsens möjlighet som *bild* i en *Tractariansk* bemärkelse blir svår att föreställa sig, och det uppstår frågor om solens möjlighet att springa (jämför: solen *går* upp) som inte nödvändigtvis kan avgöras med en sanningstabell, och samma gäller de andra inre förhållandena mellan *namnen* eller orden i satsen. Hur en sådan sats kan avvisas som nonsens, vilket det utan tvekan är, kräver något utöver beskrivandet av satsens komponenter eller deras sakförhållande.

En svårighet von Wright lyfter fram ur *Filosofiska undersökningar* är hur tankegången i Wittgensteins senare verk är alldeles oberoende av dåvarande filosofiska discipliner, medan *Tractatus* varit en organisk utveckling av Russell och Frege. (von Wright, 1957,

s. 202). Svårigheten är att kategorisera Wittgensteins idéer som del av en disciplin, vilket i sin tur säkerligen har bidragit till att Wittgensteins tankar skapat intellektuella svallvågor som fortfarande granskas.

Baker & Hacker uppmärksammar att till viss del är frågeställningarna inte nya, varken i *Filosofiska undersökningar* eller *Tractatus*. Från och med Sokrates kan man spåra olika försök att definiera begrepp; att finna vad begreppen har gemensamt och vad som ger begreppen sin mening. Andra kända och mindre kända tänkare har ställts inför liknande frågor om betydelse och mening: Spinoza, Descartes, Locke, Mill, Frege och Russell för att nämna några. (Baker & Hacker, 1983, ss. 201-208). von Wright poängterar ändå att det Wittgenstein gör är annorlunda: Wittgenstein försöker sig på ett annat närmande till det filosofiska problemets natur än tidigare försök av *konstruktivister* som Platon och Aristoteles. Att jaga efter en begreppsbestämning är för Wittgenstein att jaga en chimär (von Wright, 1957, ss. 212-213), dvs. något som inte finns. Wittgenstein skapar ett nytt sätt att närma sig besvarandet av frågor om mening. Besvarandet innebär något annat än tidigare föreställningar som Wittgensteins egna bildteori, utpekandet av objekt eller mentala föreställningar som ger orden betydelse. Wittgensteins insikt är att betydelse inte är något som orden *klistrar* sig till, utan något annat. Att känna igen 'rödhet' är inte att föreställa sig rödhet, peka ut rödhet eller göra någon annan tankegymnastik – det är att kunna använda sig av begreppet i språket. Språkakten är det primära.

Fastän frågorna inte är ursprungliga utesluter det alltså inte att Wittgensteins lösning vore ursprunglig. Dessutom kan Wittgensteins utsagor tolkas som att de berör hela filosofin. Wittgensteins idéer sträcker sig över mera än bara språkets funktion och påverkar vad det är att filosofera. Russell påstår att den engelska filosofin åren 1914–1959 varit dominerad av tre filosofier: Wittgensteins *Tractatus*, Logisk positivism och Wittgensteins *Filosofiska undersökningar*. Till *Filosofiska undersökningar* ställer sig Russell kritisk. Han menar att Wittgenstein skulle ha tröttnat på allvarligt tankearbete och "uppfunnit en lära för att göra sådan verksamhet överflödigt", även om Russell medger att ifall det Wittgenstein säger är sant, så skänker filosofi som bäst lite hjälp åt ordboks författare, och som värst är filosofi "en underhållande sällskapslek vid tebordet". (Russell, 1959, ss. 218-219). Huruvida Russells tolkning träffar rätt är inte viktigt här, men som vi ser kan det vara mycket som står på spel i Wittgensteins undersökningar, oavsett om Wittgenstein ämnar förbättra filosofisk metod eller upplösa

filosofi. Wittgensteins avsikt som antingen upplösandet eller förbättrandet av filosofin är ett viktigt tema för Stern⁷.

Utöver problematiken med de enkla objektens existens, uppmärksammas i denna text av von Wright (1957) och Mounce (1981) kan man även hitta för Wittgenstein viktigare brytningspunkter. Baker & Hacker beskriver att tanken om språket som kalkyl som den presenteras i *Tractatus* börjar falla sönder med problemet om färgens uteslutning. Ifall satsen är oavhängig sanning, dvs. satsen kan vara ett falskt eller sant sakförhållande bestående av ting, är alla satser på förhand givna, och det uppstår ett problem gällande definierandet av logiska sammanhang på basis av innehållet i elementära propositioner. (Baker & Hacker, 1983, ss. 45-46). Vad Baker & Hacker kort beskriver är inte alldeles klart men det handlar om att reglerna för den lingvistiska kalkylen blir oerhört komplicerade om t.ex. färg skall behandlas på *rätt* sätt i dess logiska sammanhang. Om satsen är ett möjligt sakförhållande, och alla sakförhållandets föremål är givna är alla satser möjliga att räkna upp, även om de är oerhört många.

Satser som 'vagnen är inte blå' skapar motsättningar för tidiga Wittgensteins tanke om sakförhållanden. Om en sådan sats kan anses uppfylla kriterierna för en sats är det som bäst en ofullständig beskrivning på ett sakförhållande, och problemet kan inte finnas i satsens logiska syntax utan beror på någonting annat. Baker & Hackers exempel är att sanningsfunktionen för 'A är röd' måste samtidigt innehålla 'A är inte grön; eller blå; eller gul etc.', och motsvarande problem gäller för de logiska konstanterna. Detta är ett problem som Wittgenstein ännu kort försökte rätta till i *Särskilda anmärkningar* (1975), innan Wittgenstein bemöttes av de grammatiska variationerna av 'vara röd' vs. 'se rött'; 'är röd' vs. 'ser ut att vara röd'; 'jag ser en röd A' vs. 'du ser en röd A', och insåg att problemet med negativa fakta inte kan lösas enkelt. I ett brev till Moore skriver Russell att han uppriktigt hoppas att detta inte är fallet, då det skulle göra matematik och logik oerhört svårt. (Baker & Hacker, 1983, s.

⁷ Se bl.a. Stern 2004 s.34, 130

46). Kalkylens strikta regler skulle i detta fall göra språket så gott som omöjligt att djupgående analysera då komplexiteten ökar flerfaldigt vid närmare granskning.

Stern lyfter fram en skillnad i *pyrrhonism*, dekonstruktiv skepticism, mellan Wittgensteins två huvudverk. I *Tractatus* finns en vilja att avsluta filosofin medan den ambitionen inte är lika framträdande i *Filosofiska undersökningar*. (Stern, 2004, ss. 34-39). Det finns åsikter om att *Filosofiska undersökningar* är ett totalt avståndstagande från *dogmatism* medan *Tractatus* är ett försök att överge dogmatism (Stern, 2004, s. 48), kanske även genom att ersätta det med annan dogmatism. Stern delar in Wittgensteinforskare ganska långt utifrån detta kriterium, där han beskriver Baker & Hackers tolkning som icke-pyrrhonsk, som skulle innebära att Wittgenstein försökt förbättra filosofisk metod, inte avsluta eller upplösa filosofi. Wittgensteins syfte med *Filosofiska undersökningar* är något omtvistat och vad verkets egentliga bidrag är, men få skulle förneka att verket inte bidrar med någonting viktigt (Stern, 2004, s. 2), oberoende om det är klarläggande anmärkningar eller teser som Wittgenstein presenterar.

Tonen, metoden och delvis fokus för Wittgensteins undersökningar är annorlunda i hans senare produktion då man jämför de senare texterna med *Tractatus*. Oenighet gäller hur *Tractatus* och *Filosofiska undersökningar* ligger i förhållande till varandra (se Stern, 2004, s.130 och exempelvis Baker & Hacker, 1983, s.273), då det är otydligt till vilken grad Wittgenstein vill kritisera *Tractatus*, och till vilken grad han anser sig ha *träffat rätt* i *Tractatus*. Det är samma slags frågor som Wittgenstein försöker besvara i sina senare verk såväl som i *Tractatus*. Baz beskriver dessa frågor som skapandet av en 'bestående uppfattning om mening', där man kan iaktta hur den tidiga Wittgenstein kan betraktas förespråka en referentiell ide om mening, medan den senare kritiserar en sådan idé⁸. Det Wittgenstein vill göra i både *Tractatus* och sin senare produktion är skapa en 'bestående uppfattning om mening'. Där den tidiga Wittgenstein *refererar* till

⁸ Se Baz s. 13–15.

tingen som ordens betydelse (och ur dem kan mening härledas) menar den senare Wittgenstein att sådana försök att härleda mening är dömda att misslyckas.

5. Språkspel: Användning av språket

Ur en debatt mellan *formalister* och Frege om spelets och aritmetikens likheter föds en spel-analogi. Formalisterna menade att siffror är jämförbara med schackpjäser; både siffror och schackpjäser är endast symboler för ett regelverk. Wittgenstein fastnade på analogin och lägger mycket uppmärksamhet på hur spelet både har egenskaper beskrivande för språket som kalkyl, men kanske mera framträdande drag för att visa att språket *inte* är en kalkyl. Begrundande kring detta ledde Wittgenstein att överge tanken om språket som kalkyl, alltså en idé om en fullkomlig teori om språket, men spel-analogin fick leva vidare. (Baker & Hacker, 1983, ss. 46-47; Glock, 1996, s. 193). Ur detta kommer ett viktigt innehåll om *språkspel* som är centralt för FU; att språket fungerar mera som ett slags spel med vissa riktgivande regler, än en kalkyl med totala och absoluta regler. *Dragen* i spelet är propositioner, som får mening genom deras användning, och inte för att de representerar objekt, föremål eller ting (Baker & Hacker, 1983, ss. 16-17). Orden, precis som spelpjäserna får sin betydelse av hur de kan användas och inte för att de representerar något yttre.

5.1 Teori om mening

Huruvida Wittgenstein presenterar *teori* i *Filosofiska undersökningar*, på ett motsvarande sätt som han presenterar en teori i *Tractatus* är inte alldeles entydigt. De flesta är överens om att det Wittgenstein presenterar i FU inte är en teori i bemärkelsen av ett fastställande av systematiska kriterier för bestämmandet av mening, eller i varje fall att framläggandet av teori förmodligen inte varit Wittgensteins avsikt. Vissa menar att Wittgenstein ändå ger oss någonting som kunde förliknas med, eller beskrivas som en *redogörelse* för meningens fundament. Det finns inte i FU ett försök att beskriva satsens allmänna form genom regler eller strikta gränser men det är ändå något systematiskt med vad Wittgenstein skrivit. Baker & Hacker skriver att Wittgenstein säkerligen inte erbjuder en 'teori om språk' eller en 'teori om mening för naturliga språk', utan han erbjuder *grammatiskt klarläggande* av språkrelaterade koncept så som *mening* (Baker & Hacker, 1983, s. 14). Det Wittgenstein påstår i FU §43 (citerad nedan) är inte en tes eller teori, utan en grammatisk anmärkning (Baker & Hacker, 1983, s. 153).

Stern kunde betraktas vara överens med Baker & Hacker gällande avsaknad av teori om mening, där jakten på en teori om mening för den senare Wittgenstein är belysandet av hur feluppfattat det är att försöka skapa en sådan teori (Stern, 2004, s. 113). Stern uppmärksammar om två möjliga tolkningar, där man å ena sidan kunde se det som att Wittgenstein inte presenterar någon teori alls, och å andra sidan som att Wittgenstein erbjuder oss en bättre *filosofisk* teori (Stern, 2004, s. 36), att Wittgenstein erbjuder tillvägagångssättet för hur vi kunde skapa bl.a. en teori om mening. Samtidigt visar Wittgenstein att en sådan strävan inte leder någonstans.

Glock är inte övertygad om att Wittgenstein verkligen inte erbjuder en teori om mening, även om Glock går med på att Wittgenstein inte *avser* att presentera en teori om mening. Wittgenstein belyser ordens betydelse genom deras användning vilket kunde allra minst ses som en *redogörelse* ('account') för betydelse eller mening. (Glock, 1996, s. 377). Det är entydigt att Wittgenstein åskådliggör något om mening i *Filosofiska undersökningar*, men hur dessa utsagor borde uppfattas som *teorier* eller *redogörelser* är svårt att se. Samtidigt som Wittgenstein inte avser presentera en *teori* om mening så är det ett systematiskt igenkännande av mening. Satser som §43 har en förkunnande klang, även om det inte är *upptäckter* om språket som Wittgenstein avser göra.

§43: *"För en stor klass av fall, där ordet betydelse används – ehuru
inte för alla sådana fall – kunde man förklara detta ord
sålunda: Ett ords betydelse är dess användning i språket"*

Begreppsligheten skapar vissa svårigheter för min behandling. I den engelska översättningen av §43: "the meaning of a word is its use in the language", förmodar jag att begreppet 'meaning-as-use' härstammar, som benämner idén om att ordets betydelse är dess användning. Tidvis översätter man 'meaning-as-use' till 'användningsteorin', men termen är problematisk redan oöversatt. Ursprunget till detta begrepp är en forskning i sig själv som jag lämnar åt någon annan. Jag vill ändå säga några saker om översättning och begreppslighet i litteraturen jag förlitat mig på.

Stern problematiserar översättningen av 'erklären' till 'definiera' som Anscombe gjort i den ursprungliga översättningen av §43⁹ (Stern, 2004, s. xii). Ytterligare problematik framträder i en engelsk-svensk översättning då 'Bedeutung', betydelse, översatts till 'meaning' i engelskan, medan den svenska översättningen av 'betydelse' fungerar mycket bättre. Alltså är det svårt att avgöra när 'meaning' är bättre att översätta till 'mening', och när det är bättre att översätta till 'betydelse'. Bede Rundle utmärker en skillnad på 'Bedeutung' och 'meinen' i sin essä *Meaning and Understanding*. Där han vill göra en skillnad mellan när vi menar lingvistiska objekt ('Bedeutung') och det man gör när man menar någonting ('meinen') (Rundle, 2001, s. 98). Rundle vill påpeka att påståenden som 'betydelsen av *v* är *w*' inte en förklaring på vad *v* betyder. Sådana satser innebär att *w* har *samma* betydelse som *v*. Vad betydelsen *är* besvaras inte i sådana frågor, utan hänvisar endast till något som har likadan betydelse (Rundle, 2001, s. 99). Det att 'gå' och 'promenera' har samma betydelse innebär inte att 'promenera' är en förklaring på vad det betyder att 'gå'. Det samma gäller även mening. Baker & Hacker verkar inte problematisera en sådan översättning av 'Bedeutung' och 'meinen' då de beskriver ordets betydelse som dess användning i anknytning till §43 (Baker & Hacker, 1983, s. 74). De lyfter fram problematiken, men gör inte en skarp skillnad på begreppen, fastän de menar att de vill klargöra frågor om vad ord *står för* (Baker & Hacker, 1983, s. 131). De är således inte nödvändigtvis ute efter att ge svar på vad det är vi vill veta när vi frågar 'vad menar du?', utan snarare 'vad betyder det?'.

Glock avgränsar §43 att behandla vissa slags fall av betydelse. Ordets betydelse är dess användning i sådana fall så som t.ex. *riktiga namn* (som Napoleon) men inte då det gäller innebörd så som 'de här molnen betyder regn' (Glock, 1996, s. 377). Stern vill inte påstå att Wittgenstein skulle mena något annat då han påstår att ordens betydelse är dess användning, men vill uppmärksamma om att Wittgenstein inte

⁹ §43: "Man kann für eine große Klasse von Fällen der Benützung des Wortes "Bedeutung" – wenn auch nicht für alle Fälle seiner Benützung – dieses Wort so erklären: Die Bedeutung eines Wortes ist sein Gebrauch in der Sprache."

§43: "For a large class of cases- though not for all – in which we employ the word "meaning" it can be defined thus: the meaning of a word is its use in the language". (Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen / Philosophical Investigations*, 1953)

definierar användningen som ordens betydelse. Snarare menar Wittgenstein enligt Stern att ordens betydelse går att förklara med hur orden används. Här märker vi att den sortens *mening* som Wittgenstein talar om i §43 förmodligen handlar om *betydelse* ('Bedeutung'). Vid första anblick ser det ut som en sorts meningsrelativism — alla ord med användning har betydelse, och alla användningar skapar betydelse. Så är det inte. Betydelsen och dess mening är förvalta av vissa principer som regelbundenhet, förklaring och förståelse. Meningsfull användning möjliggörs av vissa slags överensstämmelser och regelbundenheter.

I *Tractatus* är det föremålen som ger orden sin betydelse, ord som inte har objekt eller vilkas betydelse inte är uppenbara i sakförhållandet går det inte att tala om, och därför kan vi inte meningsfullt säga något om bl.a. etik eller estetik. Den tanken problematiseras nästan direkt i *Filosofiska undersökningar*. Boken inleds med ett citat från Augustinus bekännelser där Augustinus beskriver hur han lärt sig språk genom *ostensiv definition* av objekten och de ljud som yttrades i samband med pekandet (FU §1). Vad Wittgenstein avser med citatet är ett område för debatt: Vissa menar att Wittgenstein presenterar ett av de huvudsakliga målen för sin kritik i *Filosofiska undersökningar* medan andra menar att den Augustinska språkbilden står för bildteorin *Tractatus*. Stern anser att de är en orimlig tanke att betrakta Augustinska språkbilden som representation av bildteorin, såvida det vore ett huvudsakligt fokus för *Filosofiska undersökningar*. (Stern, 2004, ss. 76-77). Även en bredare läsning av citatet som centralt för hela *Filosofiska undersökningar* har den nackdelen att Wittgenstein inte själv talar om en 'Augustinsk språkbild', samt egentligen bara diskuterar den på några avgränsade sidor (Stern, 2004, s. 78).

Oavsett vad Wittgensteins avsikt varit med hänvisningen till citatet så är det något viktigt om språket han lyfter fram i det han beskriver som Augustinus uppfattning om språk. Glock plockar fram sju punkter som Wittgenstein utvecklar från §1 av *Filosofiska undersökningar*: i) Individuella ord har mening. ii) Alla ord är namn; namn står för objekt. iii) Ordets mening är föremålet det står för. iv) Kopplingen mellan ord (namn) och deras mening är en ostensiv definition, som utgör ett mentalt samband mellan ord och föremål. v) Satser är kombinationer av namn. vi) Språkets funktion är att representera verklighet; ord refererar och meningar beskriver. vii) Barnet skapar sambandet mellan ord och föremål endast genom tänkandet, vilket innebär att barnet redan måste ha ett *privatspråk* (Glock, 1996, s. 41). Dessa punkter kommer att för

Wittgenstein stå för missvisade teorier om mening (så som referentiella, kompositionella eller deskriptiva meningsteorier), tanken om ostensiva definitioner som grund för språket samt att *tanken* är det som språket grundas i. (ibid.) Den Augustinska språkbilden fungerar, enligt Glock, som en utgångspunkt för en 'naiv' tanke om språket som Wittgenstein sedan kritiserar. Delvis kan det ses som en presentation av en felaktig bild av språket, och delvis kan det ses som en utmaning mot förutfattade meningar om språket (Stern, 2004, s. 74). Så även om Stern har rätt i att Augustinus inte diskuteras omfattande i FU, så är den Augustinska språkbilden ändå viktig som utgångspunkt för det som diskuteras. Den Augustinska språkbilden är dock inte ett fullständigt system för språket eller lingvistisk mening (Baker & Hacker, 1983, s. 14). Glock beskriver bilden som ett proto-teoretiskt paradigm som fungerar som grund för mera sofistikerade filosofiska teorier (Glock, 1996, s. 41). Baker & Hacker beskriver det som roten från vilken många feluppfattningar om språket gro, inklusive den tidigare Wittgensteins bildteori (Baker & Hacker, 1983, s. 1).

Stern vill uppmärksamma att vid en nära läsning av *Filosofiska undersökningar* är det svårt att berättiga pusslet av citat från Augustinus (även från andra ställen än §1) till en helhet som kunde kallas 'Den Augustinska språkbilden' – ett begrepp som Wittgenstein då inte själv använder. Stern vill uppmärksamma att citatet i §1 är diskuterat som ett lösryckt problem bland andra och *inte* som en representation av en heltäckande teori som Wittgenstein ämnar kritisera (Stern, 2004, s. 79). Stern problematiserar även den alternativa lösningen att Wittgenstein endast här vill poängtera att det primära sättet att lära ut språk är ostension. Stern vill mena att Wittgensteins verkliga ståndpunkt är någonstans mellan dessa ställningstagandena (Stern, 2004, ss. 76-77). Vi märker att det finns två väldigt avvikande hållningar till hur mycket vikt vi bör lägga på den Augustinska språkbilden som viktig för Wittgenstein.

Tanken att delvis beskriva den Augustinska språkbilden som motsvarande bildteorin i *Tractatus* har ändå inte alldeles lösryckta grunder. I bl.a. §23:

§23: *"[...]Det är intressant att jämföra mångfalden av språkliga verktyg och deras användningar, mångfalden av ord och satsarter, med vad logikerna har sagt om språkets byggnad. (Och också författaren till Tractatus logico-philosophicus)"*

ser vi att en kritik av den referensteorin om mening som Wittgenstein (bl.a.) argumenterar för i §§21–28 lätt kan kopplas tillbaka till Wittgensteins tidiga uppfattning om mening. Problemet för Stern är om man bör anse §23 som en utökning av §1, eller en fullständigt åtskild anmärkning.

Det går att motivera den Augustinska språkbilden som en representation av bildteorin. Utgående från Baker & Hackers läsning av Wittgenstein är den Augustinska språkbildens satser uppgjorda av olika kombinationer av namn (inte listor av namn). Ordens syfte är att benämna och satsens syfte är att beskriva. Namnen står för föremålen de betecknar, och förståelsen för satsen är en naturlig följd av att förstå vad orden betyder; namnens ordnande i en sats är ett möjligt ordnande av föremålen (TLP 3.21). Om satsen motsvarar det som verkligen *är*, så är satsen sann (TLP 4.062). (Baker & Hacker, 1983, ss. 11-12). För Baker & Hacker är Augustinus och den språkuppfattning Wittgenstein tillskriver honom en klar representation av Wittgensteins egen bildteori.

Vilken kopplingen mellan den Augustinska bilden av språk och *Tractatus* verkligen är blir en tolkningsfråga. Det verkar ändå som om det finns goda grunder för att fastställa *någon* koppling. Stern må väl ha rätt i att det kan vara överdrivet att tolka den Augustinska språkbilden från §1 som genomgående för *Filosofiska undersökningar*, men samtidigt kan man inte förneka att det vore ett viktigt fokus för Wittgensteins kritik. Den viktiga kritiken är att föremålet inte längre är i centrum för ordens betydelse utan ordens betydelse avgörs av någonting annat. Då betydelsen i *Tractatus* varit beroende av de *enkla objekten* så är betydelsen av orden i *Filosofiska undersökningar* deras användning.

5.2 Förståelse och förklaring

Det är inte ett alldeles lösryckt påstående att den tidiga Wittgenstein var på något vis ansluten till en variant av den Augustinska språkbilden, eller att den Augustinska språkbilden kunde förliknas *bildteorin*. Skillnaden mellan dessa är att för Wittgenstein representerar symboler (ord) möjliga sakförhållanden av föremålen som definieras emot hur saker verkligen är. Detta möjliggör meningsfulla satser om sakförhållanden som inte nödvändigtvis existerar. (Se del I och Glock, 1996, s. 376).

Den senare Wittgensteins kritik av just detta är att symbolens mening inte är en *meningskropp* ('meaning-body'), det vill säga ett föremål som bestämmer dess

användning. Symbolen (ordet) får sin betydelse genom att den har en användning förvaltd av *regler* (Glock, 1996, s. 376), eller från *förklaringen* för ordets korrekta användning (Baker & Hacker, 1983, ss. 15,151). Begreppet regel och förklaring för ordets korrekta användning blir här (i varje fall för Baker & Hacker) utbytbara. Wittgensteins iakttagelse är viktig då den tillåter att undvika frågan om *mening* i termer av en fråga om en koppling mellan ord och vad de står för (Baker & Hacker, 1983, ss. 33-34). Då man endast ser på användningen behöver man inte fundera på ord som representativa för några inre föreställningar (Rundle, 2001, s. 94), eller några andra *meningskroppar*. Vad dessa *inre föreställningar* innebär är viktigt att granska för att förstå den senare Wittgenstein. Han vill betona att de inre föreställningar som länge setts bl.a. för de engelska empiristerna som meningens bestämning inte är fundamentala för betydelse; 'röd' får inte sin betydelse genom att vi skapar oss en inre föreställning av rödhet. Wittgenstein motsätter sig även Freges felanvändning av betydelse, dvs. att det som namnet benämner är namnets betydelse (FU §§40–43; Baker & Hacker, 1983, s. 245). Ordets betydelse är snarare dess användning i språket. Schackpjäsens betydelse är inte spelpjäsen som står på brädet, utan schackpjäsens betydelse är på vilket sätt den har en roll i spelet, eller hur dess användning kan förklaras (kapitel 5.3).

Om förklaringen av användningen av ord anger *betydelsen* för ord, blir även frågan om kriterierna för förståelse viktiga (Baker & Hacker, 1983, s. 39). Förståelsen är förklaringens manifestation; möjligheten att förklara innebär förståelse, och att få något förklarat främjar förståendet. En granskning av förståelsen är att se på vad vi verkligen gör när vi *förstår* och inte att göra *upptäckter om förståelse*. Det är inte frågan om att hitta vad som förändras i kroppen då man förstår något, utan hur det uttrycker sig. Kriterierna för förståelsen är fullt offentliga och oberoende av psykologiska tillstånd, och konceptet förståelse är viktigt för en redogörelse av mening (Baker & Hacker, 1983, s. 40). Förståelsen är inte dold i medvetandet som en *inre* händelse. Att förstå är att kunna förklara användningen av ett ord, och att kunna använda orden korrekt. Att beskriva förståelse i termer av mentala föreställningar eller något liknande är inte det viktiga i förståelsen. Även om vi vet att $1+1=2$, betyder det inte att man förstår vad 1, + eller = *betyder* i andra termer än att man kan använda sig av och förklara användningen av dessa symboler.

Wittgensteins kriterier för förståelse, som beskrivna av Glock samt Baker & Hacker, är:

i) Rätt användning av orden i en allmän praxis. ii) Givandet av korrekt förklaring av användningen. iii) Lämpligt reagerande vid användning av uttryck. (FU §75; Glock, 1996, s. 373; Baker & Hacker, 1983, s. 18, 33–40). Tanken om användningen som förklaring är en kritik av Freges och Moores tanke om den logiska analysen som den enda möjligheten att uppenbara satsernas mening. Då Glock beskriver den analytiska definitionen menar han att den för Wittgenstein är en form av definition bland flera sätt att definiera (Glock, 1996, s. 114). Baker & Hacker påstår att enligt Wittgenstein behöver man inte vänta på att någon uppdagar vad räkneord innebär innan man förstår vad siffror betyder (förutsatt att ifall vi sökte efter vad siffror *står för* skulle vi inte hitta någonting). "Definitionen av talet två "Det kallas 'två' " – varvid man pekar på två nötter – är fullkomligt exakt" (FU §28). (Baker & Hacker, 1983, s. 40). Vi kan använda oss av ordet två, utan att behöva ge en fullkomlig beskrivning för vad 'två' *står för*. Vi behöver inte förstå vad det är som *ontologiskt* skiljer 'två nötter', 'två böcker', eller 'två åsikter' för att vi skall kunna använda begreppet 'två'. Det är viktigt att märka att 'kriterierna' inte är bindande, de måste inte alla uppfyllas för att förståelse kan accepteras. Man kan använda ord utan att kunna förklara dem eller utan att agera lämpligt, och ändå undvika misstanke om att man inte förstod ordet man använde (Glock, 1996, s. 373). Att förstå begreppet 'tid' är att använda sig av ordet rätt, och dessutom kunna ge en beskrivning på hur ordet används i en viss kontext, dvs. säga att 'tid' hänvisar till exempelvis klockslag, och att infinna sig på plats i rätt tid. Här undviker man ett tvång att besvara frågan vad tid *är*. Wittgensteins kriterier är inte absoluta, utan en förklaring på vad vi gör när vi förstår. Kriterierna, eller de kännetecknande dragen, är inte utsatta för att ge ny information om *förståelse*, utan för att hjälpa oss att se vad förståelse är.

Förståelsen är inte en akt eller en upplevelse utan något som snarare kunde beskrivas som en *förmåga* som åskådliggörs av hur åhöraren agerar på uttryck (FU §§317, 363, 501–510; Glock, 1996, s. 373). Att förstå är inte i vanliga fall att *tolka*, och där tolkning krävs förutsätts möjligheten att *förstå* för att kunna välja mellan alternativa sätt att förstå (Baker & Hacker, 1983, s. 18). Förståelsen är inte en fysisk eller mental *händelse*, och fastän förståelsen kan hända i *samband* med sådana händelser, så är det inte en sådan händelse som fungerar som *grunden* för förståelse (Glock, 1996, s. 374). Den feluppfattade tanken att *betydelse* kräver något det står för har sitt ursprung i föreställningen att substantiv *behöver* motsvarande föremål (Rundle, 2001, s. 95). Det

som verkar vara konsensus är att förståelse är ingen akt, det är inget vi *gör* då vi förstår. Det handlar snarare om att veta hur ord är tillämpade än dolda mentala intentioner som att *mena* eller *förstå*. Vi kan förstå sådant som addition även om vi tänker på andra saker – förståelsen är inte ett aktivt tillstånd (Rundle, 2001, s. 108). Vi kan framkalla förmågan att addera utan att aktivt upprätthålla den förmågan. Det är ingen skillnad i själstillstånd då vi pekar på Wittgensteins två nötter och säger 'två', som när vi gör samma sak och säger 'nötter'. Skillnaden är kontexten i vilken ordet används.

Glock säger att till skillnad från vad Moore och Frege tänkt finns det olika former av förklaring som utöver analytisk definition inte är ofullständiga eller otillräckliga: ostensiv definition, parafrasering, kontrasterande parafrasering, exempel och serier av exempel. Att förstå betydelsen av ett ord innebär att man kan förklara det, och även ofullständiga förklaringar är förklaringar. (Glock, 1996, s. 114). Rundle påstår att fastän förståelsen inte är ett tillstånd, så menar Wittgenstein att vi kan ta ett steg tillbaka och reflektera över förklaringen. Vi kan förklara, även om förklaringen inte är det som vi hänvisar till i vår förståelse. För att beskriva *spel* kan man påstå att schack 'och liknande saker' är spel utan att hänvisa till en allmängiltig förklaring av 'spel'. Det som är viktigt är att en beskrivning i termer av instanser som företeelser i ett överräckande begrepp är tillräckligt för en förklaring, till skillnad från vad Sokrates efterlyst¹⁰. (Rundle, 2001, s. 110). Förklaringen av betydelse är ändå inte ett besvarande på *varför* vi använder begrepp, utan det är en förklaring på *hur* vi använder begrepp. (Glock, 1996, s. 111).

Baker & Hacker vill som nämnt betona att det inte är upptäckter vi gör då vi är förmögna att ge en förklaring. Vi kan använda oss av ord som 'upp' även om vi inte kan ge en

¹⁰ Sokrates godkände inte exempel på *rättvisa ageranden* som definition på *rättvisa* då det inte ger en fullständig definition. Wittgenstein vill förklara dessa begrepp som *familjelikhets*begrepp som alla har samma gemensamma egenskaper, utan ett nätverk av liknande egenskaper. Mer om detta i kapitel 5.3 och 6.

allmän förklaring på ordet (exempelvis uttryck som 'se upp', 'skriva upp', 'lägga upp', 'ta illa upp', 'skola upp', 'klå upp', 'kasta upp'. Vad 'upp' har gemensamt i dessa fall är svårtytt.) (Baker & Hacker, 1983, s. 39)¹¹. Att anse förklaring av betydelse som den enda möjliga definitionen är en felaktig uppfattning om språket (Baker & Hacker, 1983, s. 30). Definitionen är en chimär, obefintlig, som von Wright säger. Det Glock främst vill lyfta fram är att det inte behövs en heltäckande definition för att det skall behöva anses som en tillräcklig förklaring. Sådana uppfattningar har *tagit miste* (Glock, 1996, s. 114). "[...] I själva verket kan en förklaring visserligen vila på en annan som man har gett, men ingen förklaring är i behov av en annan" (FU §87). Vi ser att om vi jämför med förklaringens roll för det enkla tinget i bildteorin, märker vi i §87 att ingen sådan förklaring är nödvändig. Rundle påpekar att det är möjligt att Wittgenstein inte totalt förkastar tanken om att ord aldrig kan stå för föremål. Snarare att när ord står för föremål, är det inte föremålet som är dess betydelse (Rundle, 2001, s. 97). *Definitionen* av ord är i denna bemärkelse inte betydelsen eller *meningen* av satser eller ord, utan någonting annat.

Förståelse har även en viktig innebörd för Wittgenstein och är ett genomgående program i hans senare åtaganden. 'Förståelse' i bemärkelsen att försöka arrangera det som redan ligger uppenbarat, för att sedan kunna peka ut vari filosofisk förundran uppstår (Glock, 1996, s. 111). "[...] De filosofiska problemen uppstår när språket *tar sig ledigt* [...]" (FU §38). Wittgenstein utpekar de problem som finns för en *fregeansk* eller *augustiansk* språkbild där orden skulle stå för objekt. Stern samt Baker & Hacker lyfter fram problem med den ostensiva definitionen; bl.a. att förståelse för ostensiv definition kräver en förförståelse för hur symboler fungerar och deras plats i språket. (Stern, 2004, ss. 94,96; Baker & Hacker, 1983, s. 92). Då man pekar på ett objekt är det omöjligt att avgöra ifall den som pekar avser färg, form, material, eller någonting annat om man inte redan förstår vilken sorts sak som utpekas. Även om man kunde dela upp saken i elementära objekt och 'förklara vidare' så kommer förklaringarna att ta slut ganska fort (FU §§1, 29, 30; Stern, 2004, s. 94). Vi märker ett motsvarande problem

¹¹ De använder sig av exemplet 'på' som jag bytt ut mot 'upp' eftersom det bättre åskådliggör mångfalden på svenska.

som med de enkla objekten i *Tractatus* (Kapitel 1). I *Tractatus* är namnets betydelse vilket föremål det står för. Föremålet är *delbart* i de delar som utgör föremålet och förr eller senare stöter vi på det *enkla* tinget som inte kräver en förklaring. En annan viktig anmärkning om vad namn *inte* är kommer fram då vi ser på *egentliga namn*. Om betydelsen av ett ord uppenbaras av förmågan att förstå och förklara användningen av ord stöter man möjligtvis på problem då man betraktar *egentliga namn* så som Napoleon (Baker & Hacker, 1983, s. 228). Här anser Baker & Hacker att varken Wittgenstein eller en fregeansk uppfattning om språket är tillfredställande. Frege måste godkänna att det finns lika många betydelser för ett namn som det finns bärare av namnet. Wittgensteins alternativ är otillräcklig för att varje namn har en växlande och obestämd betydelse. (Baker & Hacker, 1983, ss. 245-246) Vi kan inte förklara egentliga namn, även om vi kan förklara användningen av egentliga namn.

Detta är under inga omständigheter en uttömmande, eller ens nära på uttömmande, redogörelse för Wittgensteins tankar om förståelse och förklaring, utan endast ett försök att något klargöra vad begreppen innebär. Betydelse är kopplat till *förståelse* och *förklaring* i Wittgensteins språkfilosofi (Baker & Hacker, 1983, s. 39), vilket ger orsak att presentera vad förståelse och förklaring innebär. Vi har redan här tangerat andra begrepp som kräver närmare presentation så som *regel*, *grammatik* och *familjelikheter* vilket åskådliggör hypertextualiteten i det Wittgenstein presenterar i *Filosofiska undersökningar*. Att förstå ord är att kunna förklara användningen av orden. Det som noggrannare kunde redogöras för är hur förståelse förhåller sig till epistemologi – vilken sorts kunskap det handlar om då man kan ge en förklaring på reglerna för ett ords användning. Rundle lyfter fram temat (Rundle, 2001, s. 107) och Wittgenstein berör kunskap i FU §§266–267. Kunskap eller epistemologi är ändå inte centrala för Wittgenstein fram till *Filosofiska undersökningar*, men något han fäster mera uppmärksamhet i efterföljande skrifter (Biletzki & Matar, 2018). Vi lär oss ordens betydelse genom deras användning, så som vi lär oss att spela schack genom hur man rör på pjäserna. Ordens mening är dess regelförvaltade användning, regler innebärande möjliga drag – inte som anvisningar för de bästa dragen. (Glock, 1996, s. 193) Vi har granskat de två första 'kriterierna' för förståelse, men inte undersökt vad det är att tillämpa ord i deras rätta kontext.

5.3 Språket som spel

Språket som kalkyl må vid närmare eftertanke vara så gott som omöjligt komplicerat. Problem med enkla ting samt positiva och negativa fakta i Wittgensteins bildteori har lyfts fram, men även andra svårigheter finns. Kalkylen, som en ambition att skapa en fullkomlig teori om språket, lägger allt för strikta krav på språket. Analogin om språket som spel var ursprungligen avsett som exempel för att visa språkets likheter med kalkylen. Spelet visar sig ändå bättre för att åskådliggöra varför språket *inte* är som en kalkyl då spelen inte är kalkyler. Spel är spel. (Baker & Hacker, 1983, ss. 47-49). Glock sammanfattar språkspels utgångspunkter i tre likheter spel och språk emellan. Spelet har vanligtvis regler, så som språket även har motsvarande regler i form av grammatik. Vi lär oss betydelsen av ord genom vår användning av dem. Motsvarande lär vi oss att spela spel genom att lära oss hur vi får agera i spelet, inte genom att lära oss vad spelfigurer står för. Satsen är ett drag i spelet och är meningslös ifall det inte finns en kontext att göra draget i, på motsvarande sätt som det i spel finns korrekta och meningslösa drag (Glock, 1996, ss. 193-194). Det är meningslöst göra mål i schack eller att få triss i fotboll, och paradoxer som 'det här påståendet är inte sant' kunde ses som icke regelmässigt, meningslöst språkbruk.

Stern beskriver att Wittgensteins syfte med språkspelen är att rikta uppmärksamheten mot sammanhang där språket verkligen används. Språkspel är för Wittgenstein ett begrepp som tidvis beskriver hur barn lär sig språk, men är också ett begrepp som används för att beskriva all språklig verksamhet i dess breda bemärkelse. En sådan språklig verksamhet innebär utöver yttranden och pekande av olika slag även utrymmen, utrustning för inläring och sammanhang för verksamheten (Stern, 2004, ss. 88-89). Att peka ut en tjuv i en butik eller att peka ut en tjuv i en lek för barn är två olika sammanhang där 'tjuv' får olika betydelser. Baker & Hacker vill beskriva språkspelens funktion som en jämförelse med hur vi använder språken och hur de *liknar* spel. Språkspelen fungerar som modeller för att klargöra egenskaper språket har, men också för att klargöra vissa missförstånd vi har om språket. (Baker & Hacker, 1983, ss. 58,60). Det är ändå inte så att vi spelar spel då vi använder språk. Språkspelen är (ibland) förenklade omständigheter för att tydligare kunna framlägga det väsentliga med användning av språk. Språkspelen gör det lättare att se hur klarhet eller oklarhet uppstår samt vad som är språkets egentliga funktion. Baker & Hacker

lyfter fram och listar nio punkter (Baker & Hacker, 1983, ss. 52-53) om varför spelet, och speciellt schack, fungerar väl för att beskriva språket:

- (i) Orden liknar schackpjäser och det finns mindre frestelse att mystifiera¹² schackpjäser som någonting mera än bitar av träd eller elfenben, så som det finns frestelse att mystifiera ord som 'abstrakta väsen' mm. (§108).
- (ii) Frågan 'Vad är ett ord?' är analog med frågan 'Vad är en schackpjäs?' (§108).
- (iii) Möjligheterna att kombinera pjäserna på schackbrädet motsvarar möjligheterna hur man kan arrangera ord.
- (iv) Nonsens utesluts av reglerna; man kunde se det som att schackreglerna utesluter att flera pjäser står på samma ruta.
- (v) Att använda sig av ett ord är som att flytta på en pjäs.
- (vi) Ordets betydelse är som de möjliga drag en pjäs kan utföra. Olika drag för pjäsen är olika betydelser.
- (vii) Ordet har endast en roll i satsen, så som pjäsen endast har en roll i den kontext av drag den kan utföra.
- (viii) Ett drag i schack är endast ett drag i det spelet och satsen är en sats endast i språket.
- (ix) Att förstå ett ord är att förstå vad man kan använda ordet för. Att kunna spela schack är att känna till reglerna för hur man kan flytta på pjäserna. Båda fallen handlar om att behärska en teknik (FU §199).

Det viktiga att märka är att tanken om språket som spel inte är att peka på något yttre fenomen som *möjligheten* för det meningsfulla språket, yttre fenomen som syntax eller annat. Det viktiga är att se på språket som det verkligen används, inte hänföra meningen till ideala begrepp så som Platon och Sokrates, eller till en mental föreställningsförmåga så som flera av de engelska empiristerna. Genom att verkligen se på vad vi gör med språket, som enligt Wittgenstein går att förlikna med ett spel,

¹² Baker & Hacker använder sig av begreppet 'idealisera'. Wittgenstein använder sig inte av någotdera begrepp i §108, utan beskriver språket som något annat än ett "icke-rumligt" och "icke-tidligt oting".

hittar vi mening. Det som ger orden betydelse, enligt Glock, är deras användning och inte deras plats i en logisk form. Orden har en funktion endast i *språkspelet* (FU §49; Glock, 1996, s. 88). Baker & Hacker vill ändå uppmärksamma att språkspelet handlar om en analogi och inte något annat. De menar inte att spelet vore en dålig analogi, utan att det krävs en viss försiktighet av läsaren. Språket har egenskaper som spelen inte har och tvärtom. Det går (i alla fall till viss grad) att översätta från ett språk till ett annat medan översättning av poker till tennis vore absurt. Språket har inte heller exempelvis villkor för att vinna och förlora, som ofta (men inte alltid) är villkor för spel (Baker & Hacker, 1983, s. 53). Dessa är alltså några av fallgroparna med att lägga för mycket bokstavlig vikt på språket som spel då det handlar om ett sätt att klarlägga vissa saker om språk, men inte nödvändigtvis för att klarlägga alla saker.

I §§66–67 beskriver Wittgenstein vad spel är. Spelen är inte förenade under ett avgörande kriterium, utan 'spel' är ett komplicerat nätverk av likheter som överlappar och korsar över och genom varandra. (Glock, 1996, ss. 120-121). För besvarandet av frågan om vad 'språkspel' är beskriver Wittgenstein 'spel' som *familjelikhetsbegrepp*. Det som Wittgenstein vill visa är att spel inte kan ha en analytisk definition i och med att det inte finns något definierande drag för alla spel (Glock, 1996, s. 121). Språkspelen hänger ihop som ett rep, där ingen fiber går genom hela repet. Språkspel, som Wittgenstein använder sig av dem, används i ett par bemärkelser; delvis avsedda som primitiva språkformer, men i kontexten ändå fullständiga språk (§2; Glock, 1996, s. 194; Baker & Hacker, 1983, s. 60). Dessutom skriver Wittgenstein i §7 "Jag kommer också att kalla helheten, som består av språket och de därmed sammanvävda aktiviteterna, för "språkspelet" ". Alltså är språkspelen inte endast fiktiva presentationer av typer av kommunikation, utan är även hela den språkliga verksamheten, så som även Stern, Baker & Hacker och Glock påpekat. Baker & Hacker skriver att det finns behov för en sådan modell för språket då tanken om språket som kalkyl är bristfällig och måste ersättas med något mera "flytande" ('fluid'). Språket som spel är öppet förvalt av regler utan avsikten att rymma alla möjligheter i samma regelverk. Regelverket är med andra ord inte slutet som Wittgenstein tänkt sig i *Tractatus*. Utöver att spel är ett familjelikhetsbegrepp menar Wittgenstein att språket också är ett sådant begrepp med vissa överlappande drag, men inget gemensamt drag för alla instanser av 'språk'. (Baker & Hacker, 1983, ss. 50-52). Språk kan inte skarpt avgränsas som uppfyllande av vissa kriterier utan är ett nätverk av olika funktioner som har vissa

gemensamma drag. Att jämföra ordlös kommunikation, som pekande och viftande vid parkerandet av en bil, med skriven kommunikation som brevväxling, åskådliggör svårigheten att definiera det gemensamma för all sådan aktivitet. Om man vidare jämför dessa med teckenspråk och läsandet av en karta (såvida det handlar om att kommunicera *någonting*), och försöker föra dessa under samma definierande drag kan det vara så gott som omöjligt under strikta villkor. Att göra definitioner på detta sätt påminner om vad Sokrates gjort i sina dialoger gällande frågan 'vad är *F*?', utan att godkänna beskrivandet av rättvisa akter som en beskrivning av rättvisa¹³.

Satsens roll påminner till viss grad om hur den blivit fastställd i *Tractatus*. Satserna är fortfarande bestående av ord och ordet har betydelse endast i satsen (satsen dock inte längre en *korrekt* konstruerad syntax som i *Tractatus*) (FU §49; Baker & Hacker, 1983, ss. 61, 124). Den mest betydelsefulla skillnaden är att det kan finnas satser som består av enskilda ord utan att satsen är *elliptisk*¹⁴. I språkspelet §2 används "Platta!" som en icke-elliptisk sats bestående av ett ord (FU §19; Baker & Hacker, 1983, s. 172). Satsen har inte en allmän form, som Wittgenstein försökt påvisa i *Tractatus*, där satsen delas upp i beskrivningar som till sist står för enkla ting. Ändå är språkspelet något som kunde förliknas med en allmän form, även om den inte är lika robust som syntaxen presenterad i *Tractatus*. Satsen är inte beroende av en viss syntax utan dess användning i språket (FU §50; Glock, 1996, s. 318). Satsen har snarare flera olika former och inte någonting genomgående likadant, men att se språket som ett spel lägger ändå en övergripande tematik över språket. Satsens betydelse (eller mening) kommer dessutom för den senare Wittgenstein från användning och inte från logisk syntax vilket har en närmare koppling till *regler* (kapitel 7).

Glock såväl som Baker & Hacker är något skeptiska till tanken om att alla yttranden bestående av enkla ord faktiskt kan uppfattas som satser, exempelvis vissa hälsningar och andra utrop som 'Aj' eller 'Skäms!' (Glock, 1996, ss. 318-319; Baker & Hacker, 1983, s. 163). Baker & Hacker anser att dessa är drag i språkspelet fastän de inte

¹³ Se Baker & Hacker, 1983, s. 201.

¹⁴ Att satsen är en sorts förkortning: Sats A; "Kom ihåg boken." vore en elliptisk version av B: "Kom ihåg att hämta boken med dig då vi ses på avtalad tid".

nödvändigtvis kan anses som satser, och Glock håller med om att sådana propositioner inte är i enlighet med vad man vanligen skulle kalla en 'sats' även om de används som satser.

Man brukar tillskriva Wittgenstein idén om att satsen är det minsta möjliga draget i språkspelet. Vid närmare granskning är det kanske inte alldeles entydigt. Man påstår ofta att §49 (och till viss grad §50) är där denna tes förekommer tydligast:

§49: *"[...] ett tecken "R" eller "S", etc. kan vara ibland ett ord och ibland en sats. Om det emellertid 'är ord eller sats' beror på den situation vari det uttalas eller nedskrivs. Om t.ex. A skall beskriva komplex av färgkvadrater för B och härvid använder ordet "R" ensamt, så kan vi säga, att ordet är en beskrivning – en sats. [...] Benämna och beskriva är ju inte på samma nivå: Benämmandet är en förberedelse för beskrivandet. Benämmandet är ännu inte något drag i språkspelet – lika litet som placerandet av en schackpjäs på brädet är ett drag i schackspelet. Man kan säga: Genom att benämna ett ting har ännu intet utträttats. Ett ting har inte heller något namn, utom i spelet. Det var också detta Frege menade med att säga: ett ord har betydelse endast i satskontexten"*

Baker & Hacker påpekar att det finns inget tydligt i Freges texter som kunde leda oss att tro att detta är vad Frege menat. De påpekar också att Wittgenstein aldrig uttryckligen påstår att satsen är den minsta enheten för ett drag i språkspelet även om den tanken ofta tillskrivs honom. (Baker & Hacker, 1983, s. 163)¹⁵. Glock vill mena att

¹⁵ Intressant att anmärka är vad Frege sagt om satsen och vilken Wittgensteins tolkning av det är. Frege skriver "Only in the context of a proposition do words mean something" (Frege, The Foundations of

satsens syntax inte är viktigt ifall propositionen kan betraktas ha en användning i språkspelet. I enlighet med detta kan dessa en-ords uttryck betraktas som propositioner ifall de går att använda i språkspelet. Glock knyter detta samman med FU §50¹⁶ (Glock, 1996, ss. 318-319). I en annan kontext hänvisar Glock till tanken om att *propositionen* är den minsta enheten för ett drag till *Blå boken* och *Philosophische Grammatik* (Glock, 1996, s. 89). Att klargöra på vilket sätt dessa verk kan knytas samman med *Filosofiska undersökningar* är en för bred diskussion för denna avhandling, och därför blir det ogjort. En viktig skillnad mellan *Filosofiska undersökningar* och de tidigare *Blå boken* och *Bruna boken* är att de är mera 'systematiska' i den teoretiska bemärkelsen.

Om man närmare granskar §50 i *Filosofiska undersökningar* är frestelsen stor att hålla med Baker & Hacker att Wittgenstein inte *uttryckligen* påstår något om en-ords satser (i alla fall i §50), även om den slutsatsen inte vore väldigt långsökt. En sådan slutsats härstammar förmodligen ur slutet av §50:

§50: "[...] Och just det gäller om ett element i språkspel ([§]48), när vi för att benämna det uttalar order "R": vi har därmed tilldelat detta ting en roll i vårt språkspel; det är nu ett framställningsmedel."

Som vi ser är "vi har tilldelat detta ting en roll i vårt språkspel" möjlig att tolka som tilldelandet av en roll åt det enskilda ordet i språkspelet. Baker & Hacker beskriver anmärkningen att benämning inte är ett drag, utan en förberedelse för ett drag som en insiktsfull och viktig tanke (Baker & Hacker, 1983, s. 163). Användning av satsen *påminner* om ett drag i ett schackspel men det draget är endast ett drag i kontexten av ett spel. Att kunna göra endast ett drag i språket är inte att behärska tekniken som är *att kunna ett språk*; att veta vad en sats på ett främmande språk betyder är inte att förstå satsen eller språket (Baker & Hacker, 1983, s. 173). Även om möjligheten att

Arithmetic, 1953) (Glock, 1996, s. 86). Det verkar finnas belegg för att påstå att Frege haft direkta påståenden om ordets roll i satsen, men det är inte viktigt för denna avhandling.

¹⁶ Även F. Waismanns "The Principles of Linguistic Philosophy" är citerat här, men det är ytterst problematiskt på vilket sätt det kan betraktas i förhållande till Wittgenstein.

göra ett drag är det väsentliga för propositionen, så finns det användning av uttryck (exempelvis hojtandet av ett namn vid en hälsning) som inte nödvändigtvis uppfyller kriterierna för att vara en sats. Kriterierna är inte skarpt fastställda av Wittgenstein, vilket inte är en oklarhet eller en brist, utan en följd av att det inte är en teori som presenteras. Det är ett klagörande för vad den meningsfulla användningen av språket är.

Som Wittgenstein skriver i §49 är benämmandet en förberedelse. Stern lyfter fram §27:

§27: ” *”Vi benämner tingen och kan sedan tala om dem. Referera oss till dem i vårt tal.” – Som om namngivningsakten redan innehöll vad vi ytterligare gör. Som om det blott funnes en enda sak som kallas ”tala om ting”. ”*

Det Stern vill uppmärksamma är att namngivandet som förberedelse inte i sig själv avgör något alls, då namnet är beroende av hela *kontexten* för användningen. Dessutom uppmärksammar Stern att Wittgenstein vill betona att vi har flera sätt att 'tala om ting', och flera sätt att tala som inte alls handlar om att 'tala om ting'. (Stern, 2004, s. 92). Som vi ser i §49 och §27 är förberedelsen för att namnet skall ha en betydelse något som beror på omständigheterna, eller spelet, och spelets form kan ta flera olika former, så som befallningar, frågor, hälsningar etc.

Glock hänvisar till §43 som Wittgensteins beskrivning av enskilda ord som betydelsefulla även om de inte förekommer i en sats, och att ord för att vara betydelsefulla måste vara möjliga att använda i en proposition. Glock menar att Wittgenstein inte totalt överger tanken i *Tractatus* om att ordet har en betydelse i satsen, även om ordet inte endast har en betydelse i satsen (Glock, 1996, ss. 88-89). ”Om det är klart vilken roll ordet spelar i en proposition har ordet en betydelse oavsett om den verkligen uppfyller rollen eller inte”¹⁷ (Glock, 1996, s. 89). Vad Glock menar här är inte alldeles klart, men det påminner mycket om möjliga sakförhållanden som

¹⁷ "If it is clear what role a word would play in a proposition, it has a meaning whether or not it fulfils that role."

Wittgenstein presenterar saken i *Tractatus*. Glock anser att denna tanke leder oss till slutsatsen att satser endast har en betydelse, eller mening, i språkets kontext som helhet. Vi kan känna igen färgord, även om färgordet som använts vore felaktigt, för att våra tankeliv är *tillräckligt* likadana (att tala om 'blått' istället för 'akvamarin'). Denna språkliga helhet benämner Wittgenstein *livsformer*. (Glock, 1996, s. 89). Det Glock vill åskådliggöra är att användningen av satsen är behärskandet av en teknik, och att förstå en sats är att förstå ett språk. Men satsen kan endast vara ett drag i den kontextuella helhet som är språk; att förstå satsen innebär att man förstår språket (Glock, 1996, s. 89).

5.4 Livsform och dess omständigheter

Det har sagts att betydelsen är en sorts överensstämmelse, dvs. en regelbunden användning av språket som möjliggör förklaringen och förståelsen av mening. Vad denna överensstämmelse innebär är något gåtfullt. Överensstämmelser behöver inte utstakas inför varje diskussion; vi behöver inte komma överens om *vad* vi menar med orden med varje person vi talar med. Tvärtom är det så att vi sällan tyr oss till eller rådfrågar regler och överenskommelser då vi använder oss av språket. Språket är en sorts självklarhet, som *kunde* förklaras med hjälp av ett regelverk, även om vi inte använder oss av regelverket i själva användandet av språket. Det gåtfulla är möjligheten att mena saker på ett visst sätt och göra sig förstådd, även om man inte är medveten om en överenskommelse i språket.

Wittgenstein frågar sig i §33 hur det avslöjas att vi *menar* olika saker då vi pekar på ett papper, och tidvis kunde mena formen, ibland färgen, ibland materialet etc. Ifall namnen står för föremål kan det finnas en oerhörd svårighet att avgöra om det talas om samma kategorier. 'Pappret är vitt' kunde besvaras med 'nej, det är fyrkantigt'. Olika människor skulle ha olika betydelser för ord och en gemensam mening vore svårdefinierad, eller rentav omöjlig¹⁸. Ändå kan vi använda oss alldeles oproblematiskt av begrepp då vi inte gör en filosofisk analys av dem. Wittgenstein skriver "[Gränserna

¹⁸ Något inspirerat av Russells tanke om varför språket inte kan handla om delad betydelse (Baker & Hacker, 1983, s. 136).

för begreppet spel] har aldrig oroat dig när du använt dig av ordet 'spel' ” (FU §68). Det förblir oklart på vilket sätt vi kan mena saker och göra oss förstådda om det *inte* handlar om yttre fenomen som ger orden deras betydelse och således mening. Wittgenstein vill mena att möjligheten för att vi kan använda oss av språket och göra oss förstådda är att vi har liknande *livsform*. Ett begrepp som förekommer en handfull gånger i *Filosofiska undersökningar*, bland annat på följande ställen:

§19: *”Man kan med lätthet föreställa sig ett språk, som bara består av order och rapporter i ett fältslag. – Eller ett språk som bara består av frågor och uttryck för bejakande och förnekande. Och otaliga andra. – Och att föreställa sig ett språk är att föreställa sig en livsform. [...]”*

§23: *”[...] Ordet ”språkspel” är här för att framhäva att talandet av språket är en del av en aktivitet eller av en livsform. [...]”*

§241: *””Du säger alltså att människornas samstämmighet avgör vad som är riktigt och vad som är falskt?” – Det är vad människorna säger som är riktigt och falskt; och i språket stämmer människorna överens. Detta är ingen samstämmighet i avsikter utan i livs form[sic]”*

Utöver att språkspellet, enligt bl.a. Baker & Hacker, kräver en förhållandevis statisk bakgrund att fungera i, vilar språkspellet på en överenskommelse gällande livsform (Baker & Hacker, 1985, ss. 229, 232). Vi granskar först livsform för att sedan återkomma till de statiska omständigheterna som förutsätts.

Stern påstår att Wittgenstein vill sätta sig emot filosofins tendens till systematiskt teoretiserande då språkets enhetlighet inte beror på överenskommelse om åsikter utan snarare överenskommelse om livsform (Stern, 2004, s. 14). §241 tolkar Stern som att ifall vi inte hade ett gemensamt språk skulle vi inte kunna säga något meningsfullt alls (Stern, 2004, s. 165). Genom vår gemensamma livsform har vi möjligheten att dela ett språk, och på så vis kan vi mena något alls. Då vi lever liknande liv och vi kan uppleva liknande 'saker', så kan vi också benämna dessa 'saker'.

Två vanliga missförstånd om vad livsformer innebär lyfts fram av Baker & Hacker. Enligt dem är livsform inte ett koncept som handlar om att *stöda* överensstämmelse

angående omdömen (FU §242), snarare *går det inte* att separera gemensamma livsformer från frågan om överensstämmelse i omdömen. En felaktig formulering är att överensstämmelse om livsform *stöder* omdömens överensstämmelse, då en bättre formulering är att livsformen *innesluter* överensstämmelse om åsikter och omdömen. Utan den gemensamma kontext som livsform är vore inte överenskommelse av andra slag möjligt, då det vore omöjligt att kommunicera meningsfullt. Det andra missförståndet gäller att betrakta överenskommelsen om livsform som en biologisk egenskap; att överenskommelsen gäller biologisk art och därför har vi inte gemensamma språk med djur eller andra organismer. Det är inte fallet: Det naturliga som nämns i exempelvis §415 är inte det biologiska för Wittgenstein. Utöver dessa missförstånd pekar Baker & Hacker ut missförstånd gällande vad Wittgenstein menar med 'överensstämmelse'. Wittgenstein avsåg inte att överensstämmelsen vore grundläggande för språkets regelverk. Dessutom är överensstämmelsen *aktörer emellan* inte för Wittgenstein ett villkor för språket enligt Baker & Hacker. Språket är inte ett medvetet hänvisande till ett regelverk som aktörer aktivt skapar överensstämmelser om. (Baker & Hacker, 1985, ss. 233, 239). Att det finns en överensstämmelse innebär inte att det finns någon process bakom överensstämmelsen. Snarare omvänt; överensstämmelsen möjlighet förutsätter gemensam livsform. Då vi har gemensam livsform så råder överensstämmelse om omdömen som inte vore möjlig utan en gemensam livsform.

Glock lyfter fram vår *standard* för korrekthet. Den standarden är det rätta sättet att tillämpa regler samtidigt som reglerna utstakar *det korrekta*. Avsaknad av överensstämmelse om denna standard skulle leda till att vi inte kunde tala om sådana tekniker som t.ex. 'mätande'. (Glock, 1996, s. 136). Överensstämmelsen är inte någonting som bestäms aktörer emellan, utan någonting som reglerna för användningen på sätt och vis *anger*. Om det regelverket, eller standarden, inte vore givet — säg att alla såg färger olika, eller om saker ständigt växlande längd, hårdhet eller täthet — så skulle vi inte kunna mäta längd, hårdhet eller täthet.

Det har redan sagts att en förklaring på vad ett ord betyder är att förklara vilken regeln för ordets användning är. Reglerna är en central svårighet för tolkare av Wittgenstein och har fått mycket uppmärksamhet. Svårigheten är på vilket sätt språket är en överensstämmelse utan att den uttrycks eller har något som *bekräftar* den. Saul Kripke

har bland annat kritiserat idén med en tanke om att det är omöjligt att veta ifall man följer en regel rätt (kapitel 7.1).

Livsformer består av de mönster som 'fakta om livet' ('Facts of life') presenterar åt oss. Tillsammans är dessa mönster den helhet som Wittgenstein kallar *livsform*. Från tanken i *Tractatus* om det enkla objektet som språkets fundament går Wittgenstein här över till att påstå att *ifall* språket har ett fundament ligger det snarare i den gemensamma aktivitetens skiftande mönster (Glock, 1996, s. 125). Även Glock (så som Baker & Hacker ovan) menar att livsformerna inte handlar om något biologiskt. Glock vill beskriva Wittgensteins begrepp 'naturalism' (§415) som att livsformen vore främst baserad på en antropologisk 'naturlighet'. De olika språkspelen, som befallningar, frågor eller småprat är lika viktiga för vår naturhistoria som att gå, äta och dricka (FU §25; Glock, 1996, s. 126), och det 'naturliga' skulle innebära sådana akter, vilket inte utesluter samma möjlighet mellan olika biologiska arter.

Överenskommelsen är också viktig för Glock, men det är oklart vad han vill lyfta fram med den. Det verkar som att han delvis vill poängtera att överensstämmelse i omdömen (FU §242) lägger sanning före mening, men för att vi ska avgöra sanning måste vi redan förstå vad som sägs (Glock, 1996, s. 128). Det oklara är på vilket sätt 'sanning' går framför 'mening' i anknytning till överensstämmelse för Glock. Glock sammanfattar att det Wittgenstein menar är att vi inte kan avgöra språket utgående från vad en person gör i endast ett från dess kontext lösryckt tillfälle. Man måste betrakta helheten som akten händer i, som inte anges av psykologiska tillstånd, utan helheten består av aktörens förmågor, händelsens *historia* och närvaron av vissa språkspel i aktörens omgivning (Glock, 1996, s. 129). Om någon pekar på ett papper och säger 'vit' måste man betrakta vad pekandet innebär, varför personen gör detta etc. För Baker & Hacker är omdömen någonting inneslutet livsformen, och det är inte möjligt att skilja dem från varandra. Glock menar att överenskommelsen om omdömen är ett slags *referenssystem* (Glock, 1996, s. 128), där vi kan se på våra omdömen som möjliga att jämföra med andras. Vår gemensamma livsform är möjligheten att jämföra våra omdömen med andras. Glocks tolkning kunde ses som avvikande, som att omdömet är något yttre, en egenskap eller sinnestillstånd som kan jämföras. Men om vi betraktar omdömet som inte åtskiljbart livsformen så märker vi att det inte är möjligt i Baker & Hackers tolkning.

Baker & Hacker beskriver Wittgensteins påstående "Det som måste accepteras, det givna – kunde man säga – är *livsformer*" (Wittgenstein, 1953, s. 260) som "ett dunkelt påstående som har orsakat märkvärdig förvirring"¹⁹, och någonting som är svårt att klargöra med hjälp av de andra paragraferna i FU där 'livsform' förekommer (Baker & Hacker, 1985, s. 238). Wittgensteins livsformer är säkerligen en av de svårare sakerna att förstå och olika slutsatser kan dras beroende vilken aspekt man vill fokusera på: regler, grammatik, relativism, eller en övergripande kontext. Glock vill ändå avfärda att det handlade om *relativism* för Wittgenstein; att livsformen vore godtycklig och att de språk som formas av godtyckliga livsformer är arbiträra (Glock, 1996, ss. 126-127). Igen vill Glock påpeka att det handlar om grammatiska anmärkningar som påminner oss om hur språket verkligen används (Glock, 1996, s. 127), och att förkasta tanken om en allmän form hos propositionen. Livsformen är enligt Glock inte för Wittgenstein ett påstående i stil med 'ifall språket fungerar på detta sätt måste vi ha en sådan livsform', utan en anmärkning att språket är möjligt eftersom vi verkligen har en sådan livsform. Den livsformen är inte godtycklig.

Ifall vi hade ett redskap som hade olika namn för varje veckodag är det oklart ifall dessa ord har samma betydelse, eller om det är sju olika ord med sju olika betydelser (Baker & Hacker, 1983, s. 156). Ifall vi inte kunde urskilja färg, utan all färg ständigt växlade, skulle vi inte ha användning för språkspel gällande färg; om vikten av ett objekt vore i ständig förändring skulle vägandet vara absurt (FU §142); om klockorna inte visade samma tider skulle man förmodligen inte kunna mäta 'tid' i samma bemärkelse vi gör nu (Baker & Hacker, 1985, s. 225). Nu finns det ju olika enheter för exempelvis vikt i användning, SI-system och andra, men de är möjliga som parallella då objekten för mätning är *statiska*. Det är möjligt att tala om exempelvis 'mätning' då det mätta är likadant oberoende av hur vi mäter det. Språklig verksamhet är inte bara avhängig den specifika kontext där verksamheten äger rum, utan även av hela "*livets vävnad*" (Wittgenstein, 1953, s. 201; Stern, 2004, s. 177). Wittgenstein vill uppmärksamma oss om vikten av att förstå kontext och omständighet på förhand för att vi skall greppa

¹⁹ "This dark saying has occasioned considerable amount of bafflement".

ordets betydelse i en specifik kontext (Stern, 2004, s. 147). Behärskandet av språket kräver möjligheten att använda sig av språket, samt att kunna förklara det, men inte förmågan att förklara några *normalförhållanden*. Baker & Hacker vill jämföra det med att man inte behöver förklara gravitation för att förklara reglerna för tennis. (Baker & Hacker, 1985, s. s.230). Normalförhållanden för språket motsvarar i detta fall jordens gravitation som normalförhållande för tennis. Glock använder sig av samma exempel: Det är inte inskrivet i reglerna för tennis att det måste spelas med jordens gravitation, men det vore fånigt att tala om att spela tennis på månen eller Jupiter. Omständigheterna skapar inte reglerna för språket, men omständigheterna fastställer vilka språkspel som kan spelas. (Glock, 1996, s. 137). Vad om omständigheterna inte vore statiska?

§80: *"[...] Där står en länstol." Nå, om jag går dit för att hämta den och den plötsligt försvinner inför mina ögon? – "Alltså var det ingen länstol utan någon sorts illusion." – Men om några sekunder ser vi den igen och kan ta på den, etc. – "Alltså stod länstolen i alla fall där och dess försvinnande var en illusion." – Men antag att den efter en tid på nytt försvinner, eller tycks försvinna. Vad skall vi då säga? [...]"*

§142: *"[...] Proceduren att lägga en ostbit på vågen och låta vågens utslag bestämma priset, förlorade sin poäng om det ofta förekomme att sådana bitar utan uppenbar orsak plötsligt växte ut eller skrumpnade ihop. [...]"*

Världens stabilitet möjliggör mätandet, men det innebär inte att mätandet tar en specifik form. Man kan inte från omständigheterna sluta sig till hurdana språkspelen är. (Glock, 1996, s. 137). Att påstå att reglerna (för logik) förutsätter överensstämmelse är inte att påstå att 'alla människor är överens om X' (Baker & Hacker, 1985, s. 247). 'Kvadratroten av 9 är 3' stämmer inte för att vi är överens om saken, då det stämmer även om ingen ansåg det sant. Dessutom kunde vi inte tala om vikt, färg eller andra egenskaper om de inte tedde sig statiska för oss. Ifall vi inte upplevde saker som enfärgade, utan allting ständigt skiftade i färg hade vi ingen användning för färgord.

Wittgenstein skriver "[...] vi säger att spelet sker enligt de och de reglerna, emedan en iakttagare av spelet kan avläsa dessa regler ur spelets gång – som en naturlag som

spelhandlingarna följer” (FU §54). Vi ser att det finns ett samband mellan reglerna för språket och en sorts naturlag för språket. Begreppen 'familjelikhets' och 'regel' har förekommit flera gånger i avhandlingen utan att jag desto närmare redogör för vad dessa begrepp innebär. 'Regeln' är som 'spelet' och 'språket' *familjelikhetsbegrepp*, vilket är bra att klargöra innan vi ser noggrannare på 'regel'.

6. Familjelikhets

I ett tidigare kapitel (kapitel 5.3) berör vi familjelikhets som Wittgensteins beskrivning av vad *spel* är. Att det inte finns någonting enskilt hos alla spel som skulle ge spelet en allmän form. Spelet är ett *familjelikhetsbegrepp*. Tanken om begreppet som en familj är en reaktion mot tidigare idéer om begreppsdefinition, som kan anses representerade av Augustinus i *Filosofiska undersökningar*. Den Augustinska språkbilden ger oss en sorts naiv inställning till språket. Orden står där för det vi kan peka på, men vad är det vi pekar på då vi talar om 'konst', 'regel' eller 'spel'? Och hur får vi förståelsen för *alla* slags stolar då vi lär oss 'stol' genom att någon pekar ut en eller några stolar för oss? *Tractatus*, som tidiga Wittgensteins manifestation av en med Augustinus jämförbar språkbild vill utesluta bl.a. estetiken från det som kan diskuteras meningsfullt, då begreppet saknar enkla objekt som gör att vi kan tala om det *klart*. Senare Wittgenstein håller med om att det saknar definition, såvida det handlar om att definiera kriterier för vad som *gör* estetik till estetik. Man kan betrakta estetik, som andra familjelikhetsbegrepp, som ett släktskap av företeelser.

I Platons *Gorgias* och *Menon* söker Sokrates svar på vad 'dygd' är. Då Menon beskriver olika slags dygder misslyckas han enligt Sokrates med att definiera begreppet 'dygd'. Definitionen för Sokrates är att peka ut det som fungerar som begreppets *allmänna väsen* (Benyami, 2017, s. 1), att olika företeelser vore instanser av en urtyp av väsendet. I tidigare utkast av det som kunde motsvara *Filosofiska undersökningar* beskriver Wittgenstein sin nya ståndpunkt som direkta motsatsen till Sokrates ståndpunkt i Platons dialoger (Baker & Hacker, 1983, s. 210). Wittgenstein påstår att skulle han ställas frågan om vad 'kunskap' är skulle han räkna upp instanser av kunskap med tillägget 'och liknande saker'; gemensamma nämnare kan inte

upptäckas då sådana inte finns (Benyami, 2017, s. 2)²⁰. Wittgensteins förslag är att begreppet är en familj; begreppet är som ett rep där trådarna går om varandra utan att en enda tråd löper genom hela repet (von Wright, 1957, s. 210). Det finns ingen urtyp för begreppen då de olika företeelserna av begreppet inte *behöver* ha något för alla gemensamt drag. Detta är det svagare påståendet, medan Wittgenstein i *Filosofiska undersökningar* påstår det starkare: *Det finns inga gemensamma drag*. Kortspel, datorspel, bollspel och bordsspel är alla spel utan att det finns ett för alla gemensamt drag. Alla ord är inte och behöver inte, enligt Glocks läsning av Wittgenstein, vara skarpt avgränsade för att de skall kunna tillämpas. Analytisk definition (exempelvis definitionen i *Tractatus*) är endast en förklaring bland flera andra, och många filosofiskt viktiga koncept är snarare *besläktade* i ett nätverk, än att de vore instanser av samma form. Då man *ser efter*, som Wittgenstein påstår, så märker man att dessa koncept utgör ett sådant nätverk som överlappar och korsar begreppen, och inte har ett *för alla* företeelser förenande drag. (Glock, 2001, s. 18). Redan här stöter vi på viktig terminologi: förklaring, begrepp, drag och släktskap. Begreppet 'förklaring' är redan delvis redogjord för (i kapitel 5.2), resten av begreppen klargörs i det här kapitlet.

Wittgensteins familjelikhetsbegrepp kan ses som en reaktion mot den analytiska definitionen eller den platonska *essentialismen*. Innan kritik av familjelikhet presenteras vill jag uppmärksamma två saker. Det första är att Wittgenstein inte avser att presentera teori, utan vill snarare klargöra ett slags *definitionens grammatik*. Wittgenstein erbjuder inte skarpa gränser eller metoder för fastställandet av familjelikhetsbegrepp, utan tvärtom vill han uppmärksamma om att all sådan gränsdragning bygger på felaktiga grunder. Grammatiken kommer att behandlas i följande kapitel. Den andra saken jag vill uppmärksamma om är Baker & Hackers argument för att det Wittgenstein skriver i FU (specifikt §65, delvis citerad nedan) är ett överdrivet starkt påstående om att det *inte finns* gemensamma drag som beskriver begrepp. Wittgensteins påstående i all parallell litteratur (så som *The Big Typescript*, *Bruna boken*, *Blå boken*) är svagare och alldeles tillräckligt: För att motbevisa tesen

²⁰ Benyami refererar till *Voices of Wittgenstein*, 33 (2003) och *The Big Typescript*, 67,70, men en liknande tes finns i FU §67

om att det *måste* finnas gemensamma drag är det tillräckligt att påvisa att det *inte behöver* finnas sådana (Baker & Hacker, 1983, s. 214). Det vill säga Wittgensteins svar på frågan om definition är ett visande av att antingen finns det inga gemensamma drag, eller så behöver det inte finnas gemensamma drag. Dessa punkter åskådliggör något om tanken bakom familjelikhet. Som Baker & Hacker skriver: "Då begreppet främst är introducerat för ett negativt syfte fanns det förmodligen inget behov för [Wittgenstein] att ge en mera allmän redogörelse"²¹ (Baker & Hacker, 1983, s. 219). Det negativa syftet är att motbevisa essentialism. Så även om begreppet 'familjelikhet' behandlas som en fullständig teori, kunde man påstå att det inte är vad Wittgenstein avsett med någonting i *Filosofiska undersökningar*, vilket också gäller Wittgensteins tankar om definition (kapitel 5.1).

Baker & Hacker ger en bra bakgrund för etymologin för 'frågan om definition'. De betraktar på vilket sätt begrepp genom tiderna har ansetts *behöva* något för dem alla gemensamt (Baker & Hacker, 1983, s. 206). De beskriver hur frågan utvecklas medan den samtidigt hålls relativt likadan utgående från Platon till hur Moore och Russell under tidigt 1900-tal behandlar frågan ur ett modernt analytiskt perspektiv.

Oraklet i Delfi hade påstått att det inte fanns någon visare än Sokrates, men det kunde väl inte stämma, tänkte Sokrates, hur kunde han som inget vet veta mera än de som påstår sig veta saker? Sokrates besöker andra atenare för att ta del av den kunskap de påstår sig ha, för att märka att de inte heller vet något. De kan räkna upp olika exempel om vad godhet, fromhet, det sköna, *F*, etc. är, men ingen kan besvara vad som gör alla dessa exempel *F*. Sokrates slutsats är att varken Sokrates eller hans motpart visste vad *F* är (Vlastos, 1991). Det som Sokrates var ute efter var svar på frågan om vad det är som gör alla sköna saker sköna. Sokrates letar vad den *essentiella naturen* av begrepp är (Baker & Hacker, 1980, s. 201). Sokrates ville påvisa att det finns en urbild av det som är *F*, som alla andra instanser av *F* mer eller mindre liknar (ibid.).

²¹ "But since he introduced the notion largely for a negative purpose, there was arguably no need for him to give a more general account"

Denna tanke utvecklas och förädlas av mera och mindre kända filosofer genom seklerna, som bl.a. Aristoteles, Arnauld, Spinoza, Leibniz, Hobbes, Descartes, Watts, Mill, Whately, Locke, Bain och Stewart för att sedan behandlas av Frege, Russell och Moore i modern analytisk anda (Baker & Hacker, 1983, ss. 201-208). Frågan om definition och inställningen till definitionen är genom seklerna relativt oförändrad. Ofta handlar det om en urbild, ett genus, som sedan har viss utsträckning, differentia. 'Stol' har en idealform som alla andra stolar mer eller mindre påminner om – tidvis har de 1 ben, ibland 4; emellanåt har de ryggstöd, ibland inte; ibland är de färggranna, ibland enfärgade etc. *Formen* för stol innehåller alla dessa möjligheter. Problem uppstår då man betraktar olika slags homonymer, synonymer etc. där samma begrepp används för att mena olika saker, eller olika ord används för att mena samma saker. Baker & Hacker menar att den essentialistiska traditionen besvarar problem om flertydighet med att påstå att flertydiga koncept är *polysemiska*, dvs. har flera betydelser, eller att koncepten inte är riktiga konceptbegrepp. (Baker & Hacker, 1983, s. 206). Att 'fri' så som det används i 'frimärke' och 'frimurare' antingen är olika instanser av begreppet 'fri', har flera betydelser, eller ingendera. I Sokratisk anda kunde man parodiskt fråga sig vad det är som gör både märket och muraren 'fria', och om det är samma 'frihet' vi hittar i uttrycket 'fri som en fågel'.

Man kunde se siffror som konceptbegrepp och numeraler som dess differentia, att 4, IV, ϵ , och -2^2 alla vore uttryck för samma begrepp. Frege försöker besvara just denna fråga om definierandet av siffror som aritmetikens mest grundläggande objekt, och kommer fram till att definition är logisk analys (Baker & Hacker, 1983, s. 203). En följd av att betrakta begrepp på detta essentialistiska sätt är frågan om hur vi kan använda oss av sådana begrepp vi inte kan ange formen för (vad är formen för '4?'). Baker & Hacker menar att en sådan essentialism inte kräver att man vet vad analysen av begrepp är för att kunna använda sig av begreppet. Det problem som Baker & Hacker lyfter fram är att den hugger av förståelse från förklaringen av vad vi förstår, alternativt att vi inte förstår begreppen vi använder (Baker & Hacker, 1983, s. 206). Det skulle innebära att det finns en allmän form för begrepp som 'tid', även om vi inte kan ange den. Då vi använder oss av begreppet 'tid' förstår vi inte vad vi talar om. Det motsätter sig däremot Wittgenstein. Att vi inte förstår begreppen är något som händer då vi *filosoferar*, när vi åtskiljer ordens användning från hur de framträder åt oss (FU §11). Problem som att vi inte vet vad 'tid' betyder, är problem som inträffar då vi förbiser

användningen av begreppet 'tid'. Då vi rycker begreppet ur sitt sammanhang förlorar begreppet sin plats i språkspelet.

I *Tractatus* följer Wittgenstein ett spår som liknar essentialismen. Alla satser är kombinationer av namn på enkla objekt som beskriver ett sakförhållande (Se del I och Baker & Hacker, 1983, s.209). I §65 av FU beskriver Wittgenstein problemet som han haft i *Tractatus* som undersökningen av vad som är satsens och språkets allmänna form. Dessutom åskådliggör han sin inställning till problemen:

§65: *"[...] I stället för att ange något som är gemensamt för allt vi kallar språk, säger jag att dessa företeelser inte alls har något gemensamt som gör att vi om dem alla använder samma ord – utan att de är besläktade med varandra på många olika sätt. Och på grund av denna släktskap eller dessa släktskapsförhållanden kallar vi dem alla för "språk". [...]"*

Alla instanser under ett begrepp har inte något genomgående gemensamt, utan närmast ett släktskap av drag (Baker & Hacker, 1983, s. 209). Wittgensteins redogörelse av familjelikhet i Baker & Hacker (såväl som i Glock) är ett negativt närmande, och enligt Glock "en attack mot essentialism"²² (Glock, 1996, s. 120), så beskrivningen på familjelikhet är en beskrivning på varför essentialism *inte* är det rätta svaret på frågan. von Wright menar att syftet med familjelikhet för Wittgenstein är ett annat, även om von Wrights perspektiv inte utesluter kritiken mot essentialismen. Läran om familjelikhet är för von Wright ett försök att erbjuda ett nytt perspektiv på det filosofiska problemets natur (von Wright, 1957, s. 213). Jakten på lösningar på filosofiska problem i dess definitioner är ändamålslost i och med insikten att problematiska begrepp inte kan definieras eftersom företeelser under begreppet inte har gemensamma väsensdrag (ibid.).

För von Wright kan man jämföra familjelikhet med påståendet om bilden i *Tractatus*. Satsen är en bild i *Tractatus*, men vad har den gemensamt med exempelvis tavlor som

²² "Attack on essentialism"

också kunde betraktas som bilder? Att besvara frågan med 'alla tavlor avbildar något' är långsökt: Vad avbildar den religiösa avbildningen och vad har den gemensamt med Picassos Guernica? Man kunde svara att den ena avbildar en trosföreställning och den andra ett själsläge. Det bättre svaret, enligt von Wright, är att inse att begrepp som 'bild' och 'tavla' inte har fasta gränser, även om man *kunde* dra en sådan gräns. (von Wright, 1957, s. 210). Att dra gränser kring begrepp är att innesluta dem och svårigheten är att motivera en avgränsning. Exempelvis talens väsen har gradvis utvidgats över seklen, och att dra en gräns kring vad som är ett tal är problematiskt. "Försök draga en gräns och du riskerar, att i morgon en genial matematiker stiger över den!" (von Wright, 1957, s. 210). Då vi inte filosoferar har vi sällan problem med att se varför vissa saker kan betraktas som 'tal' eller 'spel'. Då vi filosoferar uppstår ett avgränsningsproblem som Baker & Hacker lyfter fram som ett problem om *koherens*. Om familjelikhetsbegreppet förklaras genom en serie med exempel med tillägget 'och andra liknande saker', kunde man motiverat föra *allting* under samma begrepp, då allt till viss mån påminner om något annat (Baker & Hacker, 1983, s. 220).

Stern, med hänvisning till Bambrough, presenterar ett diagram för familjelikheter som företeelser 1-5, med egenskaperna²³ A, B, C, D, E:

1	2	3	4	5
ABCD	ABCE	ABDE	ACDE	BCDE

(Stern, 2004, s. 113)

Det hjälper att illustrera Baker & Hackers problem med koherens då man fortsätter kedjan med 6: CDEF, 7: BEFG, 8: EFGH, etc. tills vi har en företeelse *N* som hade helt andra egenskaper än våra fem ursprungliga egenskaper. Fastän företeelse *N* hade mycket gemensamt med *N-1*, som har mycket gemensamt med *N-2* etc. så innebär det inte att *N* har mycket gemensamt med företeelse 1 (Baker & Hacker, 1983, s. 220).

²³ Här används begreppet 'egenskap' som har en lindrig problematik. Sekundärlitteraturen använder sig av engelskans 'property' som är bättre översatt till 'egenskap'. Wittgenstein beskriver familjelikheter närmast med begreppet 'drag' i den svenska översättningen (§66). Att betrakta fenomen som utgjorda av egenskaper ligger närmare Russells och Moores definitionstanke. Egenskap och drag är ändå i detta kapitel mer eller mindre synonyma. Sterns tillämpade redogörelse är ett förtydligande exempel och inte en redogörelse för vad Wittgenstein påstått.

Det vore som att via den religiösa målningen hade Jungfru Maria något gemensamt med det spanska inbördeskriget 'avbildat' i Picassos Guernica. Problemet, eller kritiken av familjelikhet bygger på en sorts relativism; eftersom det inte finns gränser för begreppet kunde man påstå att alla begrepp är *besläktade*.

Baker & Hacker menar att en sådan kritik bygger på en feluppfattning då den inte beaktar användningen av sådana uttryck. Det är viktigt att lägga märke till att *det finns* en allmän överensstämmelse för vad som är 'spel', och 'spel' är inte förklarade genom karakteristiska drag för dess form. Vi godkänner inte vilka likheter som helst som *tillräckliga* för att betrakta dem som samma familjelikhetskoncept. Dessutom kan vi förklara t.ex. spel med att räkna upp riktiga exempel, och nya tänkbara spel räknas som spel i deras anknytning till dessa exempel. (Baker & Hacker, 1983, s. 220). Att göra en sådan beskrivning är inte i vanliga fall en svårighet. Baker & Hacker citerar Wittgenstein ur *Philosophische Bemerkungen* 282: "A rule that can be applied in practice is always in order" (ibid.). Hur 'regel' bör betraktas här är oklart, men det betyder ungefär att om det finns goda grunder för att inkludera företeelser i ett familjelikhetsbegrepp, så är det korrekt. Om företeelsen är i enlighet med den allmänna överensstämmelsen som råder då en regel tillämpas i en given kontext så är företeelsen på sin plats. Medräknandet av både poker och schack i 'spel' är i sin ordning då man förstår att de båda är spel.

Stern lyfter även fram *regler* som något Wittgenstein vill belysa med *familjelikhet*. Det Wittgenstein vill åstadkomma med familjelikhet är inte endast ett motexempel till *enkla* definitioner, utan även att rikta uppmärksamhet mot de större frågorna om förklaring av mening (eller betydelse) (Stern, 2004, s. 113). Problemet med en enkel definition gäller inte vissa utvalda koncept, som 'spel' eller 'konst', utan utgör en problematik om att de *inte* är definierade precist av ett regelsystem. Reglerna för definition i dessa fall kan tolkas varierande, och reglerna kan endast utmärka ett *visst slag* av definitioner för specifika fall då en definition är möjlig (FU §68; Stern, 2004, s. 114). Stern menar att då Hacker & Baker påstår att Wittgenstein ämnar erbjuda en översikt av hur vi förklarar begrepp med hjälp av bl.a. familjelikhet, gör de fel i att beskriva det Wittgenstein gör som en sorts kvasi-systematisk redogörelse för vad förklaringens regelverk är (Stern, 2004, ss. 114-115). Det Stern vill lyfta fram är en motstridighet bland Wittgensteintolkare om huruvida Wittgenstein beskriver förklaring som ett rigoröst definierande regelsystem, eller om Wittgenstein vill betona en sinnesnärvaro

som nyckel till *förklaring*. Stern menar att Baker & Hacker (tvärtemot vad de påstår) tolkar familjelikheter som något som liknar en definitionsteori, medan det för Stern är ett sätt att uppmuntra till att verkligen betrakta sådana begrepp. Då man verkligen ser på begreppen kan man märka att de inte har gemensamma drag, utan snarare ett släktskap av likheter.

Vi märker att vad som sagts om förklaring (att förståelse för ordets betydelse är en förmåga att förklara ordet) flyter samman med *familjelikheter* för Stern. Baker & Hacker kan anses hålla med till en viss grad. De menar att familjelikheter är förknippat med förklaring av betydelse då uppräknandet av beskrivande exempel är ett slag av förklaring, och exemplen viktiga för *familjelikheter*. Baker & Hacker medger ändå att gränserna för en 'förklaring' med hänvisning till exempel är oklara. (Baker & Hacker, 1983, s. 219). Oklarheter om vilka förklaringar som är *giltiga* beror enligt Baker & Hacker på ett antagande om *form* och för lite uppmärksamhet om själva användningen av begreppen (ibid.).

Familjelikheter är ett begrepp som till viss grad används för att förklara hur samma ord kan användas för att avse olika saker. 'Spel' kan innebära både poker och fotboll. Det innebär ändå inte att alla begrepp vore familjelikhetsbegrepp. Baker & Hacker använder 'röd' som ett exempel på ett sådant begrepp; även om vi kan *förklara* rödhet med att utpeka exempel på rödhet så är det inte ett familjelikhetsbegrepp. Skillnaden är att spel liknar varandra, medan rödhet är färgen på ett *prov* ('sample') (Baker & Hacker, 1983, s. 220). Det är för Baker & Hacker en skillnad mellan 'paradigm använda som prov i en ostensiv definition' och 'paradigmatiska exempel använda i en förklaring av familjelikhetskoncept'. Den väsentliga innebörden av detta är att 'rödhet' inte är baserat på ett exempel, utan är ett deskriptivt drag, medan 'spel' saknar ett sådant karakteristiskt drag som 'rödhet' har. (Se Baker & Hacker, 1983, s. 220, 224).

Familjelikheter är förhållandevis lite uppmärksammat i den litteratur jag haft till hands, även om bl.a. von Wright ansett familjelikheter vara bland det viktigaste innehållet i *Filosofiska undersökningar*. von Wright utvecklade temat i sin egen bok *Varieties of Goodness*, där han undersöker något i stil med familjelikheter, speciellt gällande 'godhet'. von Wright skriver "[Familjelikheter] är besläktat med både vaghet, tvetydighet,

och analogi emedan det ändå är annorlunda än alla dessa.”²⁴ (Von Wright, 1963/1972). Om vi sammanfattar vad som sagts i kapitlet kan man grovt sluta sig till varför det von Wright säger är ganska bra.

Vaghet är något närmare problemet att dra skarpa gränser (När börjar dagen? Är Homer Simpson skallig? Hur många sandkorn finns i en sandhög?). Ändå är det precis det som familjelikhet enligt många vill belysa: att vi inte kan dra skarpa gränser kring begrepp då de inte har något gemensamt drag. Familjelikhet är en definition utan form, om det skulle förklaras med essentialistiska termer. Det är en definition utan skarpa kriterier då vi ändå förstår vad begreppen betyder.

Tvetydighet är då 'spel' i bordsspel eller bollspel inte används för att beteckna samma saker; att 'spel' betydde olika slags spel. Båda använder ordet 'spel' i dess ordinära bemärkelse utan att vi skulle tycka att det handlar om fundamentalt olika saker. Ändå finns det ett flertal olika användningar av 'spel', som 'att spela teater', som man kunde föreställa sig beteckna något annat.

Analogi har inte behandlats i detta kapitel, och det finns en stor risk att jag påstår något felaktigt om varför familjelikhet inte vore analogi. Vi märker ändå att analogi är närvarande då familjelikhet diskuteras; spelen *liknar* varandra. Schackspelet *är som* kortspelet. Man kunde då fråga vilka förenande drag dessa exempel har med dragspelet? Att hitta likheter mellan dessa tre exempel är ingen omöjlig utmaning, men då vi börjar lägga till andra sorts spel (tärningsspel, spela teater, speldosa, spellista) så märker vi problemet Sokrates uppmärksammat. Ett problem angående fastställandet av vad det är som *gör* regeln, språket, propositionen, spelet och andra familjelikhetsbegrepp. Wittgensteins lösning är pragmatisk och åsidosätter frågan om form. Begrepp som 'spel' eller 'språk' är snarare som ett eller flera sammankopplade spindelnät än som en stjärna, där formen för begreppet ligger i centrum.

²⁴ “[Family-resemblance] is related both to vagueness, ambiguity and analogy, and yet different from them all”.

7. Regler

I §81 av *Filosofiska undersökningar* beskriver Wittgenstein hur man i filosofin liknar språket med ett spel eller en kalkyl som har fasta regler. Sådana påståenden innesluter inte att de som använder sig av språket *måste* spela ett sådant spel eller använda sig av en sådan kalkyl. Om man närmar sig tolkningen att språket *endast* kan beskrivas som en sådan kalkyl så "står man genast vid randen av ett missförstånd". Missförståndet är att logiken handlade om det 'ideala' språket — om hur språket *borde* fungera — fastän logiken *inte* behandlar språket på samma sätt som naturvetenskaper behandlar naturfenomen. Antagandet att logiken behandlar det 'ideala' språket skulle bära med sig att logiken vore på något sätt bättre än vardagsspråket. Vore det så, skulle logikern kunna tillrättavisa den vanliga människan om hur den bör förfara i språket (FU §81). I de följande paragraferna fortsätter Wittgenstein med att problematisera 'regel': Den som använder sig av orden behöver inte kunna ge en tillfredställande förklaring på regeln för användningen (FU §82); att spela vissa spel behöver inte följa fast utsatta regler — lika väl kan man "make up the rules as we go along [sic]", utan att man slutar spela ett spel (FU §83); och frågan om den fast utsatta regeln upphäver *tvivel* om regeln (FU §84). Vi kan belysa detta med att se på informella sällskapsspel, som att kasta frisbee eller sparka boll. Man behöver inte slå fast regler för att kunna spela dessa 'spel', och likvärdigt behöver man inte komma överens med motparten om detaljer om språket inför varje diskussion — överensstämmelser som 'vad menar du med 'och', eller 'är' '. Vi diskvalificerar inte någon då den inte fångar frisbeen och vi kan förstå ett uttryck även om det är inexakt. Säger någon 'Hämtar den röda bollen!' då det endast finns en *rödaktig* boll kan man sluta sig till att det var precis den som avsågs. Regeln är något flyktig och Wittgenstein försöker inte ge en analytisk definition på regeln, utan snarare ge oss exempel på regler för visa 'regel' som ett *familjelikhetsbegrepp* (Glock, 1996, s. 324).

Wittgenstein använder begreppet 'grammatik' för att benämna både de fundamentala reglerna för språket och även för själva kartläggandet av detta regelverk (FU §90; Glock, 1996, s. 150). Wittgenstein för även logiken under grammatiken, i och med att logiska frågor i grund och botten egentligen är grammatiska (Glock, 1996, s. 150). Frågan om logikens *sublimitet*, överordnade ställning, är också en svårighet för läsare av Wittgenstein då logiken är något tvetydig för Wittgenstein. Antingen talar Wittgenstein ironiskt om logiken som en strävan att förstå grundvalar, eller så är

logiken verkligen något som förstår verklighetens grundvalar. Det är klart att Wittgenstein ifrågasätter att logiken vore ett 'mera idealt' språk än vardagsspråket, men det är inte klart vilken logikens ställning är i §81. I sin analys av §89 lyfter Baker & Hacker fram det som belyser problemet om logikens 'sublimitet'; problemet om logiken verkligen är bättre än vardagsspråket (Baker & Hacker, 1980, s. 195). Baker & Hacker beskriver hur det inte är missuppfattat för Wittgenstein att leta efter verklighetens väsen, så som logiken gör anspråk på att göra, men att greppa detta väsen är att inse att allt det nödvändiga ligger framför våra ögon, och inte dolt och svåråtkomligt (Baker & Hacker, 1980, s. 195). Baker & Hackers ordval²⁵ för tankarna till *Tractatus* idé om det som kan sägas och det som måste visas, även om Wittgenstein skriver "*Väsendet* är utsagt i grammatiken" (FU §371) och avvisar att det handlar om något som *endast* kan visas. Samtidigt som grammatiken är något som ligger uppenbart åt oss, så är det något som *riktar* språket. Wittgenstein i §133 avfärdar att det handlade om att *förbättra* eller *ändra* språkanvändning: "Vi vill inte på något oerhört sätt förfina eller fullständiga regelsystemet för användningen av våra ord". Wittgenstein eftersträvar att beskriva klarhet med sina grammatiska anmärkningar, och en sådan fullkomlig klarhet skulle orsaka försvinnandet av *endast* de filosofiska problemen.

Stern kritiserar logikens sublimitet. Han menar att begreppet 'sublim' används för att visa den överdrivna status som logiken fått inom filosofi; logiken att representera en illusorisk precision som endast gör logisk granskning av språket till "falsk djupsinnighet" (Stern, 2004, s. 122). Däremot kan det handla om ett missförstånd om vad logik innebär: Det kan helt enkelt vara så att 'logik' innebär 'regler för användning av ord', vilket innebär att begreppen 'regler' och 'logik' vore på sätt och vis samma sak. I ett sådant fall skulle grammatik endast vara en metod för att klara upp missförstånd. (Stern, 2004, s. 123). Att logiken i en sådan 'djupsinnighet' skulle reducera vardagsspråket till något banalt eller trivialt är inte svårt att föreställa sig, även om det är något provokativt med det påståendet. Det kunde ligga i att man vill uppfatta språket

²⁵ "What we want to understand is *in plain sight*" (Baker & Hacker, An analytical commentary on Wittgenstein's Philosophical investigations, 1980, s. 195)

som något mer än vad det är, medan logiken rättframt drar gränser kring språket istället för att det *verkligen* beskriver det väsentliga med språket.

Norman Malcolm skriver att Wittgensteins projekt att "beskriva grammatiken" fäster uppmärksamhet vid hur "mentala termer" används, som skapar "filosofiskt huvudbry" (Malcolm, 1992, s. 198). Men denna användning av begreppet 'grammatik' må avvika från den 'normala' användningen som grammatik innebär då vi lär oss språk – som en sorts manual för språket. Wittgenstein förnekar att det skulle finnas en sådan uppdelning mellan den grammatik han talar om och 'skolgrammatik', men Wittgenstein gör skillnad på andra slags grammatik, så som 'ytgrammatik' och 'djupgrammatik' (FU §664). Dessa är ändå inte fundamentalt olika former av grammatik (Glock, 1996, ss. 153,154), fastän de behandlar olika slags grammatiskt innehåll. En förenklad beskrivning av 'ytgrammatik' är att den behandlar på vilket sätt propositioner som 'jag har ont' är ett motsvarande påstående som 'jag har en penna'. En lika förenklad beskrivning av 'djupgrammatik' är att den behandlar något närmare 'underliggande' regelverk i grammatiken, såsom syntax. I djupgrammatiken kan vi hitta rötterna till nonsens, både tydligt nonsens och inneboende filosofiskt nonsens (Glock, 1996, ss. 154-155). Det viktiga är att filosofiskt nonsens, enligt Wittgenstein, gror ur sådana teser som i grund och botten är ogrammatiska, fastän de kan vara ogrammatiska på olika sätt. Filosofins svårighet är att tala om dessa problem på rätt sätt och känna igen på vilket sätt de är problem.

Grammatiken är för Wittgenstein, i Baker & Hackers läsning, ett sätt att känna igen nonsens från dess motsats²⁶. De skriver att grammatiken är en *autonom* uppsättning regler som inte är korrekt eller inkorrekt (Baker & Hacker, 1985, s. 40), autonomi innebär att det inte följer ur verklighet utan är på sätt och vis *fristående*. De citerar

²⁶ Icke-nonsens, dvs. mening

Wittgensteins *Philosophische Bemerkungen* (PG) för att förtydliga autonomi: "Grammatik är inte ansvarig inför någon verklighet. Det är grammatiska regler som fastställer mening [meaning] (konstituerar den) och är således inte själva ansvariga inför någon mening [meaning] och till den mån är de arbiträra"²⁷ (Baker & Hacker, 1985, s. 329). Alltså innebär autonomi här att grammatiken inte är 'ansvarig inför mening'. Det motsvarande begreppet Wittgenstein använder sig av i FU §372, enligt Baker & Hacker, är 'regel':

§372: "Betänk: "Det enda korrelerat i språket till en naturnödvändighet är en godtycklig regel. Den är det enda i denna naturnödvändighet man kan få med i en sats." "

Huruvida dessa termer och paragrafer är sammankopplade är oklart²⁸. Baker & Hacker vidareutvecklar användningen av 'godtycklighet' och påvisar att Wittgenstein inte avser att grammatiken är godtycklig i bemärkelsen att den vore enkelt *utbytbar* eller *slumpmässig*. Grammatiken är inte en fråga om individuella val eller beslut. (Baker & Hacker, 1985, s. 330). Det tjänar inget syfte att på egen hand slå fast matematiska regler eller tillämpa individuella mätsystem, eftersom de inte skulle ha en användning, och Wittgenstein vill upplysa oss om att detta *inte* är för att de svarar mot en viss *verklighet*. I färgernas fall är det reglerna för användningen av färgord som ger oss det som kunde kallas 'färgens väsen', och med hänvisning till samma regler kan det slutas t.ex. att det finns fyra grundfärger (Baker & Hacker, 1985, ss. 330-331). Det är reglerna för användning av orden som uppenbarar begreppens väsen, alltså på något sätt *visar* hur vi betraktar det som *är*. Baker & Hacker påstår vidare att reglerna, som de läser Wittgenstein, är godtyckliga och autonoma, vilket innebär att de inte är beroende av en motsvarighet till *något*. Verkligheten är inte förutsatt som det som konstituerar regelns giltighet. Att ändra reglerna skulle förändra betydelsen av orden till andra koncept (Baker & Hacker, 1985, ss. 332,333). Om det regler klagör vore annorlunda,

²⁷ "Grammar is not accountable to any reality. It is grammatical rules that determine meaning (constitute it) and so they themselves are not answerable to any meaning and to that extent are arbitrary"

²⁸ I den andra upplagan av Baker & Hackers andra volym: "Wittgenstein: Rules, Grammar and Necessity" är kapitlet annorlunda formulerat, speciellt viktigt att citerat av §372 är utelämnat som motsvarande PG 184.

eller om mänsklig 'natur' vore en annan så skulle även grammatiken vara annorlunda. Högst i den mån som det finns liknande *livsform* kunde grammatiken anses 'ansvarig' för det vi kan tala om (Baker & Hacker, 1985, s. 333) (se kapitel 5.4).

Baker & Hacker säger också att grammatik fastställer vad som går att säga meningsfullt eller inte, och ger oss vad vi kan kalla för "beskrivning av verklighet". De säger också att *sanningen* för sådana beskrivningar avgörs av verkligheten (Baker & Hacker, 1985, s. 332). Igen vill jag fästa uppmärksamhet vid likheter med *Tractatus*, om att meningsfulla satser kan vara sanna eller falska, och låta sanningen avgöras med en överensstämmelse med verkligheten. Huruvida Wittgenstein skulle skriva under det Baker & Hacker beskriver är oklart. Jag vill lyfta fram att det finns en likhet i hur grammatiken visar möjligheten att skilja på mening från nonsens. Detta kunde bestyrkas med att 'grammatik' i FU ofta anses vara den i *Tractatus* framförda logiska syntaxens efterföljare (Glock, 1996, s. 151; Baker & Hacker, 1985, ss. 39–40), den logiska syntaxen som är viktig för meningsfulla satser i *Tractatus*.

Baker & Hackers analys är skarpsynt och plockar fram något viktigt, men Stern ställer sig något skeptisk till att det vore budskapet i *Filosofiska undersökningar*. "Enligt Hackers läsning så väddar Wittgenstein till vår språkliga grammatik för att visa att det filosofer säger är nonsens"²⁹ (Stern, 2004, s. 83). Fastän det möjligtvis ligger något i det Baker & Hacker säger om grammatiken, så vill Stern betona att det inte är ett ställningstagande av Wittgenstein i en debatt, utan snarare ett påstående om att filosofi faller isär då vi försöker dechiffrera det. Det är inte ett ställningstagande utan snarare en anmärkning om språket. Detta knyter Stern (ibid.) till FU §119: "Filosofins resultat är upptäckten av uppenbart nonsens och bulor som förståndet fått när det stött emot språkets gränser". Tolkningen Stern presenterar är att *inte* se grammatiken som bevakandet av gränserna för mening (sense), utan som ett hjälpmedel för att "undanröja missförstånd", som Wittgenstein skriver (FU §90; Stern, 2004, s. 123).

²⁹ "On Hacker's reading, Wittgenstein appeals to the grammar of our language to show that what philosophers say makes no sense"

Ett uppenbart problem är att översätta "makes no sense" till "nonsens", då speciellt hos Wittgenstein dessa är åtskilda. Nonsens i *Tractatus* är antagligen inte synonymt med "makes no sense".

Grammatiken är inte 'ditsatt' för att vi skall kunna åtskilja vad som kan anses meningsfullt och vad som inte är det. Grammatiken *hjälp*er oss att se vad som verkligen är meningsfullt. Å ena sidan har vi en tolkning där Wittgenstein presenterar verktygen för att urskilja nonsens från dess motpart, å andra sidan kan det tolkas som en metod för att skyffla undan det som inte har en regelrätt grammatik. I båda fallen handlar det ändå om förekomsten av oklarheter i språket som bör beaktas.

Grammatiken har beskrivits som bland annat ett regelverk, men vad en regel är har inte specifikt klargjorts. Regler används i spel, språk, etikett, matematik, byggande etc. Men vad är regeln? Är 'du får inte hoppa i sängen' samma regel som 'det är förbjudet att hoppa där', medan man pekar på sängen? I *Tractatus* är det de enkla objekten som ger orden betydelse, men för 'regel' kan man inte avgöra ifall det existerar eller icke-existerar som entitet. Det är ändå inte att påstå att regler inte finns (Baker & Hacker, 1985, s. 42). Svårigheten uppstår då regeln jämförs med en formulering av den. Är regeln och dess formulering synonyma, dvs. samma sak? Baker & Hacker vill påstå att de inte är det, även om både regeln och dess formulering till en viss grad följer samma spår och inte kan åtskiljas som olika 'ontologiska' företeelser. Formuleringen av regeln är inte ett *felaktigt* svar på frågan 'vilken regel hänvisar du till', även om det inte besvarar vad regeln *är*. Regler är ett familjelikhetsbegrepp, och även om det kunde finnas gemensamma drag för allt som kunde kallas 'regler', så är begreppet svårt att separera från begrepp som 'tradition', 'vana' eller 'regelbundenhet' (Baker & Hacker, 1985, ss. 42-43). *Regelbundenhet* spelar stor roll i redogörelsen för regeln; om en aktivitet är förvaltd av regler innebär det ett visst slags regelbundenhet (FU §207). Aktiviteten att göra något likadant upprepade gånger är nära sammanvävd med användningen av ordet 'regel' (FU §225). Det Baker & Hacker vill belysa är att regelns *generalitet*, allmänhet, ligger i dess *användning* och inte dess form. (Baker & Hacker, 1985, s. 44). Det betyder att även om regelns form kunde återges så är det inte det som är det viktiga i en normativ tillämpning av ord, utan snarare att ordet har en normativ funktion. Regelföljandet är en viktig del av senare Wittgensteins filosofi, som vi skall betrakta närmare.

7.1 Att följa regler

Schack är, som många andra spel, reglerat av vissa regler. Då man flyttar på pjäsen gör man det i enlighet med regler såsom att man får endast göra ett drag per tur och

endast springaren får hoppa över andra pjäser. Om vi har en vältränad kråka som också kan spela schack uppstår frågan om det den gör är *samma sak* som människan när hon gör ett drag. Och maskinen: Följer schackmaskinen samma regler som människan som spelar mot maskinen, eller gör maskinen någonting annat? Wittgenstein gör skillnad på att agera i enlighet med regeln, och att följa regeln. Kråkan och maskinen agerar förmodligen i enlighet med regeln medan människan mera sannolikt följer regeln. Då regeln fungerar som *orsak* för handlingen följs regeln, i andra fall är det att agera i enlighet med den.

Man kunde fråga sig på vilket sätt det är betydelsefullt att åtskilja regelföljande från att agera i enlighet med regeln. Ser vi på saken ur ett praktiskt perspektiv är resultatet från båda processer ändå det samma. Bakers & Hackers beskrivning av regelföljandet är då framförandet är tillräckligt komplicerat och regelbundet för att beskriva agerandet som en manifestation av förståelsen av regeln och avsikten att följa regeln (Baker & Hacker, 1985, s. 160). Glock beskriver rätt långt samma sak något enklare: Att följa regeln är då regeln är en *orsak* för akten, och inte endast en följd av den (Glock, 1996, s. 325). Skillnaden mellan följandet av regeln och agerandet i enlighet med den verkar vara ett uppmärksammande av regeln, men det behöver inte vara fallet. Andra egenskaper av regelföljandet som Baker & Hacker lyfter fram, som de förankrar i FU, är att regelföljandet är sedvanligt eller regelbundet upprepat (dvs. regeln kan inte endast följas en enda gång) och att det vilar på bemästrandet av en teknik (FU §§198–199; Baker & Hacker, 1985, s. 160). De lyfter också fram den viktiga paragrafen §202:

§202: ” ”Att följa regeln” är därför en *praxis*. Och att tro att man följer regeln är inte att följa regeln. Och därför kan man inte ’privatim’ följa regeln, ty annars vore detta att tro sig följa regeln detsamma som att följa regeln.”

Baker & Hacker menar att det är klart vad detta innebär då vi håller skillnaden mellan följande av regeln och agerandet i enlighet med regeln nära till hands. Men som de också skriver så är inte de flesta utföranden av uträkningar eller drag i schack resultatet av medveten regelkonsultering (Baker & Hacker, 1985, s. 158), och klarheten sveps in i en otydlighetens dimma. Då man ställer sig i en kö, så är det sällan så att man måste *påminna* sig om vad köandet är genom att återkalla dess regler. Det uppstår ett problem om på vilket sätt man kan urskilja *följandet* av en regel från att *tro* att man

följer en regel. Glock behandlar samma tema med ett liknande förslag: Även om regeln måste vara agentens orsak att utföra en handling behöver han inte *tänka på* eller konsultera regelformuleringen för att kunna framkalla regeln vid krav av förklaring för agerandet (Glock, 1996, s. 325). Enligt Glock finns det undantag, men regelföljandet är fortfarande svårt att greppa. Regeln måste fungera som drivkraft för en akt fastän regeln inte behöver närvara i en akt så länge akten är normativ, det vill säga den är regelrätt. Glock menar att en sådan förklaring presenterar oss med två besläktade problem: Ett problem om *förståelsen* av regler, och ett problem med reglernas *normativitet* (Glock, 1996, s. 325). Dessa kan sammanföras som ett problem om på vilken *grund* vi kan påstå att någon missförstått en regel.

Problemen med regelföljande handlar delvis om att klargöra en evaluerande standard för det korrekta sättet att följa en regel (Baker & Hacker, 1985, s. 170). Wittgenstein illustrerar problemet:

§185: *"[...] Nu låter vi eleven fortsätta en serie (t.ex. "+2") utöver 1000, - han skriver då 1000, 1004, 1006, 1008, 1012.*

Vi säger till honom: "Se vad du gör!" - Han förstår oss inte. Vi säger: "Du skulle ju addera 2; titta så du har börjat serien!" - Han svarar: "Ja! Är det då inte riktigt? Jag trodde jag skulle göra det så." - Eller antag att han, medan han pekade på serien, sade: "Jag har ju fortsatt på samma sätt!" - Det skulle inte hjälpa oss det minsta att säga "Men ser du då inte...?" – och upprepa för honom de gamla förklaringarna och exemplen. – Vi kunde i ett sådant fall t.ex. säga: Denna människa är så funtad att hon förstår vår order enligt våra förklaringar så som vi förstår befallningen: "Addera alltid 2 intill 1000, 4 intill 2000, 6 intill 3000, etc."

Glock beskriver Wittgensteins inställning till regler ur två perspektiv. För vissa kommentatorer handlar det om en regelskepticism; det finns inget objektivt sätt att följa eller bryta mot en regel eftersom alla ageranden kan anses förenliga med *någon* regel. Följaktligen skulle inte språklig mening finnas, då ingen kan säga vad 'addera 2' innebär. Det andra perspektivet, som Glock själv vill ställa sig till, är att elevens framförande är felaktigt för att det inte är i enlighet med överensstämmelsen om vad

'addera 2' innebär. (Glock, 1996, ss. 326-327). Problemet är att se vad regeln hänvisar till; att det skulle finnas en separation på vad formulering av regeln och vad den formulerar. Svårigheten med glappet mellan regeln och följandet av regeln bygger enligt Glock på ett missförstånd om att det verkligen finns ett glapp mellan dessa två. Att förstå regeln är att förstå hur den skall tillämpas och hur man agerar i enlighet med den (Glock, 1996, s. 327). Tanken att det finns ett glapp gror ur tanken att regelföljandet är en *praxis*, och att regeln på något vis *styrde* våra handlingar – att handlingen och regeln vore åtskilda – men det är inte fallet enligt Glock. Det som kan ses som *korrekt* tillämpning av regeln är en referens till regeln, och inte till en överenskommelse människor emellan; vi kan diskutera korrekt tillämpning av regler eftersom vi har en överensstämmelse i livsform (Glock, 1996, s. 328).

Som vi sett är förståelsen förmågan att kunna förklara användningen, dvs. beskrivandet av regeln. Det är nära besläktat med att behärska en teknik eller en *praxis*. Beskrivandet av regeln är beskrivandet av regelns regelmässiga användning. Behärskandet av denna teknik är något som blivit ifrågasatt av forskare. En av de mest framstående kommentarerna om detta är Saul Kripkes påståenden om regelföljandet som jag kort kommer att presentera (utgående från sekundärlitteratur), eftersom jag anser att det lyfter fram något viktigt i det Wittgenstein påstår.

Stern beskriver Saul Kripkes presentation av Wittgensteins regelföljande som en bra utgångspunkt för diskussion om regelföljande (Stern, 2004, s. 155). Kripke förespråkar³⁰ det från Glock motsatta hållningen där det menas att Wittgenstein presenterar och vill besvara en skeptisk hållning om *menandet* där man inte kan besvara frågan om vad det är att följa en regel. Kripkes läsning leder till att det inte går att avgöra om man följer en regel rätt, då det alltid kan uppstå missförstånd. (Stern, 2004, s. 152). Kripkes Wittgenstein menar att det inte finns något annat än överensstämmelsen för att påvisa att $68 + 57$ blir 125 och inte 5, då man inte kan

³⁰ Här är ett strategiskt drag presenterat av Stern där Kripke aldrig *förbinder* sig till tolkningen, eller egentligen påstår att det är vad Wittgenstein påstått. Kripkes analys är ändå framstående och kan anses "en standard referens" gällande temat. Därför talar Stern om "Kripkes Wittgenstein" (Stern, 2004, s. 152).

hänvisa till någon *fakta*, verklighet, för att påvisa att $68 + 57$ verkligen ger oss resultatet 125 (Stern, 2004, ss. 153-154). Stern påpekar att sådana tolkningar ofta hänvisar till FU §219:

§219: "[...] När jag följer regeln, väljer jag inte.

Jag följer regeln blint"

Stern vill se detta som ett missförstånd av "blint". 'Blindhet' innebär här ett slags 'underlydnad' som inte är oförenligt med agentskap. Det är snarare att stänga ut *sinnen*, än att man är blind för det korrekta agerandet (Stern, 2004, s. 155). De flesta, även Kripke, är överens om att Wittgenstein försöker besvara en fråga om skepticism gällande vad det är att följa regeln, men majoriteten är av annan åsikt än Kripke om hurdant svar Wittgenstein erbjuder på frågan (Stern, 2004, s. 155). Baker & Hacker är övertygade om att Kripkes läsning av Wittgenstein tagit miste, som också den 'paradox' om regelföljande som Kripke presenterar (Baker & Hacker, 2009, s. xiii). Den direkta kritiken kommer jag inte behandla här³¹, utan i stället se på deras behandling av regelföljande i den första upplagan som utkommit innan Kripkes något kontroversiella föreläsningar om Wittgenstein och regelföljande.

En direkt kritik av Kripkes Wittgenstein är av Barry Stroud i *The Cambridge Companion to Wittgenstein*. Han menar att den "skeptiska" läsning som Kripke presenterar är "kraftfullt avvisad" av Wittgenstein (Stroud, 1996, s. 306). Huruvida Strouds kritik av Kripke träffar rätt diskuteras inte här, men Strouds kritik lyfter fram några klagörande punkter om Wittgenstein oberoende av Kripkes påståenden³². Den skeptiska synen på Wittgensteins regelföljande innebär att det inte går att fastställa på vilket sätt något menas utgående från regelns tillämpning (Stroud, 1996, s. 306). Det finns inget som kan påvisa att vi verkligen gjort rätt då vi adderat 68 och 57 och fått resultatet 125. Stroud vill belysa att detta är precis vad Wittgenstein velat påvisa; uttryckets/satsens

³¹ Baker & Hackers direkta behandling av Kripkes påståenden kan hittas i Baker & Hacker: *Scepticism, Rules and Language* (Blackwell, 1984).

³² Stroud vill mena att Kripke förlitar sig på att 'den korrekta regeln' går att hänvisa till, antingen i medvetandet eller annanstans. Det är inte alldeles klart för mig huruvida detta är en rätt läsning av Kripke, då samma kritik inte förekommit lika framstående annanstans i min forskning.

mening finnes i dess användning utan att det behöver *fakta* eller *föremål* för att bestyrka det (Stroud, 1996, s. 307). Regelns tillämpning och regeln är i ett inre förhållande, och regelns tillämpning förekommer inte som en representation av regeln. Stroud ger efter åt problematiken i den mån att ifall regler förändrades, vilket inte är uteslutet, så kan man inte hänvisa till tidigare bruk som korrekt tillämpning av regler (Stroud, 1996, s. 309). Att regler kan ändra betyder ändå inte att det behövs något slags semantiska eller avsiktliga fakta för att visa korrekt tillämpning av regler (Stroud, 1996, s. 312). Utförandet av en order "gör det och det" är att "göra det och det" (FU §458). Utförandet som regelbunden aktivitet är inte bundet till något yttre som skulle fastställa vad utförandet är. Samtidigt som Kripkes läsning enligt flera andra experter missar det Wittgenstein påstått, så märker vi att det finns något otillfredsställande i plattityden att påstå 'regeln är utförandet av regeln', som Kripke (enligt Stroud) vill kritisera att inte *står för* något. Det är något tautologiskt, nödvändigt sant, med Wittgensteins påstående om regler. Vi kan förklara användning av språket med regler, men reglerna härstammar ur regelbunden användning av språket.

Baker & Hackers redogörelse för vad Wittgenstein påstår när han påstår att vi följer regeln ligger nära vissa saker som redan sagts. Mystiken kring att agera i enlighet med regler upplöses genom grammatiska anmärkningar. Det är ett inre förhållande mellan 'regeln' och 'agerandet i enlighet med regeln' som åskådliggör 'harmonin' mellan regeln och handlingen. Det går inte att infoga något mellan regeln och handlingen. På samma sätt som begäret avgör vad som tillfredsställer det; eller en beskrivning anger vad som är kriterierna för att den skall vara sann. (Baker & Hacker, 1985, s. 91). Det Baker & Hacker säger påminner om det som sagts om Glocks inställning till saken: Regeln är inte möjlig att separera från följandet av regeln. Baker & Hacker fortsätter; att förstå regeln är att förstå vilka handlingar som är i enlighet med den, och därför är det nonsens att påstå att det är odefinierat vilken den *rätta* regeln är gällande 'addera 2' över siffran 1000 (ibid.). Om det är som Baker & Hacker säger, har denna redogörelse fördelen att den gör vissa metafysiska idéer överflödiga, även om den kanske lämnar en känsla av att man förenklar något filosofiskt viktigt (Baker & Hacker, 1985, s. 92). Sokrates frågeställning om '*vad är F*' blir onödig då svaret ligger framför oss. Det är inget *yttre* som *gör* godhet gott. Glock beskriver Wittgensteins besvarande av '*vad är F*' *inte* som en granskning av mentala föremåls väsen, utan som en redogörelse för vad som menas med *F* genom att ge reglerna för användningen av *F*

(Glock, 1996, s. 153). Om det är vad Wittgenstein menat så handlar det klart om att klargörandet om hur vi kan diskutera frågor om människors regelmässighet utan att anknyta det till något dolt och oåtkomligt. Baker & Hacker menar att denna tolkning öppnar diskussionen för två problem: Delvis ett problem om *inferens*, att det rätta resultatet är i enlighet med det som är rätt, och delvis ett problem med förhållandet mellan regelformuleringen och vad som är i enlighet med regeln (Baker & Hacker, 1985, ss. 92-94). Inferens har till en viss grad behandlats (dvs. man kan inte infoga något mellan regeln och handlingen), och vi riktar därför blicken mot regelformuleringen och agerande i enlighet med den.

I FU §185 (och §186) beskrivs regeln för att 'addera 2' genom exempel på hur man adderar 2 i fallen '10, 12, 14 etc.' och '10 086, 10 088, 10 090, etc.', men det verkar för Baker & Hacker som att det inte finns någon märkbar skillnad mellan att följa regeln som formulerad av exempel och följa regeln utanför exemplen (Baker & Hacker, 1985, s. 95). Problemet är att anse det som *klart* vad som är regeln och vad som är följandet av regeln, eftersom exemplet och regeln redan verkar *tillämpa* regeln då regeln formuleras genom exempel (Baker & Hacker, 1985, s. 94). I exemplet '10, 12, 14 etc.' adderas det redan 2. Problemet växer: Regler som inte formuleras av exempel kan *förklaras* med exempel. Påståenden att regeln och dess tillämpning inte vore "i direkt kontakt i språket" är en förståelig invändning enligt Baker & Hacker, ifall det inte kan anses finnas någon väsentlig skillnad mellan att följa regeln som formulerad av exempel och att följa regeln utöver exemplen (Baker & Hacker, 1985, s. 95). Baker & Hacker påstår ändå att en sådan invändning tar fel: Allmänna förklaringar för regeln med hjälp av exempel är alldeles *tillräckliga* då de fungerar i språket (Baker & Hacker, 1985, s. 96). Eftersom vi *kan* förklara regeln med exempel så räcker det som beskrivandet av regeln.

Malcolm problematiserar tanken att användningen av begrepp vore som att vi "på något sätt abstraherade [begreppets] väsen, ordets *betydelse*, ur de exempel som förelades oss: vi insåg det universella." (Malcolm, 1992, s. 191). Som att det fanns någon *allmän struktur* för begreppen som återkallas då vi använder begreppen, vilket inte kan vara fallet enligt Malcolm. Det gjorde ingen skillnad ifall det fanns en allmän struktur för begreppen, då det skulle kräva en *rätt* tillämpning i nya fall. Om det handlade om att tillämpa rätt skulle det finnas en möjlighet att tolka annorlunda; 'rätt' tvingar sig inte på användaren. (ibid.)

Baker & Hacker kritiserar den sortens svar som Strouds tolkning av Kripke erbjuder, där vi ser att handla i enlighet med regler skulle vara att handlingen *passade in* med det som var menat. Den tanken skulle involvera en 'mytologi' om meningsakter eller en förförståelse för 'det som menas' (Baker & Hacker, 1985, s. 96). Mening för Kripke kräver något slags *fakta*, något som berättigar regelföljandet som korrekt. Enligt Baker & Hacker är det att köra en kil mellan det som sägs och det som menas. Men att föreställa sig regeln som åtskild från dess tillämpning, att regeln till någon grad måste vara självständig tillämpningen, är felaktigt (Baker & Hacker, 1985, ss. 96,97).

Då vi har trasslat in oss i Wittgensteins begreppslighet kring 'regel' är det viktigt att påminna om sådant som sagts tidigare i avhandlingen. Wittgenstein erbjuder inte en teori om språk i bemärkelsen av ett system för berättigandet av språk. I Glocks beskrivning av grammatiken hittar vi en viktig poäng: Även om man kunde invända att grammatik kan åtskilja rätt användning från orätt, så är det inte reglerna som *skapar* rätt användning. Regeln är en formulering av det redan brukade språket. Det skulle reducera frågan om rätt och orätt till en fråga om överensstämmelse. Att rätt användning av språket skulle vara samma som en majoritetsanvändning — något som Wittgenstein motsatte sig³³ (Glock, 1996, s. 152). Glock erbjuder inte ett genomgående svar på vad regeln *är*, förutom att han påstår att det finns en skillnad mellan regelbundenhet i språklig verksamhet och språkliga normer.

Som Stern påstår, är det inte alltför många som ansluter sig till Kripkes kritik av det möjliga påståendet som finns hos Wittgenstein. Det är ändå något viktigt som tas fram i den kritik av det Wittgenstein strävar efter att presentera med språket som ett spel förvalt av regler. §125 och §126 i *Filosofiska undersökningar* ger oss en inblick i vad Wittgensteins syfte med *regler* är:

§125: *"[...] vi fastlägger regler, en teknik, för ett spel, och att det sedan, när vi följer reglerna, inte går så som vi hade trott. Att vi alltså så att säga trasslar in oss i våra egna regler.*

³³ Hänvisas till *Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik* 406, och *Zettel* §431

Detta intrasslande i våra regler är vad vi vill förstå, dvs. överblicka.

Det kastar ljus över begreppet att mena. Ty det går i dessa fall annorlunda än vi menat, förutsett. När t.ex. motsägelsen uppträder säger vi ju: "Det var inte så jag menade."

Motsägelsen borgerliga ställning, eller dess ställning i den borgerliga världen; det är det filosofiska problemet"

§126: *"Filosofin ställer bara fram allt till beskådande och förklarar eller härleder ingenting. – Då allt ligger i öppen dag, finns det heller ingenting att förklara. Ty vad som eventuellt är fördolt, intresserar oss inte. [...]"*

§125 behandlar *egentligen* filosofins avsikt att påverka, eller forma språket såväl som matematiken, men vi märker att regelns roll är viktig här. Regeln är inte något som avgör mening. Det filosofiska arbetet att göra regeln överskådlig för att kunna förklara användandet av begreppslighet är det väsentliga. Detta är inte ett ställningstagande om vad som är 'rätt' sätt att följa regeln. Som Malcolm säger är det inte ett *logiskt tvång* som regler anger. Man kunde se på problem med regelföljande som en följd av att Wittgenstein inte erbjuder teori, utan snarare vägleder oss till insikt som Baker & Hacker beskriver det. Wittgenstein presenterar inte nya fakta, utan får oss närmast att inse nya grammatiska samband, likheter och olikheter mm. som inte fallit oss in tidigare (Baker & Hacker, 1983, s. 297). Denna inställning hos Wittgenstein är viktig för hela hans senare filosofi. Filosofins roll är att *beskriva* grammatiken, inte förändra den (Baker & Hacker, 2005, s. 268).

Vad det är att filosofera är ett annat tema hos Wittgenstein som diskussionen här håller på att föras till, men vidare granskning av det tema faller utanför avhandlingen. Regelns roll är ändå central för mycket av den senare Wittgensteins tankar, och även mycket närvarande hos den tidigare Wittgensteins tanke om logisk syntax. Flera kommentatorer menar att *grammatik* är den logiska syntaxens efterföljare (Glock, 1996, s. 151; Baker & Hacker, 1985, ss. 39–40), alltså är idén i olika format närvarande genom hela Wittgensteins filosofi. Den går ändå från ett strikt regelverk till något mycket öppnare.

Avslutning

I den här avhandlingen har vi tagit del av flera tolkningar av vissa punkter i Wittgensteins verk. Stora delar av *Filosofiska undersökningar* och *Tractatus* förblev obehandlade, och ytterligare saker har endast nämnts utan någon djupare undersökning. Ett tema utöver 'filosofierandet' som skulle ha lämpat sig för avhandlingen är privatspråket, som endast nämnts vid ett par tillfällen.

Avhandlingen granskar hur teman som definition, användning, förståelse, förklaring, ostension, livsform, regler och grammatik anknyter till *mening* i Wittgensteins verk. Wittgensteins inflytande på 1900-talets filosofi är stort, och därför är det viktigt att granska det han påstått för att se om det finns goda skäl för det inflytandet. Wittgensteins stil och metod är okonventionella, vilket kräver att forskningen måste förtydliga det som Wittgenstein påstått för att skapa en klar bild av innehållet. Jag har presenterat forskning om ovannämnda teman för att skapa för mig själv och för läsaren en klarare bild av vissa saker i Wittgensteins verk.

Genom att först se på *bakgrunden* mot vilken hans senare tankar bäst kan jämföras, har det skapats en grundläggande bild om vad *bildteorin* innebär. Det är ett slags projicerande av satsen mot verkligheten för att avgöra om satsen är sann eller inte. Satsen består av namn, som har betydelsen av de objekt som de *står för*. Det sker genom ett komplicerat system av saklägen, sakförhållanden, sanningstabeller, elementarsatser, fält och tolkningar av fälten. Det viktigaste från den granskningen är de enkla tingen, det vill säga de föremål som utgör grunden för namn och som inte behöver vidare förklaring. Vad dessa föremål är klargör inte Wittgenstein, och han överger bildteorin då han inser att han inte kan korrigera de brister han märker i teorin.

Tanken om att 'betydelse' eller 'mening' skulle behöva något de *står för* är en tanke man kan härleda tillbaka till Sokrates. Sokrates koncept bygger på en för koncepten allmän form; att vara modig är att förverkliga urtypen av mod. Det Sokrates misslyckades med är att definiera en sådan form; vidare ansåg han inte att uppräknandet av exempel är ett svar på frågor om vad det 'sköna', 'goda', 'dygdiga' etc. är.

Senare Wittgenstein ställer sig mot Sokrates tankar om definition. Wittgenstein anser uppräknandet av exempel 'och liknande saker' som en alldeles tillräcklig förklaring för begrepp. Betydelse är inte en namnlapp på föremålen. Betydelse är som en

schackpjäs som representerar framför allt det som kan göras med pjäsen i spelet. Meningsfulla satser är satser som kan användas regelmässigt i språket. Ett sådant svar är förvånansvärt ofilosofiskt, vilket delvis är poängen. Vi stöter mest på filosofiska problem 'då språket tar sig ledigt', eller när vi filosoferar om begreppen. Det är inte problematiskt att kalla hjälten modig, eller använda logiska konstanter som 'eller' i deras vardagliga bemärkelse. Problemen uppstår då vi rycker loss begreppen från deras användning och märker att vi inte längre kan förklara vad de betyder.

Även om jag inte heltäckande har redogjort för vad 'teori' är, så verkar det finnas en allmän konsensus om att Wittgenstein i *Filosofiska undersökningar* inte erbjuder en teori om språk. Det flesta forskare anser däremot att Wittgenstein gör det i *Tractatus*. Skillnaden är främst att den tidiga Wittgenstein erbjuder ett system för att avgränsa det 'meningsfulla' från det 'meningslösa'; det som har mening och det som är nonsens. Den senare Wittgenstein vill inte visa nya fakta om språket, utan vill hjälpa andra att se klart vad som redan ligger i vår omedelbara åsyn. Det är inte en metod för fastställandet av mening, utan är närmast en metod för filosoferandet. Då den tillämpas kommer vi att nå den insikt som Wittgenstein verkar presentera, att jakten på betydelse är lönlös såvida man letar efter *något* som ger det betydelse. En sådan tolkning kunde man tillskriva de flesta kommentatorer jag använt mig av. Stern påstår att det finns en annan möjlighet: Den senare Wittgenstein, såväl som den tidigare, ämnar upplösa filosofin. Wittgenstein vill visa att filosofi är lönlöst då det inte finns något att upptäcka – allt som finns ligger i öppen dag.

Man kunde beskriva förändringen från tidiga till senare Wittgenstein som ett växlande av företräde: För den tidiga Wittgenstein finns det något yttre som ger språket mening medan det för den senare Wittgenstein är användningen av språket som definierar dess fundament. Förståelsen av ett ord är för senare Wittgenstein förmågan att kunna förklara ordet, och att kunna tillämpa ordet rätt. Betydelse är inte att ge ordet en mental bild eller ett föremål det står för. Den rätta tillämpningen av ett ord är en regelbunden aktivitet som förvaltas av regler som kan beskrivas som användningens berättigande. Förmågan att förklara användningen genom hänvisning till regler är vad behärskandet av språket är, även om behärskandet av språket inte endast är ett agerande enligt regler. Behärskandet av språket är inte endast ett agerande enligt regler, utan att kunna beskriva regeln och att regeln dessutom är en orsak för språket.

Några utvalda problem med Wittgensteins redogörelse av mening i *Filosofiska undersökningar* har uppmärksammats, så som Kripkes anmärkningar om regelföljandet och Baker & Hackers problem med familjelikhet. I *Tractatus* har främst problematiken med de enkla tingen samt positiva och negativa fakta lyfts fram. Den litteratur jag använt mig av kunde säkerligen ha varit mera omfattande, men jag tror inte att det skulle ha påverkat min granskning betydligt. Baker & Hacker presenterar en bred diskussion om teman, som här i avhandlingen kompletteras med andra inlägg. Quine och Davidsons kommentarer kunde ha beaktats, samt Kripke i högre grad, men syftet med avhandlingen har inte heller varit att presentera allt. Tvärtom har syftet varit att komma så nära som möjligt det Wittgenstein påstår. En fortsättning på detta arbete kunde alltså vara att ta nästa steg och granska vilka följder Wittgensteins filosofiska innehåll haft för tolkare som Quine, Davidson och Kripke.

Utifrån det Wittgenstein sagt är det tydligt att språket har en oerhört stor betydelse utöver dess kommunicerande funktion. I *Tractatus* är språket ett fönster till ordningens fundament, dvs. logiken. Genom att betrakta språket kan vi sluta oss till hur världen är ordnad. I ovanstående läsning av *Filosofiska undersökningar* är det språket som ordnar hur vi upplever världen, men är i sin tur möjliggjort genom våra liknande livsformer. Eftersom vi lever liknande liv och kan göra liknande omdömen, finns det en möjlighet att tala om samma saker. Genom språkspelets icke-rigorösa regelverk, kan vi göra oss förstådda i olika situationer där sammanhang och kontext måste beaktas. Sammanhanget och kontexten är den bakgrund emot vilken språkspelen är möjliga.

Missförstånd kunde i ljuset av ovanstående avhandling beskrivas som antingen avsaknaden av en möjlig motsvarighet i världen, eller som icke regelrätta drag i ett språkspel. Dessa möjligheter är den tidigare och den senare Wittgensteins idéer om vad det meningsfulla språket bygger på, och hans försök att klargöra vari missförstånd uppstår. Frågan om vad 'blomma' betyder kan besvaras med att peka ut en blomma, rita en blomma eller på annat sätt få den andra att känna igen blomman. Det kräver ingen mental bild, inget föreställande av vad blomman är, eftersom det inte är det man gör då man förstår. Samma sak gäller begrepp som 'det förflutna', 'tid', 'magenta' eller 'kärlek', som vi kan tala meningsfullt om fastän vi inte kan säga vad de är. Den senare Wittgensteins idé om att det meningsfulla språket inte bygger på föremål, verkliga eller föreställda, gör språket mera påtagligt än tidigare förslag om mening. Man behöver inte veta vad förståelse är ifall man bara ser efter vad vi gör när vi förstår, vilket är

fullständigt offentlig till skillnad från tidigare idéer om bl.a. 'inre föreställningar'. Wittgensteins tidigare idé var en fortsättning på en tradition som kan spåras tillbaka till antiken, medan den senare Wittgenstein föreslår något alldeles nytt. Det förslaget kan ses som antingen ett försök att *avsluta* filosofin, eller som en uppmuntran av Wittgenstein att inte göra sakerna svårare än de är. Det enda som vi kan göra för att lösa de svåra filosofiska frågorna är betrakta vad det verkligen innebär när vi menar något

Litteraturförteckning

- Baker, G. P., & Hacker, P. M. (1980). *An analytical commentary on Wittgenstein's Philosophical investigations*. Basil Blackwell.
- Baker, G. P., & Hacker, P. M. (1983). *Wittgenstein: Understanding and Meaning* (2:a uppl., Vol. I). Blackwell Publishing.
- Baker, G. P., & Hacker, P. M. (1985). *Wittgenstein : Rules, Grammar and Necessity* (1:a uppl., Vol. II). Blackwell Publishing.
- Baker, G. P., & Hacker, P. M. (2005). *Understanding and Meaning* (2:a uppl., Vol. I). Blackwell.
- Baker, G. P., & Hacker, P. M. (2009). *Wittgenstein : Rules, Grammar and Necessity* (2:a uppl., Vol. II). Wiley-Blackwell.
- Baz, A. (2012). *When words are called for : a defense of ordinary language philosophy*. Harvard University Press.
- Benyami, H. (2017). Vagueness and Family Resemblance. i H.-J. Glock, & J. Hyman (Red.), *Companion to Wittgenstein*. John Wiley & Sons.
- Biletzki, A., & Matar, A. (Sommar 2018). *Ludwig Wittgenstein*. (E. N. Zalta, Red.) Hämtat från The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/wittgenstein/>
- Glock, H.-J. (1996). *A Wittgenstein dictionary*. Blackwell Publishers.
- Glock, H.-J. (2001). The Development of Wittgenstein's Philosophy. i H.-J. Glock (Red.), *Wittgenstein : A Critical Reader* (ss. 1-25). Blackwell Publishing.
- Malcolm, N. (1992). Wittgenstein om det själsligas natur. i L. Hertzberg (Red.), *Essäer om Wittgenstein* (L. Hertzberg, Övers., ss. 174-199). Bokförlaget Thales.
- Mounce, H. (1981). *Wittgenstein's Tractatus - An introduction* (1:a uppl.). Basil Blackwell.
- Rhees, R. (2003). *Wittgenstein's On certainty : there - like our life*. Blackwell Publishing.

- Rundle, B. (2001). Meaning and Understanding. i H.-J. Glock (Red.), *Wittgenstein : a critical reader* (ss. 94-118). Blackwell Publishers.
- Russell, B. (1959). *My Philosophical Developments / Min filosofiska utveckling*. (A. Ahlberg, & A. Byttner, Övers.) George Allen & Unwin Ltd.
- Stenius, E. (1960). *Wittgenstein's "Tractatus"* (1:a uppl.). Basil Blackwell.
- Stern, D. G. (2004). *Wittgenstein's Philosophical investigations: an introduction*. Cambridge University Press.
- Stroud, B. (1996). Mind, Meaning and Practice. i H. Sluga, & D. G. Stern (Red.), *The Cambridge Companion to Wittgenstein*. Cambridge University Press.
- Wittgenstein, L. (1922/1962). *Tractatus Logico-Philosophicus*. (A. Wedberg, Övers.) Orion / Bonniers.
- Wittgenstein, L. (1953). *Filosofiska undersökningar* (2:a uppl.). (A. Wedberg, & L. Hertzberg, Övers.) Thales.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophische Untersuchungen / Philosophical Investigations* (2 uppl.). (G. E. Anscombe, Övers.) Basil Blackwell.
- Vlastos, G. (1991). *Socrates : ironist and moral philosopher*. Cambridge: Cambridge University Press.
- von Wright, G. H. (1957). *Logik, filosofi och språk* (2:a uppl.). Aldus/Bonniers.
- Von Wright, G. H. (1963/1972). *The Varieties of Goodness*. Routledge & Kegan Paul.